

AZ INTERCISA MÚZEUM ÉVKÖNYVE I.

2016.

Az Intercisa Múzeum Évkönyve 1

Intercisa Múzeum

Dunaújváros, 2016

Az Intercisa Múzeum Évkönyve 1

Felelős kiadó: Farkas Lajos

Szerkesztő: Keszi Tamás

A kiadvány megjelenését támogatta:

Dunaújváros Megyei Jogú Város

© Intercisa Múzeum

© Buza Andrea et al., 2016

Minden jog fenntartva

ISSN 2498-6380

Intercisa Múzeum

Dunaújváros, 2016

TARTALOM

Előszó	7
---------------	---

Tanulmányok

Prohászka Péter: Rómer Flóris és Dunapentele régészeti emlékei. Flóris Rómer und die Altertümer von Dunapentele	9
Kovács, Péter: A new late Roman Roman casket mount from the auxiliary fort of Annamatia (Baracs). Egy új késő római ládikaveret Annamatia (Baracs) auxiliaris erődjéből	25
Vámos Gabriella: A természetes gyógymódok a 19. századi gyógyító gyakorlatban	33
Kronászt Margit: Levelek a frontról – Babanits Margit és Takács Kálmán első világháborús levelezése	43
Paálné Bakó Edit: Papír próbababa restaurálása	63

Válogatott műtárgyaink

Keszi Tamás: Bronzkori sír Adonyból	70
Keszi Tamás: Bronzkori aranydíszes tőr és bronzbalta Mezőfalváról	73
Buza Andrea: Szárnyas fibulapár Előszállásról	76
Buza Andrea: Komikus színész szobra Baracsról	79
Keszi Tamás: Római oltárkő a Dunából	82
Buza Andrea–Keszi Tamás: Mithras-dombormű Dunaújvárosból	85
Buza Andrea: Minerva bronzszobra Dunaújvárosból	88
Keszi Tamás: Szír íjászsícsak Dunaújvárosból	90
Keszi Tamás: Római strigilisek Dunaújvárosból	93
Keszi Tamás: Avar ötvöstárgyak Mezőfalváról	95
Keszi Tamás: Avar kettős síp Rácalmásról	97
Buza Andrea: Avar kori mellboglár-pár Előszállásról	100

Buza Andrea: Árpád-kori nyakperec Rácalmásról	101
Buza Andrea: Bronz ereklyetartó kereszt	103
Keszi Tamás: Habán korsó Dunaújvárosból	105
Vámos Gabriella: Menyasszonyi koszorú	107
Vámos Gabriella: Tajtékpipa	110
Vámos Gabriella: „Áll a baba...” Gyermek állószék, állóka Sztálinvárosból	114
Vámos Gabriella: Aratókoszorú	118
Vámos Gabriella: Petróleumlámpa	121
Keszi Tamás: Sztálinvárosi vöröskönyv	124
Kronászt Margit: A Dunaújvárosi Városi Televízió első kamerája	127

Beszámoló az Intercisa Múzeum 2014-2015. évi tevékenységéről

Kronászt Margit: Gyűjteménygyarapodás az Intercisa Múzeumban 2014-2015-ben	130
Buza Andrea: A Dunaújvárosi járás területén elvégzett régészeti szakfeladatok 2014-2015-ben	131
Paálné Bakó Edit: Műtárgyvédelem az Intercisa Múzeumban 2014-2015-ben	134
Vámos Gabriella: Tudományos tevékenység	150
Buza Andrea-Pongrácz Brigitta: Az Intercisa Múzeum időszakos kiállításai 2014-2015-ben	154
Pongrácz Brigitta: Múzeumpedagógiai események (2014-2015)	165
Stéfely Éva: Kézműves nyári tábor az Intercisa Múzeumban	180
Farkas Lajos: Az Intercisa Múzeumban tartott, ismeretterjesztő előadások	183
Farkas Lajos: Közönségkapcsolatok	188
Virág Tímea: Az Intercisa Múzeum gazdálkodása	190

Előszó

Farkas Lajos, igazgató
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4. igazgató.
intercisa@gmail.com

Mi inspirált bennünket, hogy kiadjuk az Intercisa Múzeum 2014. és 2015. évi tevékenységét bemutató évkönyvet? – tehetjük fel közösen a kérdést.

Akárcsak az egész országban, úgy Dunaújvárosban is a múzeumokat elsősorban a tudományos tevékenységgel társítják. Ez önmagában nem gond, de az emberekben az az elképzelés rögzült, hogy a múzeumok zárt intézmények, ahol a külvilág számára misztikus dolgok történnek, pedig épp az ellenkezőjére kell törekedni. A múzeumot én egy templommal szoktam összehasonlítani, hisz bármennyire is mindkettőben folyik tudományos munka, ha nem jönnek be emberek, hívek/látogatók, nincs értelme a munkának. Számomra, mint muzeológusnak a látogató az első, a látogatói létszám növelése pedig a legfontosabb cél. Különösen a gyereklátogatókat szeretem, mert ők képviselik a jövőt, ha már óvodás, kisiskolás korában rászoktatjuk őket a rendszeres múzeumi látogatásra, akkor biztosak lehetünk abban, hogy 20-30 év múlva is lesz múzeumlátogató ember és nemzeti értékeinknek lesznek továbbvivői.

Azonban hogy mindezt elérjük, fontos a megfelelő kommunikáció kialakítása, hogy az intézményt minél jobban pozicionáljuk. A legnagyobb odafigyeléssel és szakmai hozzáértéssel megrendezett kiállítás sem tud eljutni a megfelelő közegekhez, ha az nincs megfelelően bemutatva egy adott közösségben. Eleve kudarcra van ítélve egy rengeteg energiát, időt és pénzt felemésztő múzeumi rendezvény, ha az nincs megfelelően publikálva. Ezért tartom a kommunikációt az egyik legfontosabb múzeumi tevékenységnek és ezért döntöttünk, úgy munkatársaimmal együtt, hogy kiadjuk ezt az évkönyvet.

Az Intercisa Múzeum a 2014. és a 2015. év során is több olyan rendezvényt valósított meg, melyek sajátosan, csak múzeumi környezetben és szakmai háttérrel voltak kivitelezhetőek. 2014-ben, 9 időszaki kiállítást és 15 előadást és foglalkozást, még 2015-ben 11 időszaki kiállítást és 14 előadást, illetve foglalkozást valósítottunk meg intézményünkben.

Ezek a programok olyan kultúrtörténeti értékek közkinccsé tételét szolgálták, melyek Dunaújváros vonatkozásában nagy jelentőséggel bírtak. Ebben nagy szerepet játszott az intézmény munkatársainak magas szakmai képzettsége és pozitív hozzáállása.

A célközönséget a diákok és családok, illetve a múzeumi kínálat iránt érdeklődők jelentették az elmúlt évben is. A tavalyi rendezvények tapasztalatai azt jelzik, hogy kezdenek a dunaújvárosi köztudatba beépülni az Intercisa Múzeum ismereteket közvetítő, népszerűsítő, szakmailag korrekt, a szórakoztatási szándékot sem nélkülöző programjai.

A hagyományos „múzeumi” tevékenység mellett az elmúlt évben igyekeztünk olyan programokat is beépíteni a tevékenységünkbe, amelyek szélesebb rétegeket is képesek voltak megszólítani, ilyenek voltak a különböző kézműves és tánctáborok, valamint a különböző előadások.

Az Intercisa Múzeum fenntartója Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata. A dunaújvárosi városvezetés jó gazdája a múzeumnak és mi is törekszünk a fenntartóval való kitűnő kapcsolat kialakítására, hisz ez alapvető közös érdekünk.

Ahhoz, hogy egy múzeumi tevékenység sikeres legyen, kell egy segítőkész fenntartó, lelkes és szakmailag magas fokon álló munkatársi közösség, objektív helyi média és múzeumszerető polgár.

Úgy érzem, hogy ez itt Dunaújvárosban megvalósult – ezt bizonyítja ez az évkönyv is!

Tanulmányok

Rómer Flóris és Dunapentele régészeti emlékei

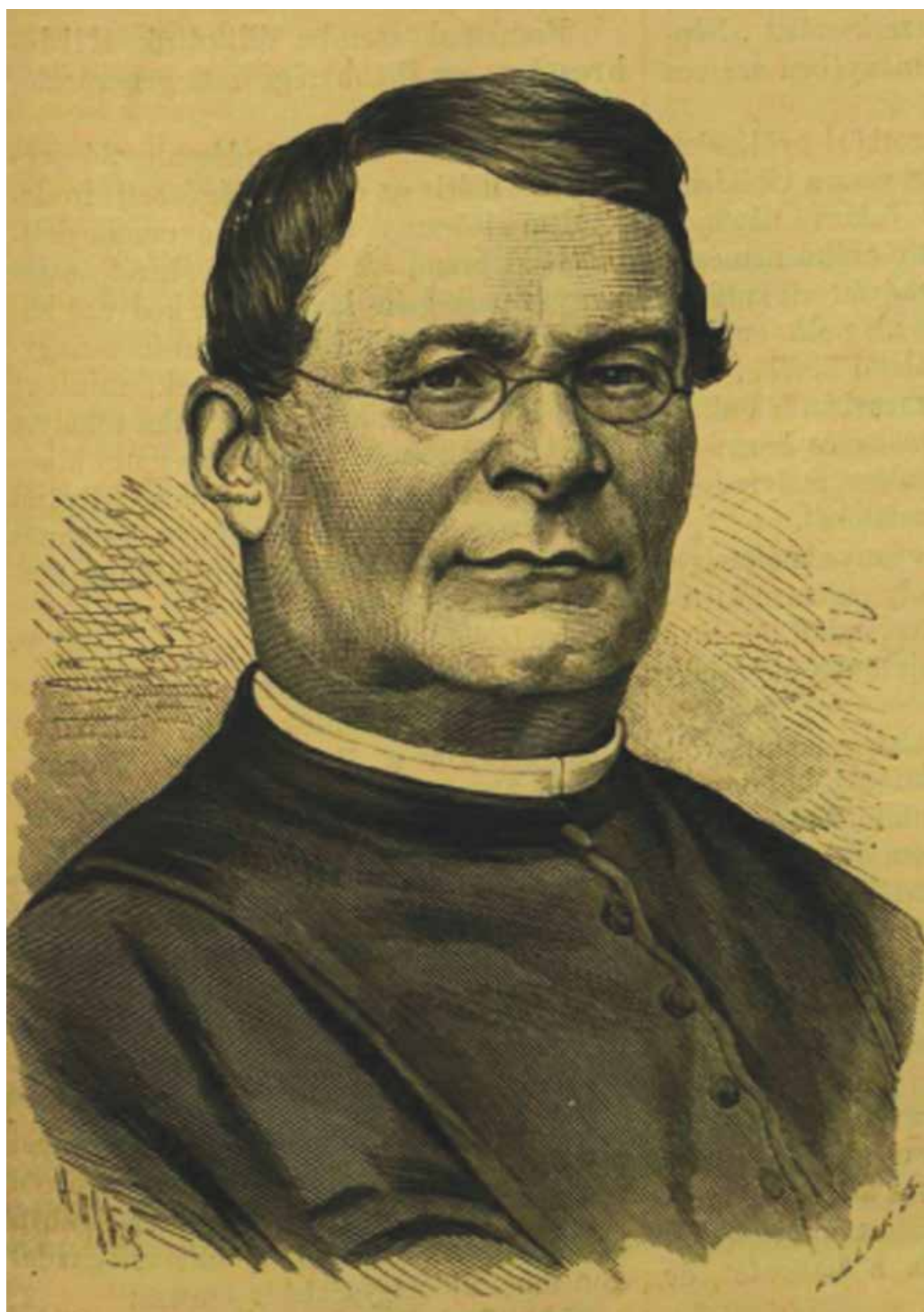
Prohászka Péter
Archeologický ústav SAV Nitra, SK-949 21, Nitra, Akademická 2.
prohaszkapeter@freemail.hu

Bevezetés

Dunapentele/Dunaújváros – az antik Intercisa – régészeti kutatása a 20. század első évtizedével kezdődött, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum régészei megkezdik azon ásatásokat, melyek során a római temetkezések mellett a tábor és a körülötte elterülő település több részletét tárták fel (PAULOVICS 1927, 16-21; FITZ 1962, 3-4). E munka a 20. század folyamán kisebb és sokszor nagyobb intenzivitással folyt, amelyek segítségével Dunaújváros római kora mellett más korszakokba is betekintést nyert a régészet (BARKÓCZI 1954, 3-7; FITZ 1962, 3-4; VISY 1977, 47-49). A 19. század második felében sorra kerülnek elő a különféle, elsősorban római feliratos kőemlékek Dunaújváros területén, amelyekről leírások jelentek meg a korszak meghatározó régészeti periodikájában: az Archaeologiai Közleményekben. Ezen ismertetéseket a legjelentősebb magyar régésznek, Rómer Flórisnak, köszönhetjük (1. kép), aki bejárva a magyar vidékeket gyűjtötte és jegyezte fel kisméretű jegyzetfüzeteibe a különböző korszakok régészeti emlékeit (TOMBOR 1954; BARDOLY – PROHÁSZKA 2015). Rómer ezen utazásai során többször felkereste Dunapentelet, amelyről a jegyzetfüzetei tanúskodnak. Az ezekben található feljegyzések és rajzok fontos forrásai Dunaújváros régészeti emlékeinek.

Rómer Flóris és a pannoniai limes kutatása

Rómer Flóris közel 45 éves volt, amikor Ipolyi Arnold hatására megkezdte régészeti kutatásait (BARDOLY 1988; PAPP 2006, 79; DEBRECZENI-DROPPÁN – PROHÁSZKA 2015, 9). Első útjainak egyike Szönybe vezetett, ahol az antik Brigetio emlékeit jegyezte fel (PROHÁSZKA 2015a), majd adta közre Úti leveleiben a Győri Közlöny hasábjain (RÓMER 1859), majd a Bakonyban (RÓMER 1860, 27-34). Talán ezen szőnyi útjával kezdődött a magyarországi limes kutatása is, mivel Rómer ezt követően kiemelt figyelmet szentel a limes menti emlékek feljegyzésének, valamint a római építmények, feliratos emlékek összegyűjtésének. Munkásságának ezen részéről tanítványa, majd munkatársa Hampel József a következőképpen emlékezett meg (HAMPEL 1891, 32 (432)): „Nagy érdemei vannak a pannoniai történet és helyrajz dolgában. Senki kortársai közül nálánál nem ismerte jobban a régi Pannonia maradványait és senki sem gyűjtött

Rómer Flóris arcképe a Vasárnapi Újságban

hazánkban nálánál több antik fölíratot. Már Bakonyában sűrűn említi Veszprémmegye római temetőit, útjait, halottas és áldozati emlékeit. A hatvanas és hetvenes években folytatta és kiterjesztette vizsgálatait és gyűjtéseit a dunántúli vidék többi részeire. A római limes hosszában létező számos erődített helyet földözött föl, számos belföldi útmaradványt constatált, és a legfontosabb két pannoniai város Bregetio és Aquincum helyrajzára az ő kutatásai és ásatásai vetették meg az alapot.”.

Ugyan a római emlékek kutatása, köztük a római katonai és polgári építményeké, jóval korábban kezdődött, mint Rómer működése, azonban munkamódszerének köszönhetően váltak igen nagy számban ismertté a limes melletti táborok, erődök és a rájuk utaló régészeti emlékek (VISY 1999). E módszer pedig a helyszíni kutatás volt, amikor egyedül vagy tanítványainak, barátainak kíséretében sorra járta be a limes magyarországi szakaszait (PROHÁSZKA 2015b). Feljegyzéseiből leginkább a római felíratos emlékműanyag került közlésre a tudományos periodikák mellett a napi sajtó hasábjain (KANOZSAY 1958), magával a limessel és annak elemeit jelentő római táborokkal, erődökkel mindössze egyetlen nagyobb tanulmányban foglalkozott, amely az *Archaologiai Közleményekben* „Pannonia területén Magyarországon fennmaradt néhány római várnáról.” címen jelent meg (RÓMER 1863). Újabb megfigyeléseit összefoglaló munkája, melyet a Magyar Tudományos Akadémia 1866. július 30.-i ülésén olvasott fel, kéziratban maradt és nem került közlésre a *Közleményekben*. Előadásáról a *Pesti Napló* a következőképpen számolt be (*Pesti Napló* 17 (1866) augusztus 7, 2. o.): „Rómer Flóris lev. tag. Egy értekezését ismerteté, melyet az archaeologiai közlemények számára írt, s a melynek tárgya: A rómaiak védelmi rendszere a Dunamentiben, ó-szönytől Szekcsőig” összeállítás a római castrumok lelőhelyeinek. E munkához értekező térkép is csatolt.”.

Szerencsére az előadás kézírata fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtárban található hagyatékában és megjelenés alatt áll. E kéziratban a következőket írta céljairól (OSZK FolHung 1110): „Talán sértőnek veszi valaki, hogy oly tekintélyes tudományos testület előtt, milyen a M. tud. Akademia, tanulmányokkal merészelek föllépni? — és kérdi, miért nem vártam munkámmal még néhány évig, hogy valami egészet, bevéggettem bemutathassak? — Szerény feleletem szolgáljon egyszersmind mentésül is. Én t. i. azt mit több évi folytonos kutatásim eredményeül nyertem, egyrészt oly érdekesnek, meglepőnek, a rómaiak Pannoniában való tett foglalásaira, védelmére nézve történelmileg is oly annyira tanulságosnak vettem, hogy annak e helyen való megérintését továbbra is halogatni classicai tudományosságunk elleni vétségnek tartottam; másrészt pedig remélttem, hogy ily nem mindennapi fölfedezések, ha mindjárt tanulmányok alakjában is történt közlések, másokat is fog buzdítani ilyesféle vizsgálatok nyilvánítására, és engem, — ki a mi sajnós, de megfoghatatlan is egyszersmind, e táj, dicső és élvezetdús mezőn, mai nap, midőn főiskoláink régi konyhalatinságunk pírító fitymálásával sőt gúnyolódásával a latin purismust és doctriner classicitást affectálják, mint a régi iskola tanítványa ezen téren tudtommal, tetteleg magam az egész classicai philologia mestereitől elhagyatva működöm, s így legalább jó szándékkal, ernyedetlen törekvéssel a classica archeologia Magyarországbani tengéséről tanuskodom, — fáradalmas vizsgálatimban támogatni, lapos jelentésekkel a vidéken levő műemlékekre figyelmeztetni, s így munkálkodásom

sikerét előmozdítani szíveskednek.... A dolognak fejlődésében fekszik, hogy valami természetes rendszert előadásomban nem követhetek, mert az abból állna, ha a pannoniai foglalást lépésről lépésre követhetném, és a világ urainak ezen szép hazából való kiszoríttatását is a műemlékek nyomán híven előadhatnám. De erre megvallom, még igen gyérek adataim; erre nem egy két csütörtöki és vasárnap, húsvéti és pünkösdi kirándulás kell, erre hónapokig tartó utazások. A megvizsgálandó vidék minden egyes határának értelmes és tüzetes, valamint egészséget és erszényt egyenlően igénybe vevő bebarangolása szükségeltetik; hogy az erdők és szántóföldek, rétek és szőlőhegyek, városrészek és újabb erődítések, bozótjai, göröngyei, hantjai, barázdái, mirvája és átídomított védelmi vonalai közt, a valódi római jelleget felismerhessük, így megalapítván nem csak nagyobb szerű városaik, táboraik, gazdasági építményeik, csárdáik, fekvését, az összekötő alak irányait hozzá foghatnék valahára a végső munkához, az egyes nagyobb telepítvények ugyanazonosításához római elnevezéseik megalapításához. Ha ezen fáradsalmas; éveket igénybe vevő, munkától irtózunk, ha minden egyes nyomát a római településnek ki nem tüntetjük, ellenben arról sem szerzünk biztosságot, mely helyeken nem tartózkodtak állandóan; mert ezen esetben a tagadó tudás is nagyon fontos, mindig azon kényelmetlen helyzetbe jövünk, melybe a múlt század bár mennyire tudós vizsgálói jutottak, és a külhoni, bámult tudománya commentatori és utánuk hazai földleírói is jutnak, kik maguknak a történelmi könyvek, és sokszor nagyon is homályos Itinerariumok kalauzolása segítségével és a tapogatózó czirkalom engedékenységgel képzelni Pannoniát alkotnak, teremtenek, ismét olyasmit alkotnak teremtenek, mit a legközelebbi évtized kénytelen lesz lerombolni; hogy ismét ujjak és ujjak homályba burkolódzék.”.

Sajnos Rómer előadásának szövege nem jelent meg nyomtatásban, pedig fontos lökést jelentett volna a hazai limeskutatásnak. Ráadásul az 1867. évi párizsi embertani és ősrégészeti kongresszus hatására kutatásaiban egyre komolyabb szerephez jutott az ősrégészet, többek között a limeskutatás kárára (BANNER 1958). Ugyan ezt követően is járja a vidéket és jegyzi fel a római korszak emlékeit, azonban ezek közül főként a felírt anyag kerül közlésre (ld. pl. RÓMER 1864 és 1875). Egy a pannoniai limest bemutató részletes munkára egyéb elfoglaltságai már nem hagytak időt. Fő hangsúlyt kutatásai során Brigetio és Aquincum emlékeinek vizsgálata kapja, melyek összegyűjtése és megmentése érdekében számos intézkedést tett (PÓCZY 1988; PROHÁSZKA 2015a).

Rómer Flóris jegyzetei Dunapentele régészeti emlékeiről

Úti jegyzőkönyvei szerint Rómer négyszer látogatta meg Dunapentelét úgy, hogy az itt tett megfigyeléseit feljegyezte (TOMBOR 1954). Első útja még 1864. június 9.-én vezetett Dunapentelére, majd 1866. augusztus 20.-án, 1871. július 16.-án, és végül 1874. április 23.-án látogatta meg a települést, amely útjairól a XIII., XX., XXXII. és XXXVI. jegyzőkönyveiben találhatunk feljegyzéseket és rajzokat (BARDOLY – PROHÁSZKA 2015). Az első útján tett megfigyeléseiről a következő található az 1866. július 30.-án az Akadémián felolvasott előadásában (OSZK FolHung 1110): "Dunapentele. Ezt Pantalia név alatt Marsili i. h. 7. l. Margit sziget? Végére teszi. Nevét nem tudja határozottan, hanem Anamantiával, Lusunum vagy Vetusalinával ugyanazonosnak hiszi! Említi a sok római régiséget mely itt találtatik és a szőlőkben lévő erődítményt azon várdát pedig mely Pentelétől távolabbra fekszik Postanak, vagy Postaknak (Apostag) híja.

A réztáblán Pentele várostól délre domborlaton valami árkolásnak derékszög alatt találkozó észak- és nyugati vonalát látjuk; ehhez közel egy másik város áll vagy falu, melytől délre ismét dombon három oldalról zárt zátony tűnik fel Postak nevezettel. Pentelétől nyugatra egyenes vonalban a töltést út húzódik a nélkül, hogy Földvárat, Marsiglinál Fudvar érintené. Ezen uttól nyugatnak kilencz négyszögű sánczolat tűnik fel majdnem egyenlő távolban.

Duna-Pentele hírneves lelhely római régiségekre nézve. Nem hagyhatom említés nélkül azon csinos, 2" 10'" hosszú, 1" 10'" magas bronz mécses, mely hátul drót fogantyúval ellátva jobb lábat képez, melynek hüvelyéből a bel kijött, különben egyszerű ékítményül a sandalia szíjai szolgálnak. Köszönet Prasznevszky ügyvéd úrnak, ki ezen érdekes darabot leírásra átengedte. A várostól délre fekvő szőlőhegy tele van római sírokkal, faragott kövekkel, téglákkal, cserepekkel, terra sigillata darabokkal és apró pogány pénzekkel, melyeket a nép mangurák-nak keresztelt.

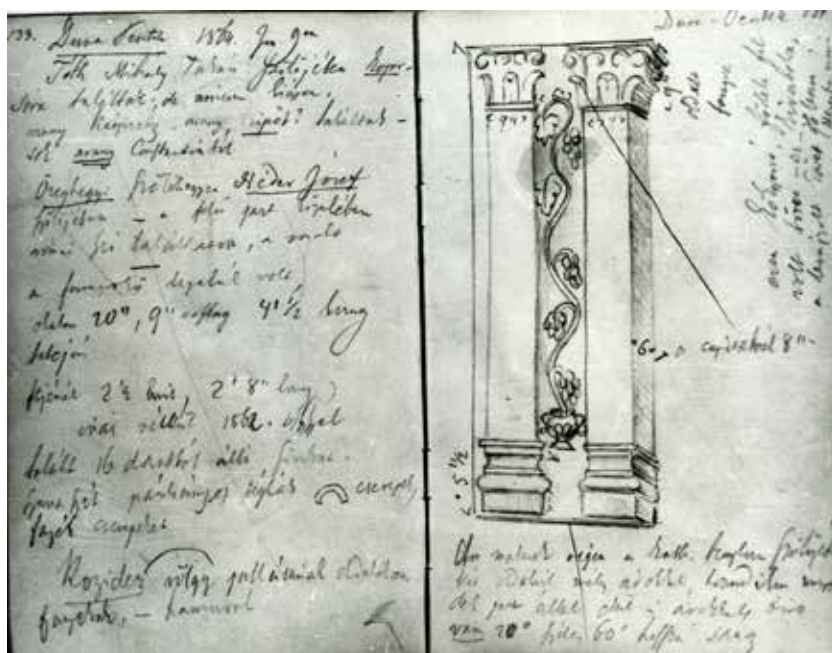
A szőlőhegy leszakadt partján mély alapfalak láthatók, ott pedig, hol a malmok vége van, a katolikus templom szőlőjében emelkedettebb terület van, melyet két oldalról mély árok övez, elől pedig a meredek part véd, egy sáncznak nyomára akadnak, melynek hossza 60o, szélessége pedig 20o; s így ez a római castrum.

A régi római út a mostanit keresztül vágja és a szőlőknek tart, a hol elvész. Hallottam, hogy a 9 castrumból még három fenáll az országút mellett és hogy mintegy 25□o foglalnak.

D. Pentele egyéb római műemlékeit leírtam Arch. Közl. IV. 60. l.

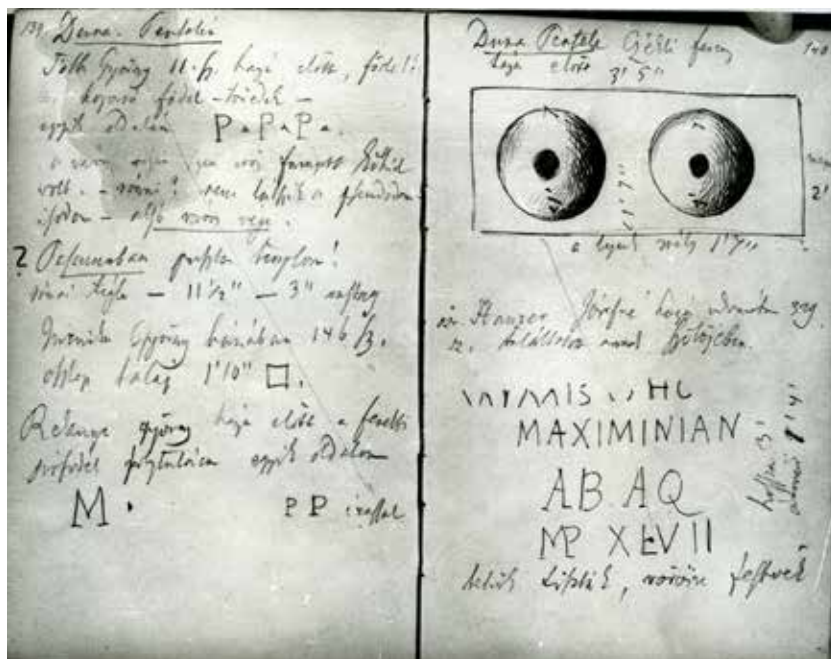
A Kozider padlásán mély árkoktól körülvett dombon mely a pentelei réven alul, Szalkkal szemközt fekszik sok cserép fordul elő; a domb teteje, talán pogányvár 12o hosszú és ugyanannyi öl széles."

A kirándulásai során tett megfigyelései leginkább Rómernek a feliratos köemlékek közreadásánál hasznosultak, így az első 1864. június 9.-én tett látogatásakor tett feljegyzésein alapulnak a dunapentelei műemlékek leírásai az Archaeologiai Közleményekben (RÓMER 1864, 60-63; PAULOVICS 1927, 13). Ugyanakkor számos fontos adatot nem közölt, köztük a köemlékekről készített rajzait sem, pedig ezek nagy része a későbbiekben elkallódott (ERDÉLYI 1958). Első útjáról feljegyzései a XIII. úti jegyzőkönyvének 133 -146. oldalai között találhatóak. Így például megemlékezik Tóth Mihály takács szőlőjében talált koporsóról (133. l.), amely nincsen kiásva. Itt arany karperecek, arany cipő (?), valamint sok arany Constantintól találtatott. Egy másik sír az öreghegyi szőlőhegyen Héder József szőlőjében találtatott faragott kövekkel 1862-ben, melyeken felírás nem volt. Emellett megemlékezik római téglákról és cserepekről, valamint a Kozider völgy pallásának oldalában talált fazekakról, amelyek nagy valószínűséggel egy bronzkori temető sírjai voltak. A következő oldalon rajzolta le azt a szőlőindás aedicula-fal töredéket (2. kép), amely 1906-ban került a Nemzeti Múzeumba (ERDÉLYI 1958, 51).

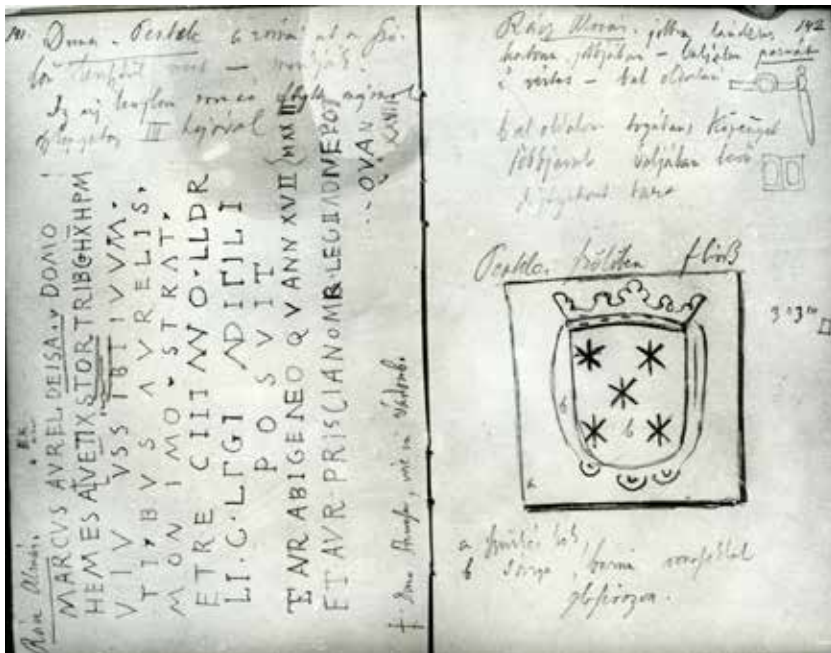
2. kép Rómer rajza a dunapentelei leletekről a XIII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

Itt ír le egy sáncot, amely katolikus templom szőlőjének az akkori malmok végén, a meredek szélén állt és a másik három oldalon mély árokkal volt körülvéve (PALOVICS 1927, 13). Az itt folytatott ásítás azonban nem hozott felszínre erődítésre utaló jelenséget (PAULOVICS 1927, 13). E sánc előtt a szőlőben sok párkányos téglát, terra sigillata töredéket és edény cserepeket figyelt meg (135. l.). Az Öregszőlőhegy elején, a leszakadt parton épületek alapfalai álltak, amint Paksy Józsefné szőlőjében. A plébánia lakban két olyan sírkő töredéket látott és rajzolt le (136. l.), amelyek ezt követően elkallódtak (3. kép) (ERDÉLYI 1958, 50). Ezek mellett feljegyezte azon mér földkő még látható betűit, amely Tóth József háza előtt állott. Feljegyzése szerint nagy valószínűséggel a mér földkő a római kor óta állhatott ezen a helyen. Ugyancsak csupán a rajzáról ismert azon Hercues torzó (4. kép), amit a Janicsáry kastélyban rajzolt le (137. l.). Egy nagyobb síremlékhez tartozó, hármastagolású kötömböt is felmért, amely Gyalus István háza előtt feküdt (138. l.). Tóth György 11. számú háza előtt szarkofág fedelének töredéke, egyik oldalán P•P•P betűkkel. Rekenye György háza előtt találta meg ezen fedél másik részét M• PP írással. Özv. Hauser Józsefné házában udvarában egy római mér földkő feliratát jegyezte le (140. l.), amely annak szőlőjéből került a településre (5. kép).

5. kép Rómer rajza dunapentelei leletekről a XIII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

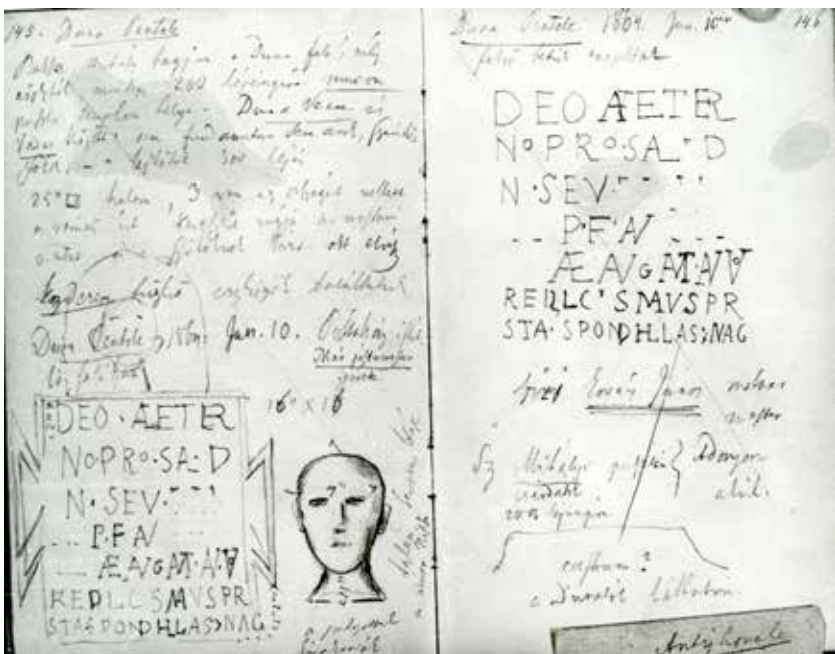
Rómer megfigyelte a római utat is, amely a szőlőn keresztül ment, valamint utal a románkori háromhajos templomára a településnek (141. l.). Itt jegyezte le Marcus Aurelius Deisa sírfeliratát (6. kép) (FITZ 1991 – RIU 1184 ld. CIL 3334-10316). A római leletek mellett egy középkori csempét is lerajzolt noteszébe (142. l.). Val. Pusintulus protector sírkövének (FITZ 1991 – RIU 1261 ld. CIL 3335) leírásánál (143. l.) jegyzi meg, hogy elébb Mehediában volt. Megemlékezik még a pentelei városháza udvarán fekvő törött kőkoporsóról, melyről az írás azonban hiányzik és lerajzolt egy út mellett álló oszloptalapatot (7. kép). Rómer ismét utal azon kerámia töredékekre, melyeket a Kozider padláson figyelt meg. Baksa Mihály tagján a Duna felé egy puszta templom helyéről emlékezik meg (145. l.). Dunavecse és Vadas között három 25 négyszögöl méretű halomra utal. Búcsúzóban Penteléről még lerajzol egy áldozati feliratot (FITZ 1991 – RIU 1051 ld. CIL 3327-10301) és egy faragott büsztöt (8. kép).

6. kép Rómer rajza dunapenteleli leletekről a XIII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

7. kép Rómer rajza dunapentelei leletekről a XIII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

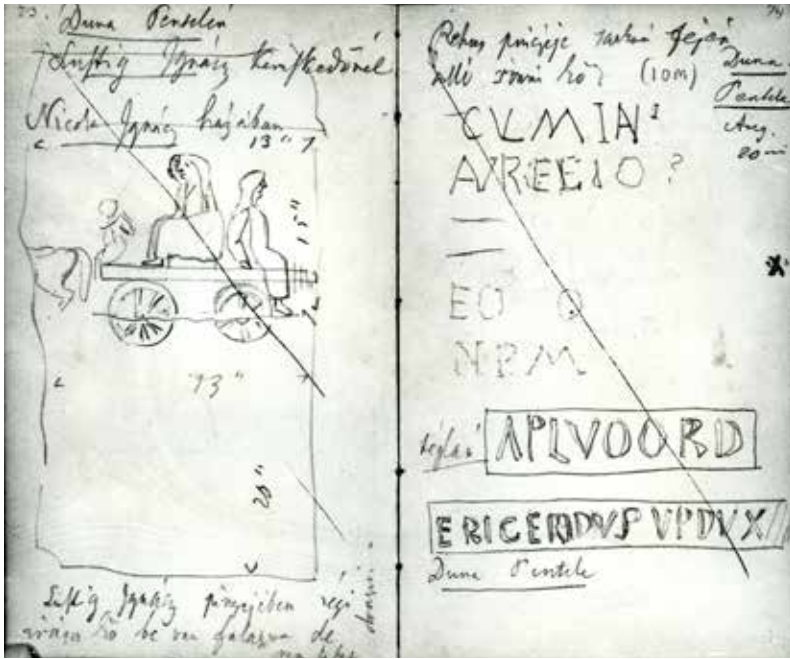

8. kép Rómer rajza dunapentelei leletekről a XIII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

9. kép Rómer rajza dunapentelei leletekről a XX. úti noteszében
(Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

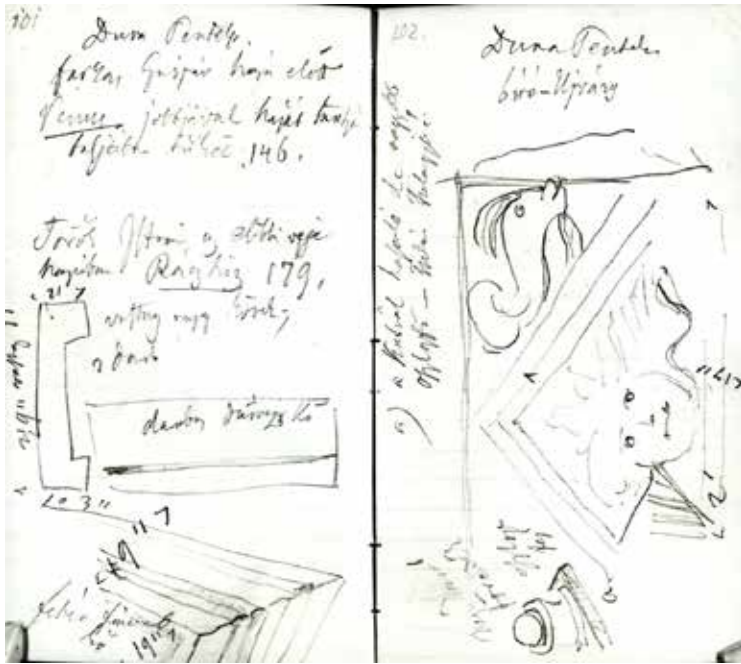
Rómer Flóris következő látogatására két évvel később 1866. augusztus 20.-án került sor, amelyről XX. úti jegyzőkönyvének 72 - 80. oldalain található feljegyzései. Ezen útja még a limeskutatóással volt kapcsolatban, melynek köszönhetően rajzolt le egy kisebb castrumot. Első feljegyzéseit azonban a Rácz mester szőlőjében talált terra sigillata edényekről tette (72. l.). Itt olvasható szarkasztikus megjegyzése a lelőhelyről (9. kép): „Ilyen öreg embernek nehéz lesz ott felmászni. Köszönjük szépen a pentelei banyanak!”. Rómer ismét számos faragott és feliratos követ rajzolt le, köztük egy sírkő töredékét (10. kép), amely Nicska Ignác házában volt (73. l.). Ugyancsak feljegyezte egy római kő alig olvasható betűit (FITZ 1991 - RIU 1081 ld. CIL 3328-10303), valamint téglabélyegeket (74. l.). A római kő Rehus Mihály bíró pincéje sarkán állt (75. l.) (11. kép). Ujváry József udvarában két faragott oroszlánt vett észre (76. l.), mely a Karács kert végében találtatott. Kisapostag felé, az út mellett figyelt meg és rajzolt le egy kisebb castrumot (76-77. l.), amely valószínűleg egy bugus lehetett (12. kép). Nyomait még az 1920-as években is meg tudták figyelni (PALOVICS 1927, 9). Emellett még további két sánccról készített felméréseket, amelyek az út közelében feküdtek (78-79. l.) (12-13. kép). Rómer kutatóútját ezt követően Baracson folytatta.

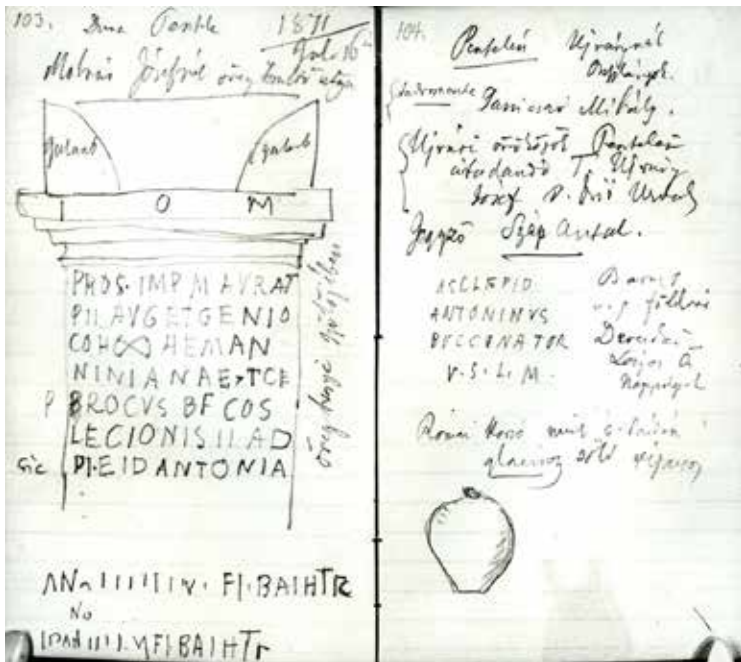
10. kép Rómer rajza dunapentelei leletekről a XX. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

11. kép Rómer rajza dunapentelei leletekről a XX. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyaték)

14. kép Rómer rajza dunapentelei leletekról a XXXII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyatéék)

15. kép Rómer rajza dunapentelei leletekról a XXXII. úti noteszében (Forster Gyula Örökségvédelmi Központ (Budapest) Rómer hagyatéék)

Közel öt évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Rómer ismét Dunapentelére kiránduljon. 1871. július 16-i látogatásán tett megfigyeléseiről XXXII. úti jegyzőkönyvének 100-104. oldalain olvashatunk, ahol utazásának célját is megjelöli: „Pentelén a római kövekért”. Így Vaszti Márton háza előtt álló római méröldkő feliratát jegyzi le (100. l.), valamint az Öreghegyen Ifjú Keller József szőlőjében talált sírfeliratot ((FITZ 1991 – RIU 1239 ld. CIL 10321). Emellett több sírkőtöredékről készít rajzot (102-103. l.) (14. kép) és leírja a Molnár József öreghegyi szőlőjében előkerült oltárt (15. kép) (FITZ 1991 – RIU 1075 ld. CIL 10306).

Rómer utoljára 1874. április 23.-án járt Pentelén, melyről a XXXVI. jegyzőkönyvében található feljegyzéseket (54-57. l.). Ezen útja során ismét elsősorban a római feliratos anyag áll érdeklődése középpontjában. Így a téglá- és mécsesbélyegek mellett leír két feliratot (FITZ 1991 – RIU 1056 ld. CIL 10304 és FITZ 1991 – RIU 1073 ld. CIL 10307), melyeket a későbbiekben közre is bocsátotta az Archaeologiai Közleményekben (RÓMER 1875, 25-26).

Az 1860-as években Rómer Flóris sorra járja be a dunántúli római lelőhelyek, kiemelt figyelmet szentelve a római limes maradványainak. A személyes adatfelvételnek köszönhetően számos római erőd, felirat és egyéb lelet kerül feljegyzésre Rómer úti jegyzőkönyveibe, melyek szinte kimeríthetetlen forrásai régészetünknek. Ugyan elsődleges figyelmet Brigetio és Aquincum romjai kapták, mégis törekedett arra, hogy az egyéb vidékeken előforduló római emlékeket legalább egyszer személyesen is meglátogassa. Így jutott el Dunapentelére is, majd tért vissza még háromszor feljegyezve az előkerült elsősorban feliratos emlékeket. Rómernek egyéb elfoglaltságai mellett sajnos nem állt rendelkezésre azon idő, hogy Dunapentelén régészeti ásatásokat folytasson. Feljegyzései mégis igen fontos forrásai a település antik emlékeinek, melyek közreadásával szeretnénk tisztelni a magyar régészet atyjának kétszázadik születésnapján.

Flóris Rómer und die Altertümer von Dunapentele

Flóris Rómer, Vater der ungarischen Archäologie, war ein Vorreiter der Limesforschung. Bei seinen Forschungen besuchte er persönlich die Fundstellen, was damals eine wichtige neue Methode war. Er notierte und zeichnete dabei die Funde bzw. die Beobachtungen in seine Notizbücher, die zu den wichtigsten Quellen der ungarischen Archäologie gehören. Die Erforschung der antiken Denkmälern von Dunapentele/Intercisa begann erst am Anfang des 20. Jahrhundert, als die Archäologen des Ungarischen Nationalmuseums ihre Ausgrabungen fortsetzten. Rómer's Notizen beinhalten daher wichtige Angaben, weil er manche solche Denkmäler aufnahm, die später verschwanden. Er besuchte Dunapentele viermal (1864, 1866, 1871, 1874), worüber seine Notizbücher bezeugen. In diesem Beitrag werden seine Aufzeichnungen veröffentlicht und dargelegt. Obwohl die Erforschung von Dunapentele/Intercisa nicht zu seinen Hauptthemen gehörte, bringen seine Notizen zahlreiche wichtige Angaben über die Denkmälern des Ortes.

Irodalom

- BANNER J. 1958: Rómer Flóris emlékezete. Régészeti Dolgozatok 1 (1958) 1-21.
- BARDOLY I. 1988: Rómer Flóris élete. Műemlékvédelem 32 (1988) 223-240.
- BARDOLY I. – PROHÁSZKA P. 2015: Rómer Flóris hagyatéka mint honismeretünk forrása. Honismeret 43 (2015) Nr. 6, 46-51.
- BARKÓCZI L. 1954: Tábor és lakótelep. Intercisa (Dunapentele - Sztálinváros) története a római korban I. ArchHung 33. Budapest, 1954, 1-43.
- DEBRECZENI-DROPPÁN B. – PROHÁSZKA P. 2015: Az „ócskász-, ódondász-, avatagár-, cserépszaglász-, harangász-, nyúzáár”. Egy nagy honismertető – Rómer Flóris emlékezete. Honismeret 43 (2015) Nr. 6, 6-14.
- ERDÉLYI G. 1958: Rómer Flóris jegyzeteiből. Régészeti Dolgozatok 1 (1958) 49-56.
- FITZ J. 1962: Intercisa. PWRE Suppl. IX. Stuttgart 1962, 1-20.
- FITZ J. 1991: Die römischen Inschriften Ungarns 5. Intercisa. Bonn – Budapest 1991.
- HAMPEL J. 1891: Emlékbeszéd Rómer Flóris rendes tagról. Budapest 1891.
- KANOZSAY M. 1958: Rómer Flóris az epigráfus. Régészeti Dolgozatok 1 (1958) 33-43.
- PAPP J. 2006: Rómer Flóris (1815-1889). Markója Cs. – Bardoly I. (szerk.): „Emberek és nem frakkok”. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai. Enigma 47. Budapest, 2006, 73-90.
- PAULOVICS I. 1927: A dunapentelei római telep (Intercisa). – Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa). ArchHung 2. Budapest 1927.
- PÓCZY K. 1988: Rómer – Aquincum romjaiért. Műemlékvédelem 32 (1988) 209-213.
- PROHÁSZKA P. 2015a: Rómer Flóris és Brigetio emlékeinek kutatása. – Flóris Rómer and the research of Brigetio. Arrabona 51 (2013) [2015] 179-192.
- PROHÁSZKA P. 2015b: Rómer Flóris Bakonya - egy honismereti alapmunka születése. Honismeret 43 (2015) Nr. 6, 28-34.
- RÓMER F. 1859: Úti jegyzetek Ó-Szöny, római régiségek. Győri Közlöny 1859, Nr. 71.
- RÓMER F. 1860: A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. Győr 1860.
- RÓMER F. 1863: Pannonia területén Magyarországon fennmaradt néhány római várnáról. Archaeológiai Közlemények 3 (1863) 35-53.
- RÓMER F. 1864: Pannoniai újabb kiadatlan római feliratok. Archaeológiai Közlemények 4 (1864) 47-66.
- RÓMER F. 1875: Kiadatlan római feliratok. Archaeológiai Közlemények 10 (1875) 24-57.
- TOMBOR I. 1954: Rómer Flóris útijegyzetei. Művészettörténeti Értesítő 3 (1954) 276-278.
- VISY Zs. 1977: Intercisa. Dunaújváros in der Römerzeit. Budapest 1977.
- VISY Zs. 1999: Ripa Pannonica. Budapest 1999.

A new late Roman Roman casket mount from the auxiliary fort of Annamatia (Baracs)

Péter Kovács
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Klasszika-filológia Tanszék,
2081 Piliscsaba Egyetem u. 1.
kovacs.peter@btk.ppke.hu

The archaeological excavation of the Roman auxiliary fort of Annamatia has begun in 1999 (Fig. 1).¹ During the latest campaigns (between 2006-2008, and 2013-2015) we have been focused our attention on the excavation of two inner buildings in the *retentura* near the western fort wall. Both can be identified as military barrack blocks of similar ground-plan and dimensions running parallel with the stone fort wall in a distance of 6-7 m N and S of the *via decumana*. Both *contubernia* consisted of a double row of rooms (in the case of building No. I, they were 5.2 m long and 3.1 (western) and 3.6 (eastern) m wide), they hosted most probably *centuriae* and had at least three stone periods (Figs. 2-5).² The first period stone wall of building No. I running 1m W of the later building was totally demolished and a 50-cm-wide stone foundation built. W of the building the narrow *via sagularis* was also revealed. The eastern and the western end walls of the building were built of stone. The building had adobe inner walls with stone foundation and these walls also remained to a height of 20-30 cm as the late Roman barracks were founded exactly on them. The 45 cm wide foundation consisted of two rows re-used tiles (*lateres*, *tegulae* and *imbrices* too).³ The eastern and western walls were re-used as foundations in this period too. This means that the late Roman building had the same measurements as of the barrack of the Principate period. The N-S internal wall was robbed still in the Roman period that means latest at the in the second half of the 4th century there was only one row of rooms. In the NE room two destruction layers have been observed, below the second a *sestertius* of Diva Faustina iunior (Rome, 176-180, RIC III 1715) and imitation of a *denarius* of Septimius Severus minted in 200-201 were found.⁴ In the same level of the western room *denarii* of Septimius Severus and Antoninus Pius were found. All of them date the second period of the stone building clearly to the Severan period. In this period the western room had a yellow clayey floor-level that was later burnt. During the dig we had to face with the serious problem that almost all late Roman layers in a depth of 1-1.2 m were destroyed during the vine planting in 1870. The third period building can surely be dated to the

1 KOVÁCS 2005. The drawings were prepared by László Thúry, the photo was taken by Tamás Keszi. All finds can be found in the Intercisa Museum. The excavations are supported by the municipality of Baracs. The participants of the campaigns were the present and former students of the Pázmány Péter Catholic University and Miklós Pataky. I wish to thank for their help.

2 A. JOHNSON, Römische Kastelle des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. in Britannien und in den germanischen Provinzen des Römerreiches. Mainz 1987, 178-188.

3 Among them there were stamped tiles of the cohorts VII Breucorum with the honorific titles Severiana and Alexandriana: COH VII B], JHVIIIBRSIIV and JBRALEX.

4 They were identified by Melinda Torbágyi.

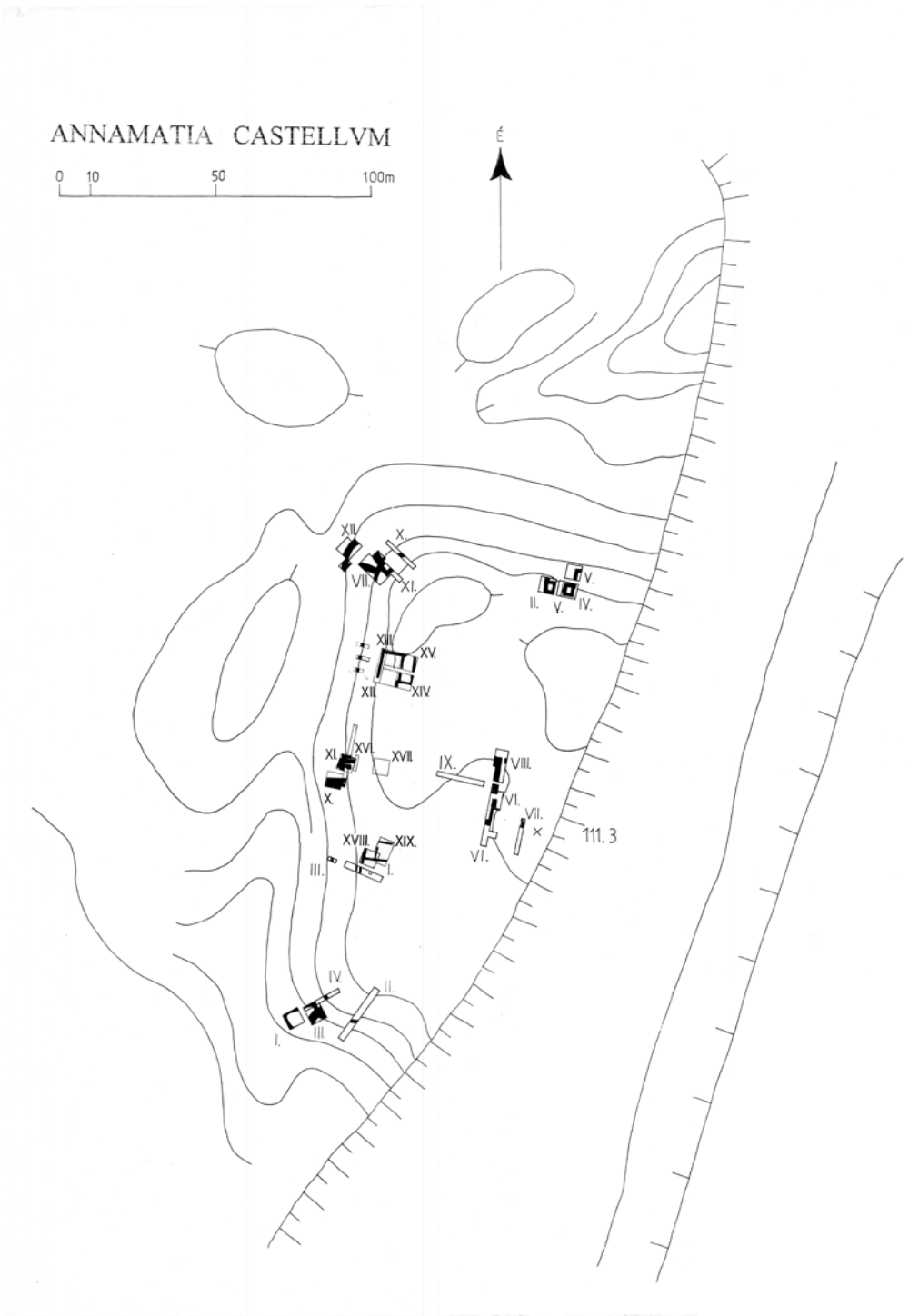

Fig. 1 : The auxiliary fort of Annamatia (1999-2015)

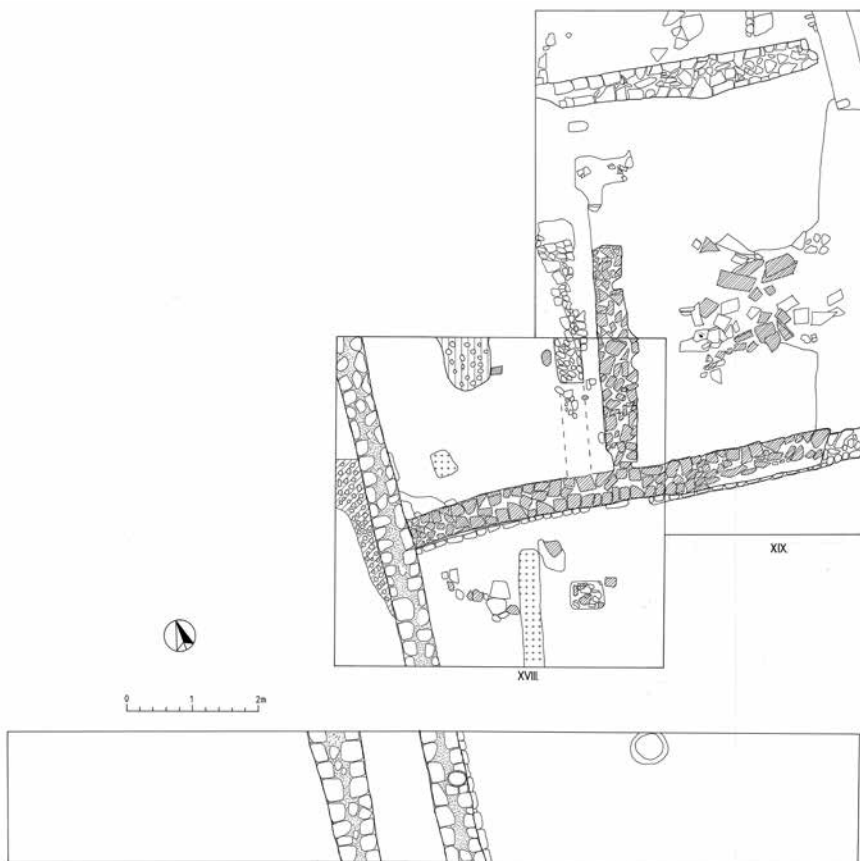

Fig. 2 : Building No. I

first half of the 4th century based on an *aes* of Constantius II from the posthole found in the stone wall in trench I (RIC VIII 291, 350 AD).⁵ In my paper I intend to deal with a new bronze casket mount found in the upper layers of building No. I. A part of this building was already revealed in 1999.⁶

Bronze plaque decorated with centaurs, Intercisa Museum, without Inv. Nr. (Fig. 6). Height: 3.6, width: 5.62 cm, thickness: 0,3 mm. The fragmentary plate is obliquely broken, above and on both sides parts are missing. On the right side, the cut seems to be vertical but the left front leg of the centaur is broken. A reparation or secondary use cannot be excluded. In this case the missing part of the plaque belonged to the right side of the scene. In the picture field two centaurs can be seen galloping to the right. The picture field below and above is framed by rows of beads. Above it, another, heavily damaged (narrower?) scene showing ornamental decoration (tendrils?) can be seen.⁷ Based on this scene, the mount belonged probably to the upper part of the front side

5 KOVÁCS 2005, 26 No. 5.

6 KOVÁCS 2005, 15-28.

7 Similar ones: e.g. GÁSPÁR 1971, Nos. 73-76, Gáspár 1986, Nos. 537, 589, 590, 685, 947.

of the casket. The bearded (?) centaurs with characteristic big eyes of the late Roman art are turning back and holding cubs and short (simplified) javelins or branches in their hands as usually (the left one has doubled tail). The back legs of the centaur to the left are breaking the row of beads below.⁸ Below the rows two holes can be seen. Below them pearls are framing the entire plate.⁹ It is clear that the scene belongs to the well-known battle scenes of Centaurs that was the most popular representation of the Centauri even in the Roman Imperial period.¹⁰ Unfortunately, it remains unknown how many Centaurs are missing and against whom they are fighting or hunting (Greeks/Lapiths (or Hercules, Kaineus), animals (lions, griffins), satyrs, giants). The fragmentary plaque most probably belonged to a much longer scene with several centaurs and his enemies (as long as the width of the casket: cf. Gáspár 1986, No. 903).

Earlier several finds belonging to caskets as casket mounts, bolts, handles, keys and nails were published from the area of Annamatia¹¹ but this is the first casket mount decorated with a scene found during the excavation inside the fort. Centaurs can hardly be seen in the scenes of casket mounts in Pannonia and in other Roman provinces too (unlike with other Dionysiac elements¹²).¹³ The only Pannonian example with centaurs – as far as I know – is the casket mount of Sopiana / Pécs (R-D No. 89) where they are depicted fighting with lions (in two rows).¹⁴ Representations of centaurs can hardly be found among other finds (mainly member of Dionysius' thiasus or sarcophagi decorated battle or hunting scenes¹⁵) in Pannonia as well (e.g. in stone: CSIR Ungarn VII, No. 9 (votive plate dedicated to Liber Pater et Libera from Dunaszekcső (RIU 1038)), Siscia¹⁶, Hercules relief from Baracska¹⁷, mosaic: Aquincum, Hercules villa (Hercules, Deianeira, Nessus)¹⁸, Carnuntum, civil town, house No. I (battle with the Lapiths)¹⁹, Brigetio (?)²⁰, bronze plate showing a centaur with palm branch and rabbit: Carnuntum²¹, gems²²).²³ The representation of galloping, fighting and turning back centaurs in a row (centauromachy) is obviously going back to Archaic and Classical Greek art (vase painting and reliefs) adopted by the Romans.²⁴

8 This fact clearly shows that the figures were later embossed than the rows as repoussé work (and they were not pressed into a negative mould): cf. RADNÓTI A., Későrómai ládika veretei Kisárpásról – Embossed ornaments on late Roman caskets from Kisárpás. *ArchÉrt* 82, 1955, 180-181, RADNÓTI 1957, 252-253.

9 E.g. a similar decorated plaque from Intercisa: RADNÓTI 1957, 350 No. 113.

10 Kentauroi, Nos. 386-436.

11 GÁSPÁR 1986, Nos. 19-21, GÁSPÁR 1997, Nos. 2103-2115, KOVÁCS 2005, 25 No. 12, 80 Nos. 1, 6, 13.

12 GÁSPÁR 1971, 32.

13 BUSCHHAUSEN 1981, A 31-32.

14 BUSCHHAUSEN 1971, A 2 = GÁSPÁR 1971, No. 55 = GÁSPÁR 1986, No. 903.

15 Kentauroi, 719-721, G. KOCH, Sarkophage der römischen Kaiserzeit. Darmstadt 1993, 79, 81, 100.

16 J. BRUNŠMID, Kamenji spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu. *VHAD* 7, 1905, 55-56 No. 108.

17 FITZ J., Kiadatlan Hercules domborművek Fejér megyében – Bas-reliefs d'Hercule inédits dans le comitat de Fejér. *IKMK A/2* (1957), 6-8, 12-15.

18 Á. KISS, Roman mosaics in Hungary. Budapest 1973, 21 No. 15.

19 W. JOBST, Antike Mosaikunst in Österreich. Wien 1985, 78-79.

20 BÍRÓ E., II. századi falfestmény Brigetióból. Kiállításvezető a tatai Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításához. Tata 2001, 24).

21 W. KUBITSCHEK – S. FRANKFURTER, Führer durch Carnuntum. Wien 1923⁸, 85.

22 G. DEMBSKI, Die antiken Gemmen und Kameen aus Carnuntum. Wien 2005, Nos. 978-979, T. GESZTELYI, Die antiken Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum. Budapest 2000, 38 No. 5, GESZTELYI T. – RÁCZ Gy., Antik gemmapecsétek a középkori Magyarországon – Antike Gemmiesiegel im mittelalterlichen Ungarn. Debrecen 2006, No. 90, É. MARÓTI, Mit Gemmaabdruck verziertes Gefäß. in: Römische Forschungen in Zalalövő 1976. *Acta ArchHung* 1978, 425 (Pannonian orange slip ware frag. with gem stamps showing a Centaur).

23 PAULOVICS I., Dionysosi menet (thiasos) magyarországi római emlékeken. (Adatok a pannóniai scrinium-lemezek kérdéséhez.) I. Bronztárgyak – Der dionysische Aufzug (Thiasos) auf ungaländischen römischen Denkmälern. *ArchÉrt* 48, 1935, 54-102, II. Kőemlékek. *ArchÉrt* 49, 1936, 1-32, esp. 5-6.

24 Kentauroi, 701-706, esp. Nos. 154-234, B. SCHIFFLER, Die Typologie des Kentauren in der antiken Kunst: vom 10. bis zum Ende

Fig. 3 : The western room looking North (find-spot of the casket mount)

Fig. 4 : The western room looking West (find-spot of the casket mount)

Several other late Roman small finds from the building No. I (and No. II) as a pelta-shaped golden earring, glass and bronze armlets, hair-pins, beads, spindle whorls found in the upper layers clearly show the presence of the civilian (female) population inside the fort of Annamatia (and other forts in Pannonia) and the building identified as military barrack in the late Roman period.²⁵ The new casket mount confirms our earlier hypothesis based on the finds and literary sources that after the middle of the 4th century the auxiliary *vici* in Pannonia (and in other provinces too) were abandoned and the civilian population moved to the safe forts.²⁶ Numerous similar finds, casket mounts are known from other auxiliary forts of Pannonia as e.g. from the neighboring fort of Intercisa / Dunaújváros.²⁷

Bibliography

CSIR: Corpus Signorum Imperii Romani

GÁSPÁR, D. 1971: Spättrömische Kästchenbeschläge in Pannonien. *Acta Antiqua et Archaeologica* 15 (1971)

GÁSPÁR, D. 1986: Römische Kästchen aus Pannonien. *Antaeus* 15 (1986)

GÁSPÁR, D. 1971: Kästchenbeschläge und Kästchenbestandteile aus dem Komitat Fejér. *Katalog II. Alba Regia* 26 (1997) 75-81.

Kentauroi: Kentauroi et Kentaurides. In *LIMC VIII* (1997) 671-721.

KOVÁCS, P. 2005: Excavations in the Roman auxiliary fort of Annamatia (Baracs) between 1999 and 2005. Budapest, 2005.

RADNÓTI, A. 1957: Möbel- und Kästchenbeschläge, Schlösser und Schlüssel. In *Intercisa II. ArchHung* 36. Budapest, 1957, 241-363.

R-D: RÓMER F. -DESJARDINS, E.: *A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei*. Budapest, 1873.

SCHIFFLER, B. 1976: Die Typologie des Kentauren in der antiken Kunst vom 10. bis zum Ende 4. Jhrs. v. Chr. Frankfurt, 1976.

des 4. Jhs. v. Chr. Frankfurt 1976. See also P. V. C. BAUR, *Centaur in Ancient Art: The Archaic Period*. Berlin 1912, J. DOYLE, *The hunting centaur in early Greek art*. *Trowel* 15, 2014, 42-52.

²⁵ KOVÁCS 2005, 27-28, 141. The same situation was observed during the dig of building No. II in 2006-2008.

²⁶ KOVÁCS P., *Vicus és castellum kapcsolata az alsó-pannoniai limes mentén*. *Piliscsaba* 1999, 166-169.

²⁷ RADNÓTI 1957, 250, 254-255 (with further references).

Fig. 5 : The eastern room looking East (late Roman period)

Fig 6.: Casket mount (Photo: Tamás Keszi)

Egy új késő római ládikaveret Annamatia (Baracs) auxiliaris erődjéből

Kovács Péter

A baracsi római tábor 1999 óta folyó ásatása során a principia mellett két belső került részleges feltárássra a retenturában közvetlenül a nyugati táborfal mellett (I. és II. épületek). Mindkettő két helyiségsoros épület volt, ami alapján legénységi barakkal azonosíthatjuk. Az eredeti kőalapozású épület vályog felmenő falakból készült, utóbbi épület a Severus-korban elpusztult, majd megújították kétszer. A későrómai épület ugyanezekre a falakra épült, alapozása másodlagosan felhasznált tegulákból és imbrexekből állt. Felmenő részeiből a 100-120 cm mélységig szinte mindent elpusztító szőlőrigolozás 1870-ben szinte semmit sem hagyott épen. Számos civil lakosságra (elsősorban nők) utaló lelet (e.g. arany fülbevaló, karperecek, hajtűk, orsókarikák) került elő mindkét épületből, ami az auxiliaris vicus feladásának, illetve a civilek táborba való beköltözésének bizonyítéka.

Utóbbiak közé tartozhat az első figurális díszítésű ládikaveret, amelyik a feltárás során került elő az I. épület nyugati helyiségében 2013-ban. A sérült bronzlemez töredékes állapotban került elő, a gyöngysorral keretelt mezőben két visszafelé forduló kentaurt ábrázol mindkét kezükben fegyverükkel. Az ikonográfiailag igen jól ismert jeleneten a kentaurusok valakik (görögök (lapithák vagy Hercules), oroszlánok, griffek, gigászok) elleni harcolnak, vagy vadásznak. A lemez talán a ládika felső részéhez tartozott. A jelenet felett egy újabb, töredékessége miatt azonosíthatatlan található, amely leginkább növényi díszítést ábrázol. Kentaurábrázolások Pannoniában amúgyis elég ritkák (főleg gemmákon és néhány kőemlékeken, illetve mozaikon fordul elő), ládikavereteken szinte alig ismertek (a tartományban csak a pécsi ládika egyik veretén figyelhetők meg). Kora jelen esetben is a Kr. u. 4. század első fele. Más pannoniai erődökből (e.g. Intercisa) is előkerülő ládikaveretek szintén a civil lakosság jelenlétére utalhatnak a táborokon belül a 4. században.

A természetes gyógymódok a 19. századi gyógyító gyakorlatban

Vámos Gabriella
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4. gabriella.
vamos88@gmail.com

Bevezetés, problémafelvetés

Az ember betegségre való hajlama, a gyógyulás, gyógyítás eredményessége szociális, társadalmi, műveltség- és foglalkozásbeli, politikai, földrajzi, gazdasági nem kevésbé kulturális tényezők függvénye. (SCHULTHEISZ 1997, 16) Így magától értetődik az a megállapítás, hogy „az ember úgy beteg, illetve úgy gyógyít, ahogyan gondolkodik.” (KESZEG-CZÉGÉNYI 2010, 424) A betegség - egészség eszméje test(ek), testállapot(ok) besorolásakor kategóriarendszerként működtetve különböző társadalmi és kognitív kontextusokat tár fel. A betegség a test számára kellemetlen és rendellenes állapot, fájdalommal jár, az egészség hiányaként értelmezhető. A beteg ember nem aktív tagja a közösségnek, megkülönböztetett figyelmet igényel az őt körülvevő egészséges társaitól. Ezért szükségesnek látszik a betegség és egészség fogalmának, tartalmának egymással konfrontált vizsgálata, mely során az is láthatóvá válik, hogy a két terminus között húzható határ történelmi koroktól és társadalmi kritériumoktól függ. (VEREBÉLYI 2005, 87) A betegségek megelőzése, gyógyítása, az egészség megőrzésének problematikája az emberi testhez való viszonyt is prezentálja, így a gyógyítás kultúrtörténetét vizsgálva az egyes történelmi időszakok testértelmezési lehetőségeire is fény derül.

A 19. századi orvoslási módszerek vizsgálata során rendkívül heterogén képpel találkozhatunk. A korszak gyógyítói gyakorlatáról szóló források áttekintésekor hamar nyilvánvalóvá válik, hogy az ekkor babonaként, kuruzslásként számon tartott népi gyógyászat és az egyetemen oktatott orvoslás mellett létezett egy harmadik minta - korabeli szóhasználattal élve természetes gyógymód, természetgyógyászat -, amelynek létezése nem elhanyagolható. Hazánkban is igen nagy népszerűsége tettek szert, elsősorban a polgárság körében, azok a gyógyítói eljárások, gyógyítói irányzatok, amelyeket sem a népi gyógyászat, sem a hivatalos orvoslás körébe nem sorolhatunk, így önálló kategóriaként szükséges kezelnünk. A polgárosodás folyamata, az új típusú betegségkezelés igénye teremtette meg azt a légkört, amely hazánkban is kedvezőnek bizonyult a természetgyógyászat terjedéséhez. Megállapítható, hogy egy-egy betegség története, tüneteinek kezelése a népi-, és a hivatalos orvoslás, - valamint a 19. századi kereteket figyelembe véve - a természetgyógyászat jellemzőire, különbségeire, találkozási pontjaira is rávilágít. (KESZEG-CZÉGÉNYI 2010, 425) Nyomtatott kiadványok, a korabeli sajtó szöveg- és reklámanyaga kiváló forrásként szolgálnak a téma iránt érdeklődő kutatók számára. Ezzel párhuzamosan a képi

források nyújtják a legszebb bizonyítékát annak, hogy a 19. század második felétől már egy új típusú testideál volt kialakulóban, és a polgárság körében a test fölötti kontroll új formáival találkozhatunk. A természetes gyógymódokról szóló anyagok rendszerezése, vizsgálata több tudományterület kutatási szempontjait igényli. Az orvostudományi, a történeti, a nyelvészeti, az etnobotanikai, a pszichológiai, a szociológiai, a néprajzi megközelítésmód egyaránt célravezető lehet. Bármelyiket is alkalmazzuk, fontos, hogy a jelenséget a saját rendszerében, és ne utólagos, kívülről ráerőltetett kategóriák segítségével vizsgáljuk. (KOLTAY 2012, 187) Tekintettel erre, jelen munkám során, a teljesség igényével fellépő forrásfeltárás és elemzés nem lehet célo, csupán egy, a forráskorpusz kis szeletét kiválasztva, olyan Gyógyintézetek bemutatására vállalkozom, melyek nem hagyhatók figyelmen kívül a 19. századi természetes gyógymódok vizsgálata során. Szép példái annak, hogyan vált az új típusú betegségkezelés üzletté, hogyan teremtették meg azokat a helyeket, ahol a gyógyulni vágyók minden igényének kielégítésére törekedtek, és a piaci elvárásokhoz mértén alakították ki szolgáltatásaikat. A gyógyításra tehát úgy kell tekintetünk, mint egy történetileg, társadalmilag, kulturálisan változó kategóriára, és meg kell figyelni azokat a társadalmi kontextusokat is, amelyek a betegségek tüneteinek kezelését célzó módszereket létrehozták. (KESZEG-CZÉGÉNYI 2010, 13, 424) Elemzésem középpontjában a 19. század évtizedei állnak, hiszen ez az időszak sok érdekességgel szolgál az orvostudomány fejlődése szempontjából. Mária Terézia, II. József felvilágosult abszolutista törekvéseinek eredményeként létrejött az orvosi oktatás intézményes háttere, kialakult a gyógyítási módszertan hierarchiája. Megjelent az a mérce, amelyhez viszonyítva meghúzták a határt a kuruzslás és a babona, valamint az akadémiaiilag elismert rendszerek között.

A természetes gyógyintézetek létrejötte mögötti filozófia

A hivatalos – tehát egyetemi keretek között oktatót – medicina és a népi gyakorlat különválása már a 18. században megtörtént. Ekkor a két terület közötti vita folyamatos volt, hiszen az egyetemi orvoslás szellemi háttérében a népi gyakorlatok képviselői kuruzslónak minősülnek, módszertanuk között áthidalhatatlan szakadék jött létre. A 18. századi Angliához és Franciaországhoz hasonlóan, a Habsburg Birodalomban is megindult a medikalizáció mint az állami ellenőrzés új formája. (KÓSA 1998, 301–307; DEÁKY 2002) Ebben a szellemi keretben, a népi és a hivatalos orvoslástól jól elkülöníthető rendszerként jelent meg a természetgyógyászat is, amelyet annak változásában és saját kontextusában ragadhatunk meg. A vizsgált időszakban, a természetes gyógymódok népszerűvé válásával párhuzamosan, az Osztrák-Magyar Monarchia területén a felvilágosodás természetkultuszának köszönhetően megélné a polgári fürdőélet, a sportolás, a túrázás, a természetjárás, a természet iránti érdeklődés. Ez a folyamat azzal a szemlélettel is párosult, hogy a természetre már nem mint élettelen közegre tekintettek, amellyel szemben az ember csupán kiszolgáltatott lény, hanem egy olyan jelenségre, amelyből erőt meríthetünk, amelyben gyönyörködhetünk, és amely a

gyógyulás sikeréhez is hozzájárulhat. (KÓSA 1999, 11) A beteg életmódját, szokásait, érzelmvilágát, étrendjét, testi gyakorlását, alvási jellemzőit, elfogyasztott ételeit, az életformáját is figyelembe kellett venni a terápia során. Erre majd kiváló példaként szolgálnak a későbbiek során bemutatásra kerülő nyomtatott források is. Továbbá, a 19. században már a polgárok életének részét képezték a majálisok, a kirándulások, kedvelt úti céllá vált a Szepesség, Erdély, ugyanakkor Pest-Buda-Óbuda a lehetőségek gazdag tárházát kínálta a kikapcsolódni, gyógyulni vágyóknak. Turistaegyesületek alakultak, új szabadidős tevékenységként tűnt fel a sport, amely a fizikai frissesség mellett a szellemi épüléshez is hozzájárult, az egészség megővését szolgálva. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy kezdetben akár a sportot, a természetjárást is az arisztokraták népszerűsítették – a természetes gyógyintézetek esetében a tőkét is ők biztosították –, de a részvevők többsége a polgárság köréből került ki. (KÓSA 1998, 299–300) Ezek a társadalmi rétegek azok, amelyek megengedhették maguknak a hazai és más európai gyógyfürdők, gyógyintézetek látogatását egészségük fenntartása, betegségeik gyógyítása érdekében. (KOLTAY 2012, 195) Fontos kiemelnünk, hogy a nagyvárosokban, a városi polgárság körében sem találkozhatunk egységes gyógyítói gyakorlattal, és a már említett polgárosodás folyamata teremtette meg azt a szemléletváltást, amely a természetes gyógymódok megjelenését, folyamatos terjedését eredményezte. Ezt azért is hangsúlyoznunk kell, mert egy kulturális változás sikere ott kezdődik, amikor egy reformintézkedés terjedni kezd, és egyre szélesebb társadalmi közeg ismeri fel hatékonyságát. A természetes gyógymódok sikerét is az adja a 19. századtól egészen napjainkig, hogy egymás után jelentek meg a sikeres gyógyulásokról szóló beszámolók, a témában megjelent folyóiratok külön rovatot szenteltek a csodás gyógyulások leírásának, de a későbbiek során bemutatásra kerülő kötetek szerzői is hangsúlyozták gyógyítói módszerük sikerességét a hivatalosan elfogadott orvosló módszerekkel szemben. Mindezen túl kétségtelen, hogy a 19. század orvostörténeti szempontból is rendkívül jelentős korszak, és a természetgyógyászat népszerűvé válása természetesen nem az orvoslás megrekedt fejlődésében keresendő.

Forráslemezés

A 19. század történetében az 1830-as évektől kezdődött el az az időszak, amely a természetgyógyászat első virágzásának tekinthető. A korszak természetgyógyászati módszerei közül négyet emelhetünk ki, amelyekre mint a továbbiakban felbukkanó természetgyógyászati eljárások alapjaként tekinthetünk, és amelyeket a későbbiekben is bemutatásra kerülő gyógyintézetekben is alkalmaztak. A vízgyógymódok (BENCZE 1959, 5–36; BUGYI 1977, 89–95; CSOMA 2002, 78–95; KOLTAY 2004, 62–63; KÓSA 1999), a homeopátia (ANTALL 1964, 518–520, 1969. 99–114; KÓCZIÁN-KÖLNEI 2003, 23–24), mesmerizmus (HARDI 1959, 161–178; MUND 2007, 29–48; KÖLNEI 2006) mellett feltűntek az életreformer irányzatok is. Gondoljunk például a brownizmus módszerére, amely az izmok ingerelhetőségének elméletén alapult, de ebből indult ki Rasori elleninger-rendszere is. A broussaisizmus képviselői pedig a kívülről jövő káros

ingereket tartották ekkor a betegség okának. Továbbá Broussais betegségkezeléshez elengedhetetlen volt a pióca alkalmazása is, de a szőlő jótékony hatásán alapuló gyógykezelések is kiemelten fontosak voltak. (KÖLNEI 2006)

Elsőként egy olyan gyógyintézetet szeretnék megemlíteni, amely egy, a Balaton környékén a 19. század második felében már igen nagy népszerűségnek örvendő intézmények közül. Jelentőségét az adta, hogy fürdő orvosa a korszakban is ismert és alkalmazott szőlőgyógymód egyik hazai képviselője is volt. Mangold Henrik 1864-ben Szőlőgyógymód címmel adta ki könyvét, de módszere az első kiadást követően majd A természetes szőlőgyógymód és annak alkalmazása címmel jelent meg. Ezt fia, Mangold Gusztáv rendezte sajtó alá apja születésének századik évfordulójára. Mangold Henrik Balatonfüred fürdőorvosa, és 1860-ban alkalmazta először a szőlő jótékony hatásán alapuló terápiáját, amelyről később fia adott ki összefoglalót, a gyógyeljárás népszerűsítése céljából. Miután a szőlő – már az ókortól ismert – gyógyhatását bemutatták, a szőlőgyógymód alkalmazásának leírását olvashatjuk: „A szőlőgyógymódhoz felhasználandó szőlő teljesen érett, lehetőleg mindig frissen a töről metszve legyen. A szőlőbogyó egyenként jön a szájba és a nyelvvel nyomatik a kemény felső szájpadlásra, úgyhogy annak nedve kinyomassék. [...] Többszöri adagban naponta 1½-2 kg szőlő szükséges és ez rendes és hosszabb ideig élvezve [...] előírt étrend szoros megtartása mellett lesz megtartva. A szőlőgyógymód alkalmával az első napon a reggel előtt ¼ kg, 10 órakor ismét ¼ kg. Ez tart három napon át. A negyedik napon az adag a duplájára fokozandó. Ebben az esetben már háromszor kell a szőlőt enni [...]. A szőlőzés közben és után nagyobb testmozgás ajánlatos.” (MANGOLD 1930, 14–15) A friss gyümölcs a gyógymód egyik feltétele, amely a fokozatosság szellemében került adagolásra, és tornával kiegészülve válhatott igazán hatékonyvá. A gyógyulás érdekében, a gyógymód alkalmazásának 4-6 hetes periódusa során, a betegnek kerülnie kellett a savanyú, zsíros, fűszeres, „felfújó ételeket”, az alkohol fogyasztását, csak a könnyű fehérbor volt engedélyezett. A módszer, hívei szerint, rendkívül hatékonynak bizonyult az alhasi fájdalmak, kiválasztással kapcsolatos panaszok kezelése esetében, emellett eredményes vérhígító eljárásként hirdették. A máj, szív panaszaira is javasolták, amíg azok nem voltak előrehaladott állapotban. (MANGOLD 1930, 5–6) Csak az érett, egészséges szőlőszemeket használták fel a terápia során, és egy-egy adag elfogyasztása után a beteg száját alaposan ki kellett öblíteni. (MANGOLD 1930, 54) A beteg testalkatát, valamint az egyéni jellemzőket is figyelembe vették a kezelés során, hiszen a természetes gyógymódok egyik fontos jellemzője volt ez a kritérium, a hivatalos orvoslással szemben. (MANGOLD 1930, 53) Mangold az 1884-ben kiadott kötetében foglalta össze Balatonfüred gyógyhelyeit: ez a kiadvány fontos forrásként szolgál a téma iránt érdeklődő kutatók számára. Nemcsak a Balatonfüreden elérhető gyógykezelési eljárásokat ismertette, de európai szinten elismerésre méltónak tartotta a hely páratlan természeti szépségét. (MANGOLD 1884, 4–5) Mangold ezen munkájában sokrétű földrajzi és kémiai ismereteiről is számot adott. Megállapításai szerint a balatoni iszap szintén gyógyhatású, és sikerrel alkalmazható több betegség kezelése során. (MANGOLD 1884, 18–19) A már ismertetett szőlőgyógymód mellett rövid fejezetet szentelt a Reisinger János módszeréhez hasonló savó- és tejkúra leírásának. (MANGOLD 1884, 29–31) Ezt Mangold Gusztáv a következőképpen foglalta össze apjáról megjelent írásában, amelynek külön forrásértéke, hogy utalt a gyógymód

további képviselőire is: „Így reprezentál Balatonfüred egy klimatikus téli és nyári gyógyhelyet, amely a gyengélkedőket, anamikusok, neurastenáiások és tüdőbetegségre hajlamosak Mekkájával [sic!] lehetne, mert azt Mangold és utána Polyák, id. Korányi Sándor, Kétly Károly stb., és közvetve Almádira vonatkoztatva: Lenkey Vilmos e célra igen melegen ajánlották.” (MANGOLD 1930, 57) A balatonfüredi gyógyfürdő népszerűségéhez hozzájárult ekkor az is, hogy a Balaton a 19. végétől a MÁV vonalán helyezkedett el, vasút-és hajóállomásai épültek a közlekedés korszerűsödése jegyében, ezzel a korszak polgári rétege számára is könnyebben elérhetővé vált az újabb gyógyító eljárás. Mangold Henrik munkásságában arra is találunk információt, hogy hogyan lehetett a levegő-és homokfürdő jótékony és gyógyító hatású. A levegő egészségre kedvező mivolta a bőrbetegségek kezelésekor tűnt fel számára, de vérszegény és tüdőbajos betegek esetében is fontosnak, tornával kiegészülve hatékony terápiának tartotta. A homokfürdők legfőbb erényeként, gyógyító hatásaként pedig kiemelte, hogy betegek a nap forró szakában sem voltak kitéve közvetlen napsugárzásnak, de a felmelegített homok gyógyító erejéből fakadóan kiváló gyógykezelésekre adtak lehetőséget. A napsugarak által felmelegített homokot a füredi intézetben is többször használta, és saját tapasztalataira alapozva fejtette ki nézeteit. (MANGOLD 1930, 62–63) Mangold kötetében dicséretes, hogy munkája végén a szőlőgyógyomód addig ismert irodalmát is összefoglalta, így tájékozódhatunk a külföldi intézetekről, a témával kapcsolatos írásokról, és ebből arra is következtethetünk, hogy a szőlő jótékony hatására már korábban rájöttek, és azt alkalmazták is a betegségkezelés során. (MANGOLD 1930, 71–72)

A betegségek megelőzését, az egészség fenntartását az étrend szabályozásával kívánta elérni Siklós Károly, aki 1853-ban, Budán nyitotta meg vízgyógyintézetét. Priesnitz, Schroth és Ling elveit követte, később pedig Schroth reformélelmódot képviselő nézeteivel kezdett szimpatizálni. Módszerét a Természetes gyógyomód vagy a betegségeknek gyógyszer nélkül életrendi szabályok szoros megtartása általi gyógyítása, a Schrott által alapított s utóbb tökélyesített rendszer alapján címmel, 1865-ben kiadott könyvében foglalta össze. Saját módszerét a vízgyógyászat és a gyógytorna kettős hatására alapozta, és a kettő együttes alkalmazását tartotta célravezetőnek. (KÖLNEI 2009, 127) Felszólalt az ellen, hogy a korszakban az emberek többször fordultak a gyógyszerek felé, és nem mértékletes életmóddal, diétával járultak hozzá panaszaik csökkentéséhez. (SIKLÓS 1865, 10) Könyvében a helyes táplálkozást taglalta, amely – nézetei szerint – az anyagcsere helyes működéséhez is hozzájárulhat, de emellett elengedhetetlennek tartotta a rendszeres testmozgást is. Siklós azt vallotta, hogy „az életrendi gyógyomód aként gyógyít, mint maga a természet az ugynevezett lázas betegségekben. És épen [sic!] azért, mert ugyan azon eszközökkel működik melyekkel a természet, oly esetekben hol a természet működése lasabb [sic!] és erőtlenebb, mint a polgárosult népeknél, lázas heveny betegségekben a legegyszerűbb s legbiztosabb segítője lehet a természeti gyógyerőnek. [...] Épen ezért ragaszkodik az életrendi orvos a természetes gyógyomód névhez, s egyszersmint tagadja meg minden más gyógyomódtól a természetességet és azt, hogy a betegen képesek volnának segíteni.” (SIKLÓS 1865, 22–23)

A korszak nyomtatott köteteiből ki kell emelnünk Hoffenreich Mór írását, aki a marillavölgyi hidegvíz-, savó-, tej-, belégzés-, szőlő- és pneumatikus gyógyintézetét ismertette, és összefoglalta az ott alkalmazott módszereket. Munkájának külön érdekessége abban rejlik, hogy általa bepillantást nyerhetünk egy 19. századi gyógyintézet kínálatába, az infrastrukturális, földrajzi elhelyezkedés nyújtotta lehetőségekről is tájékozódhatunk. Marillavölgy Krassó-Szörény vármegyében, Oravicza mellett fekszik. Temesvárról vonattal, Báziás dunagőzhajózási és vasúti állomásáról is elérhető volt ekkor. Klímájának és magas vastartalmú vizének köszönhetően népszerűsége tett szert a polgárok körében, akik számára a természet nyújtotta gyógyerő mellett az intézetben a következő kezelések is elérhetőek voltak:

„[...] hidegvíz-, savó-tej-, belégzés-, szőlő-és pneumatikus gyógy mód (belégzési terem és pneumatikus kamra) továbbá massage, német testgyakorlat, villanyosság és hydroelectricus fürdők. Marillavölgy különösen alkalmas gége-, mell-, ideg-, váltólázbetegség gyógyítására, úgyszintén üdvös felüdülőknek és csúzban szenvedőknek.” (HOFFENREICH 1890, 4) A gyógyintézet 4 nagyobb gyógyépületből állt az ismertető megírása idején, amelyekben a kezelési helységeken és termeken kívül 100 vendégszobát alakítottak ki, a korabeli higiénikus viszonyok szem előtt tartásával. (HOFFENREICH 1890, 4) A vízgyógyintézetek vezetői, mint a forrásból is kitűnik, mindent elkövettek azért, hogy a vendégeik otthonosan érezzék magukat ottlétük során. Zavartalan közlekedési lehetőségekkel szolgáltak, és az intézetet magát is jól megközelíthető helyre építették. Marillavölgyben az intézet hintói a nap minden órájában a betegek rendelkezésére álltak, továbbá a vendégek számára a szórakozási lehetőségek is adottak voltak, hiszen az intézetnek saját zenekara, zongorája, tekepályája, házi könyvtára volt. Nem volt ritka alkalom, hogy táncestélyek, tombola szórakoztatta a látogatókat. (HOFFENREICH 1890, 5) Hoffenreich írásából tájékozódhatunk a korabeli gyógyfürdők árairól, ami alátámasztja azt a tényt is, hogy ezeket az intézeteket nem minden társadalmi réteg engedhette meg magának. Erre a következő példát idézem: „Gyógyfürdő díjak: felvételkor 6 frt, azonkívül heti járulék 50 krtól 1 frt. [...] Fürdők ára hetenkint és személyenként: tekintet nélkül a naponta előveendő műveleteknek a vízgyógy módot használó vendégeknél. Személyenkint [...] 5.50 [frt].” (HOFFENREICH 1890, 6)

A kiadvány példa arra is, hogy a gyógyintézetek olyan korabeli komplexumoknak tekinthetők, amelyek a gyógy módokon kívül minden kényelmi szempontot figyelembe vettek működésük során. Fenntartóik igényességre és sokszínűségre törekedtek, és a polgári ízlésnek megfelelően alakították szolgáltatásaikat.

A természetes gyógy módok egyik terjesztőjének tekinthető Palócz Ignác, akinek könyvét, Az egészség megóvása és a betegségek gyógyítása címmel, 1898-ban adták ki. Palócz érdeme, hogy nemcsak ismerte a kötetében leírt gyógy módokat, hanem a 19. század végén, Budapesten Gyógyintézetet is nyitott, ahol a légzőszervi, hasüregi, idegrendszeri, vérkeringési, anyagcserezavarból származó betegségeket kezelték. A szerző munkáját József főhercegnek ajánlotta, aki köztudottan nyitott volt a természetes gyógy módok iránt, és rendszeresen igénybe is vette azokat. Palócz tisztában volt módszerének úttörő voltával, és németországi útjai során megismert gyógy módokat hazai körülmények

között igyekezett alkalmazni. (PALÓCZ 1898, 13–14) Németországban tapasztalta meg, hogy vízzel, diétával, gimnasztikával sikeresebben gyógyíthatóak a betegek. (PALÓCZ 1898, 24) Gazdagon illusztrált könyvében a betegségek okáról vallott nézeteit is olvashatjuk, melyből kiderül, hogy a betegség szerinte anyagcserezavar, és hogy "[m]inden betegségnél az egész szervezetet kell figyelemmel kísérni, és iparkodni kell a betegség okát megszüntetni! [...] [A]z orvos a betegségek okait kutassa és iparkodjék azt a tünetektől megkülönböztetni, mert mi az egész beteg embert és nem a betegségi tünetet gyógyítjuk. (PALÓCZ 1898, 61)

Az orvos szerző a saját korában ismert, új típusú gyógymódok precíz ismertetését adta. Kötete három részből áll. Az első felében az emberi test alapos bemutatását olvashatjuk, amely külön izgalmas olvasmány, ha valaki a korszakban ismert anatómiai ismeretek iránt is érdeklődik. Palócz annak ellenére, hogy orvos volt, szükségesnek tartotta a természetes gyógymódok alkalmazását orvosi körben, főként azt, hogy ezeket a nagyközönség is megismerje. (PALÓCZ 1898, 71) Nagyfokú rugalmasságra és felvilágosult szemléletre utal, hogy külön kitért a homeopátia, a diétetika, a Priesnitz-féle vízkúra és masszázs ismertetésére. Az étkezésben a mértékletességre, a hideg-meleg ételek összhangjára helyezte a hangsúlyt, továbbá a fertőtlenítő eljárások szükségességét is kiemelte. Palócz további érdeme, hogy a diétetikai gyógyítás történetéhez is szolgáltatott adatokat, összegezte az arról meglévő ismereteit. Hosszú sorokat szentelt Priesnitz Vince sziléziai parasztember és Schroth János vízgyógyomódjának összefoglalására. Palócz érdeme abban rejlett, hogy bizonyosságot tett korának természetes orvosló eljárásainak ismeretéről is, amikor Rikli fény- és légfürdőjét, Kneipp vízkúráját elemezte. (PALÓCZ 1898, 72–73) A kötet további érdekessége, hogy szerzője – eddig nem látott módon – nem elégedett meg a testedzés testre gyakorolt jótékony hatásának ismertetésével, hanem ettől tovább ment, és a svéd gyógytornát javasolta a terápia során. A gyógytorna alkalmazása nagyban hozzájárult az ortopédiai ismeretek fejlődéséhez, ösztönzőleg hatott az egészséges életmód, egészséges test ideáljának kialakulására. A 19. században a svéd Per Henrik Ling táncpedagógus tanai kezdtek el terjedni, akit a gyógytorna tudományos rendszerének megalkotójaként tekinthetünk. 1813-ban tornaintézetet nyitott Stockholmban. Ling mellett a német Ludwig Jahn, Ernst Eistlen léptek nyilvánosság elé, akik esetében a test fölötti kontrollt katonai indíttatás vezérelte, tornarendszerüknek kialakításakor egy ütőképes hadsereg megeremtmését tartották szem előtt. Európa szerte divatosá vált Adolf Spiess német tornatanító módszere is, aki az iskolában is bevezette a tornaoktatást. (KÖLNEI 2009, 125–134)

Palócz a testmozgást az aktív mozgások közé sorolta, míg a masszázst a passzív mozgás egy formájaként ismertette, és rajzokkal szemléltette helyes alkalmazását. (PALÓCZ 1898, 127–133) Nem túlzás azt mondani, hogy Palócz munkája a korszakban ismert alternatív gyógyítói eljárások gyűjteménye is egyben. Jelzi ezt az is, hogy a nagy megdöbbenéssel és kétkedéssel fogadott magnetizmus és hipnózis ismerete is olvasható könyvében. Palócz ismerte Mesmer tevékenységét – minden bizonnyal a körülötte kialakult vitákat is –, és utalt a módszer hátrányaira, kétes megítélésére: „Bárki legyen is az, a ki hipnotizálással foglalkozik, óva intem, ne használja azt fel mások mulattatására, mert az nagyon veszedelmes játék, ha nem hal is meg a médium,

de megromlik, tönkre megy idegzete. Bizonyos betegségek gyógyítására azonban oly biztos, oly ártatlan eszköz a hipnotizmus a tapasztalt orvos kezében, hogy azt semmiféle orvossággal helyettesíteni nem lehet!” (PALÓCZ 1898, 153)

Palócz Ignác kissé szokatlan gyógymódról tájékoztatott az 1899-es Villamos fényfürdők címmel megjelent írásában, amely egyben a gyógy mód hosszás ismertetése is. Az első hallásra furcsának tetsző gyógykezelő eljárás valójában a napfény áldásos hatására épült, amely módszert már Rikli vagy dr. Lahmann intézetében sikeresen alkalmazták, és Palócz hazai körülmények között is használta gyógyintézetében. Ez a gyógyítási módszer jó példája annak, hogy a különböző technikai felfedezések - jelen esetben a villamos energia - hogyan válnak az orvoslásban is felhasználhatóvá. Palócz a következőképpen mutatta be az új gyógyító rendszert, a fényfürdőt: „A fényfürdő 145 cm magas, 125 cm, széles, 8 oldalú faszekrény, mely belül tükörrel van kibélelve, hogy a fény többszörösen megtörve a középen levő testre vetődjék. A nyolccoldalú oszlop két oldala képezi az ajtót. A tetőn oly nyílás marad szabadon, a melyben a nyak kényelmesen elfér. A tető mellső fele szintén felnyitható vagy kihúzható. A sarkokban vagy a tükrök előtt 40-50 izzólámpa van elhelyezve, amelyek meggyújtása csoportonként történhetik, a szerint, hogy mely testrésze akarunk különösen hatást gyakorolni, vagy mely hőfokot akarunk kifejteni. A világítás fokát közbe iktatott rheostattal lehet pontosan szabályozni. A szekrényben elhelyezett székre ül a beteg, úgy, hogy feje kívül van, az ajtók be lesznek téve belső zárrakkal, úgy, hogy azokhoz a beteg is hozzáférhet. Nálam még villamos csengő is van mindegyik szekrénybe bevezetve. Sőt a beteg maga is kikapcsolhatja belülről az áramot. Vannak fényfürdők, a melyekben a beteg fekvő helyzetben van. Vannak olyanok, a melyek csak egyes testrészek külön megvilágítására valók: részleges fényfürdők. Ilyenekkel külön a lábakat vagy a hátat, vagy bármely más testrészt lehet a fény hatásának kitenni. Van olyan eszköz, a reflektor, a mely a test bármely részén, egy körülírt kisebb helynek gyógykezelésére alkalmas. Valamennyi felsorolt alakú fényfürdő van intézetében. [...] A hőfok a szobatemperaturáról fokozatosan emelkedik mintegy 10-12 perc múlva 40 R-t mutat, a hőfokot bármely pillanatban lehet állandósítani vagy megszüntetni, hogy azután a hőfok esése kezdődjék.” (PALÓCZ 1899, 9.)

Ha az izzadás elérte a kellő fokot, lekapcsolták a készüléket, és a gräfenbergihez hasonló módon leöntéseket kapott a beteg, majd miután letörölték a testét, a masszázs következett. A beteg bármikor kijöhetett a fényfürdőből, és a gyógykezelést minden második napon lehetett alkalmazni, 6-8 héten keresztül. Az sem jelentett gondot, ha egymás után 20-25 alkalommal alkalmazták, a hetedik napon szünetekkel. Mindez természetesen a beteg állapotától függött. (PALÓCZ 1899,10-11) Palócz szerint sokkal hatásosabb volt a fényfürdő, mint a meleg lég-, víz-, vagy gőzfürdők, hiszen szabadon maradt a fej, és tiszta levegőt lélegezhetett be a beteg, a kezelés szabályozható hőfokon történt, a testet csak a levegő vette körül, így egyenletesen tágultak a véredények. A fényterápiás kezelést szervi problémák gyógyítására is alkalmasnak tartotta. Palócz elmélete szerint a fény képes a test mélyebb rétegeibe is beszivárogni, és akár egy-egy testrészt külön is lehetett kezelni. (PALÓCZ 1899, 12) A Vasárnapi Újság 1897-es számában található reklám szerint az Intézetében a gyógyíthatatlannak hitt betegségeket is sikeresen kezelték, és az egészen új villamos fényfürdőt, rezgő

masszázszt, villamos homokfürdőt, villamos zuhanyzást, Kneipp-kúrát, gyógytornát is ki lehetett próbálni (Vasárnapi Újság 1897, 704). Palócz tevékenysége tehát olyannyira szerteágazó volt saját korában, hogy semmiképp sem hagyhatjuk ki a 19. századi természetes gyógymódok sorából.

Összegzés, kitekintés

A vizsgált nyomtatványokból is kitűnik, hogy a 19. század szellemi közegében felszínre tört egy jól körülhatárolható gyógyítási gyakorlat, amely megnevezésére – az alkalmazott módszereit és felhasznált anyagait tekintve – a természetgyógyászat bizonyul a legalkalmasabbnak. Törekedtem arra, hogy saját kontextusában keressem meg a gyógymódok, gyógyintézetek működésének értelmezési perspektíváit. Olyan csoportok, gondolatok, fordulópontok kiemelését tartottam szükségesnek, amelyek felhívják a figyelmet a 19. század heterogén orvosló gyakorlatára.

A bemutatott példákon túl természetesen még számos olyan kiadvány látott napvilágot, amely árnyalhatja a 19. századi természetgyógyászatról meglévő ismereteinket. Jövőbeli kutatások tárgyát képezi a korszak folyóiratainak vizsgálata is. Nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a nyomtatványok terjedése miként hozható összefüggésbe a nyomdák terjedésével, a politikai átalakulással, ami a kiegyezés után beköszöntött hazánkban. A szólás-és sajtószabadság, szabad nyomdalapítás kedvező körülményeket teremtett a vidéki városokban és fővárosban egyaránt. Olyan források elemzését és ismertetését kívántam elvégezni, amelyek eddig nem kerültek a természetgyógyászattal foglalkozó munkák homlokterébe, vagy pusztán az említések szintén maradtak. Írásomat problémafelvetésnek szántam, és legkevésbé sem lezárt munka eredményeként tekintek rá. A kiadott nyomtatványok feltárása és elemzése további kutatásokat igényel. Nem elhanyagolható mennyiségű kézirat maradt ki az elemzéséből, és tanulságos lehet az egészségügyi törvények áttekintése is. Az orvostörténet körébe tartozó orvosdoktori disszertációk, orvosi jelentések sem kerültek bele dolgozatomba. Későbbi elemzések korpuszaként tekintek rájuk. Külön tanulságokkal szolgálhat a folyóiratok reklámanyagának tematikus rendszerezése is. Ilyen irányú kezdeményezések a testkultúra, testkép változásának szempontjából is fontos. A testről alkotott felfogás egy-egy konkrét koncepció, gyógymód tekintetében is izgalmas kutatási terület. A tudományos legitimáció szerepe, az orvosok közötti konfliktusok ugyanúgy a téma forrásanyagát képezhetik. A nyelvészeti anyag, a szótárak áttekintése is a jövőbeni feladataim között szerepel, ahogyan a szépirodalomban fellelhető természetgyógyászat terjedésére reakcióként megírt drámai, epikai, lírai alkotások ismertetése is. A természetgyógyászat megjelenését egy, az orvoslás történetében bekövetkezett reformként kezeltem. Kulturális gesztusként tekintek rá, a betegségkezelés módját kulturális viselkedés hálójában próbálom vizsgálni.

Irodalomjegyzék

- Antall J. 1964: A homeopátia tegnap és ma. Természettudományi Közlöny 11, 518–520.
- Antall J. 1969: Homoeopathy and medical education in Hungary. Orvostörténeti Közlemények 51–53, 99–114.
- Bencze J. 1959: A magyar nép mesterséges gyógyfürdőiről, a füstölésről és gőzölésről. Orvostörténeti Közlemények 12, 5–45.
- Bugyi B. 1977: Priessnitz-féle hidegvízkezelés korai hazai története. Orvostörténeti Közlemények 81, 89–95.
- Csoma B. 2002: Magyar fürdővendégek a gräfenbergi vízgyógyintézetben. Egy csehországi fürdő mindennapjai magyar szemmel. Korall 7–8, 78–95.
- Deáky Z. 2002: A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban. Budapest.
- Hardi I. 1959: A psychotherapia fejlődéstörténete. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 13, 161–178.
- Hoffenreich M. 1890: Marilla magaslati gyógyhely: hidegvíz-, savó-, tej-, belégzés-, szőlő-és pneumatikus-gyógyintézet. Nagy-Becskerek.
- Keszeg V.–Czégényi D. 2010: Korok, kórok, kontextusok. Uők (szerk.): A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók. Emberek és kontextusok 4, Marosvásárhely. 423–458.
- Kóczián M.–Kölnei L. 2003: Homeopátia Magyarországon 1820–1990., Budapest.
- Koltay E. 2004: History of alternative medicine in Hungary in 19th and early 20th century. Orvostörténeti Közlemények 188–189, 57–68.
- Koltay E. 2012: Népi orvoslás- és természetgyógyászat. Lázár I.–Pikó B. (szerk.): Orvosi antropológia. Budapest. 187–203.
- Kósa L. 1998: A polgári társadalom korának művelődése (A XVIII. század végétől, 1920-ig). A hétköznapi élet kultúrája. Uő (szerk.): Magyar művelődéstörténet. Budapest, 258–331.
- Kósa L. 1999: Fürdőélet a Monarchiában. Budapest.
- Kölnei L. 2006: Az alternatív orvoslás kezdetei Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények 196–197, 35–77.
- Kölnei L. 2009: „A gyógytestgyakorlat különböző betegségekben hatalmas gyógyszer és a kornak égető szüksége.” A gyógytorna a XIX. századi Magyarországon. Kapronczay K. – Magyar L. A. – Schulthiesz E. – Sótónyi P. – Varga B. (szerk.): Három orvostörténész köszöntése. Budapest, 125–134.
- Mangold G. 1931: A természetes szőlőgyógymód és annak alkalmazása. (Mangold Henrik nyomán sajtó alá rendezte id. Mangold Gusztáv.). Budapest.
- Mangold H. 1884: Balaton-Füred gyógyhatányainak és gyógyhelyi viszonyainak rajza: orvosok és fürdővendégek számára. Budapest.
- Mund K. 2007: Hol húzódnak a tudományosság határai? Pócs Éva (szerk.): Maszk, átváltozás, beavatás. Tanulmányok a transzcendensről V. Budapest, 29–48.
- Palócz I. 1898: Az egészség megóvása és a betegségek gyógyítása. Budapest.
- Siklósy K. 1865: A természetes gyógmód vagy a betegségeknek gyógyszer nélkül életrendi szabályok szoros megtartása általi gyógyítása a Schrott által alapított s utóbb tökélyesített rendszer alapján. Pest.

Levelek a frontról – Babanits Margit és Takács Kálmán első világháborús levelezése¹

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@kodo.hu

„A magánlevél ... lényegét a közlés vagy közlések alkotják. Mindig van valami oka a magánlevél keletkezésének is, szerzője valamit a címzett tudomására akar hozni, vagy tőle érdeklődik valamiről...”²

Forrás és módszer, a magánlevelezés, mint történeti forrás

A képeslapok több más forrásfajtaival (levelek, naplók, memoárok, hosszabb-rövidebb feljegyzések) a történeti forrástípusok közül egy. Ezek az ún. szubjektív források csoportjába tartoznak: az újkori forrástan tipológiája szerint személyes jellegű emlékművek. (FAZEKAS 2001) E forrástípus tanulmányozásánál minden esetben figyelembe kell venni, hogy mikor és milyen körülmények között keletkeztek: ha az esemény – jelen tanulmányban az első világháború – idején, akkor vajon milyen tényezők hatottak az íróra; ha később, a világháború után, akkor az eltelt idő, mennyire befolyásolta az író.

A leveleknek/képeslapoknak kapcsolatteremtő szerepe volt már a XVI. századtól kezdve, azonban igazán jelentőssé és a közemberek között is elterjedté a XX. század elején váltak. Az írók nagy távolságokat akartak segítségükkel áthidalni, céljuk volt, hogy az írást minél hamarabb a címzetthez juttassák. Ebben az időszakban „levelező füzetek” segítettek az embereket abban, hogy hogyan írjanak jó levelet: milyen a helyes megszólítás, szövegtagolás és elköszönés, illetve megírt példákat is láthattak bennük. (DIMÉNY HASZMANN 2007) A tanulmányban bemutatott fajtánál mivel a világháború alatt keletkezett, fontos szempont az is, hogy a cenzúra mit törölt az üzenetből és ez mennyiben módosította annak tartalmát. Emellett alapos forráskritikát is alkalmaznunk kell, hiszen lényeges az is, hogy melyik féltől milyen mennyiségben állnak rendelkezésre levelek.

A magánlevél forrásértéke, „a napló és a különféle visszaemlékezések között áll, ... tartalma nem a nyilvánosságnak szól, hanem nagyon is bizalmas, ugyanakkor azonban

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a szöveg lektorálásáért Dávidné Horváth Enikőnek, aki szakértelmével és hasznos tanácsaival segítette munkámat.

² FAZEKAS 2001.

annyira már legtöbb esetben nem személyes a levélíró, hogy legfelsőbb titkait is bárki előtt feltárja. ... elemzésekor mindenképp vizsgálat alá kell vennünk a két személy közötti viszonyt, ez alapvetően árnyalja a levélben megfogalmazott információkat.” (FAZEKAS 2001)

1929. IV. é. végrehajtására bevezetés díjmentes
Házassági anyakönyvi kivonat.
 Fejér vármegye

Függelék szám	A nőgyógyász		A gyermekorvos		A házasságkötési társak családi és utónev, lakóhely	Házasságkötési kijelentések. Alkalmos előtt öncélúlag meg- nyitottak. Alkalmos.
	családi és utóneve, állása (foglalkozása), születés, anyai- latai helye és ideje, lakóhelye	születés családi és utóneve	családi és utóneve, állása (foglalkozása), születés, anyai- latai helye és ideje, lakóhelye	születés családi és utóneve		
10	Takács Kálmán Kálmán néhai, kereskedő 1. k. k. h. züti: 1880. júl. 17. lak.: Zirc	Takács Kálmán néhai, Szász Mária	Babanits Margit Babanits Franciska Közlekedési 1. k. k. h. züti: 1876. márc. 14. lak.: Zirc	Babanits Mihály néhai, Beller Franciska	Takács Kálmán Zirc Babanits Margit Zirc	Házasságkötési kijelentések. Alkalmos előtt öncélúlag meg- nyitottak. Alkalmos.
Utólagos bejegyzések: — Kijelentések. A fent nem szereplő a „nyelvi” és a 317. §-a B. k. sz. bejegyzésének alapján. 1929. márc. 14. Aradi úti 2. k. utca.						
Bizonyítom, hogy ez a kivonat a anyakönyvi hivatali házassági anyakönyvről készült. Zirc, 1929. jún. 20. 						

12. 7. 22. 14. sz. minta az A. U. 115. §-ból. 17. évf. 12. évf.

1. Takács Kálmán és Babanits Margit házassági anyakönyvi kivonata

A gyűjtemény és forrásértéke

A jelen tanulmányban bemutatott képeslapok egy olyan gyűjtemény kiragadott részletét alkotják, mely 2009-ben került az Intercisa Múzeum birtokába, részben műtárgyvásárlás, részben pedig ajándékozás útján. A teljes gyűjteményben további képeslapok, valamint személyes iratok (születési-, házassági-, és halálozási anyakönyvi kivonatok hitelesített másolatai) találhatóak meg; összesen 117 darab képeslap és 5 darab irat.³

A gyűjtemény darabjainak segítségével egy család élettörténetével ismerkedhetünk meg, történeti forrásértékét tekintve azonban különösen kiemelkedik egy olyan képeslapváltás, mely végigkíserte az I. világháború éveit. A levélváltás Babanits Margit dunapentelei úrleány és a dunavecsei illetőségű Takács Kálmán között zajlott, ők a háborút követően később házasságot kötöttek.

Elsőként az érintett családkról szólok, majd magával a levelezéssel ismerkedhet meg az olvasó. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy Babanits Margit és Takács Kálmán levelezésének példáján bemutassam, milyen forrásértékkel bír ez a forrástípus. Részint családtörténeti forrás (a Babanits és a Takács család történetét ismerhetjük meg általa), részint az eseménytörténet forrásául szolgál (rekonstruálhatjuk, igazolhatjuk általa a lezajlott hadi eseményeket). Mindezek mellett életmód, mentalitástörténeti forrásként is hasznosnak bizonyulhat, feltárhatóak általa a levélváltás résztvevőinek értékpreferenciáiban, vagy akár érzelmiben bekövetkezett változások is. Mindezek rövid áttekintését követően munkámat a levelezésben részt vevő személyek későbbi sorsának ismertetésével kívánom lezárni; valamint néhány mondatban írnék a téma által kínált további kutatási lehetőségekről.

Munkámban kizárólag az Intercisa Múzeum birtokában levő gyűjteményrészlet, illetve az itt fellelhető dokumentumok szerepelnek, elkészítéséhez a pár egyik leszármazottjával sem vettem fel a kapcsolatot.

Babanits Margit és Takács Kálmán levelezése, mint történeti forrás

Egy kis családtörténet

A levélváltásban részt vevő két személy helyzetének, értékpreferenciáinak megismeréséhez és megértéséhez a következő két szövegrészben a Babanits és a Takács családokat fogom röviden bemutatni. Az ezekben szereplő adatokat részben a képeslapokból, valamint a gyűjtemény további részét képező iratokból szereztem. Emellett nagy segítségemre voltak Matussné Dr. Lendvai Márta jegyzetei, melyeket a lapok kutatása során készítet.

³ A teljes felkínált anyag 450 darab dokumentumot tartalmazott, amelyből gondos munkával került kiválasztásra a gyűjtemény.

A Babanits család rövid bemutatása

a lapok és további források alapján

A teljes gyűjteményben található háború előttről származó lapok is. Már ezekből a képeslapokból is megtudhatjuk, hogy Margit édesapját, Babanits Mihálynak hívták. Több testvére is volt, édesanyjuk pedig évekkal korábban elhunyt. Ezeken a lapokon főként mindennapi életük szerepel, barátok küldték az egyes családtagoknak.

Elsőként fontosnak tartom megemlíteni a Babanitsok névhasználatának változását: a háború előtt a család és a barátok is a Babanits formát használták, amely 1914 után kezdett megváltozni Babanicsra. Eleinte még egymás mellett élt a két forma, amelyet a későbből származó iratokon is nyomon követhetünk. A változtatásra vonatkozó konkrét információval sehol nem találkoztam; így a névmódosítás okaként az egyszerűséget kívánom megnevezni; valamint a hölgyet egységesen mindenhol Babanits Margitként fogom említeni a továbbiakban.

A lapokból kinyert információk alapján már egy kezdetleges családfát fel tudtam állítani, amelyet jól ki tudtam egészíteni a hivatalos iratokkal. Ezt a kezdetleges családfát már Matussné Dr. Lendvai Márta is elkészítette még 2009-ben, valamint ő ezután levéltári kutatást is folytatott, melyről részletes feljegyzéseket készített. A következő oldalakon az így összegyűjtött információk alapján fogom bemutatni a családokat.

A Babanits család Herczegfalváról⁴, Kokasd-pusztáról származott, ahol Margit édesapja földbirtokos, tanító és gazdasági ellenőr volt. Babanits Mihály 1853-ban született itt. Szülei: Babanits József és Stelmár Ágnes voltak. Felesége, Beller Franciska 1851-ben Hódmezővásárhelyen született, szülei: Beller Lőrinc és Jónás Klára; mindketten római katolikus vallásúak voltak, így gyermekeiket is eszerint nevelték. A pár az 1870-es évek elején házasodhatott össze; házasságukból 5 gyermek született, mindegyikük Herczegfalván:

Imre József, 1880. március 10-én;

Mihály Antal, 1882. január 17-én;

Gyula Ödön, 1883. június 2-án;

Margit Franciska, 1885. március 14-én;

Józsa Klára, 1887. május 18-án.

⁴ A település mai neve Mezőfalva.

A felnőttkort 4 gyermekük élte meg, ugyanis Gyula Ödön 15 éves korában, 1898. április 27-én epilepsziában elhunyt Kokasdon⁵. A család az édesanya 1905. május 15-én szervi szívbaj miatt bekövetkezett halála után települt át Dunapentelére⁶, azt azonban nem tudjuk miért ezt a települést választották. Lehetséges ok lehet, hogy a család birtokai Dunapentele határában voltak, illetve az is, hogy Babanits Mihály tanítóként el tudott helyezkedni a helyi iskolában.

Itt szintén földműveléssel foglalkoztak, illetve az apa az 1907-ben alapított állami, elemi iskola⁷ tanítója volt, egészen nyugdíjazásáig, ami az 1920-as évek elején következett be, erre utaló pontos adatot azonban nem sikerült felkutatnom. (MATUSSNÉ LENDVAI 1996, 23) Az I. világháború alatti években Margit Franciska nevű lányával élt együtt, vezették a birtokot, amely a mai Dunaújváros és Rácalmás között helyezkedett el, pontos méretét azonban nem tudni; illetve várták a háború végét. Két idősebb fia már korábban megnősült, Imre feleségét Irénnek hívták (további adatokat nem találtam róla), Mihály felesége pedig Kauka Jolán volt. A háború alatt a két férfi szintén a különféle hadszíntereken tartózkodott. Józsa Klára is férjhez ment már ekkorra, férje Galambos Lajos volt.

Babanits Mihály 1927. május 6-án, délután 2 órakor hunyt el 74 évesen otthonában, „agyszélhűdésben”, a halálesetet fia, ifj. Babanits Mihály jelentette be⁸. Herczegfalván temették el felesége mellé.

Néhány hónappal később, fia ifj. Babanits Mihály is meghalt. Ez 1927. augusztus 10-én délután 2 órakor következett be. Halotti anyakönyve szerint ekkor 45 éves volt, okleveles gazdatiszt és középirtokos. Halálának oka paratífusz volt⁹. Szüleivel került közös sírba Herczegfalván.

Az évek során a pentelei birtokot felparcellázták és eladták, a család birtokában csak egy kis része maradt, amelyet később helyi családoknak adtak ki művelésre. A család jelentős része Budapestre költözött, a bérlők közül sokan nem is ismerték a tulajdonosokat, van, aki sosem találkozott velük.

Babanits Margitról elmondhatjuk, hogy katolikus kis/középparaszti családból származott és a világháború éveiben, mint sok más, férfierő nélkül maradt parasztcsaládban, édesapja mellett be kellett, hogy kapcsolódjon a birtok igazgatásába. Viszonylagos jómódban éltek a háború ellenére, tellett például az apa hévízi gyógykúráira is.

5 Babanits Gyula halotti anyakönyve: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-23434-31802-15?cc=1452460&wc=923G-L2Q:40680901,46921601,40840501,2016.január.18>.

6 Beller Franciska halotti anyakönyve: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-23412-20455-89?cc=1452460&wc=923J-92Z:40680901,46921601,40806501,2016.január.18>.

7 Ekkor még hivatalos neve Dunapentelei Állami Elemi Mindennapos Iskola volt, később bezárásáig Szórád Márton Általános Iskola.

8 A halál oka: agyvérzés. Babanits Mihály halotti anyakönyve: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-23423-948-91?cc=1452460&wc=9232-K6X:40680901,44268501,44370401,2016.március.2>.

9 A halál oka: hastífusz. Ifj. Babanits Mihály halotti anyakönyve: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-23423-793-95?cc=1452460&wc=9232-K6X:40680901,44268501,44370401,2016.március.2>.

A Takács család rövid bemutatása a lapok és további források alapján

A Takács család római katolikus vallású volt. Régi magyar nemesi származású családról van szó, mely eredetileg a „Takáts” családnevet és a „nyéki” előnevet is használhatta, emellett nemesi címer használatára is jogosult volt. Erről mind Takács Kálmánnak, mind majdani lányának a belügyminisztérium állított ki bizonyítványt az 1940-es években, melyben a fentebbi adatok, valamint a címer pontos leírása is szerepel.

Matussné Dr. Lendvai Márta a Takács családról is folytatott kutatást: adatait összevetve a sajátjaimmal a következő családfát sikerült felállítanom. Kálmán édesapja Takács Ignác, róla a következő adatok állnak rendelkezésre: fűszerárus, aki 1833. június 8-án született Duna-vecse, Apostagon és 1888. június 6-án agyvérzésben hunyt el Dunavecscén. Apai nagyszülei id. Takács Ignác és Ekstein Anna (1814. május 14-én született Budapesten; apja Georgius Ekstein, anyja Elisabetha Schekell), akik 1832. augusztus 19-én házasodtak össze. Id. Takács Ignác édesapja Takács Dávid volt, az ő feleségéről nem találtam adatokat.

Kálmán édesanyja Wiedermann Mária Borbál, aki 1845. december 10-én született Szegeden, a Palánk városrészben¹⁰. Anyai nagyszülei Wiedermann József festő és Jackl Borbála.

Takács Ignác és Wiedermann Mária 1868. november 8-án házasodtak össze, a szeged-belvárosi római katolikus templomban. Kálmán 1880. július 17-én született Dunavecscén, egy bátyja biztosan volt, Takács Sándor. 1910-ben a testvérek vegyes- és lisztkereskedésre kaptak iparigazolványt, ennek köszönhetően viszonylagos jómódban élhettek a háborúig. Sándor háború alatti tevékenységéről annyit tudunk, hogy ő is harcolt valamelyik fronton.

Ezek alapján Takács Kálmánról is elmondhatjuk, hogy római katolikus családból származik, szintén a jómód volt jellemző rájuk. A család nemesi ősökkel rendelkezett, a XX. század elején pedig a család ifjai kereskedői tevékenységet folytattak.

Munkám további részében különböző témák alapján fogom feldolgozni a képszapváltást, a fentebb már említett szempontoknak megfelelően.

¹⁰ Szeged egykori belvárosa.

M. KIR. BELÜGYMINISZTER

317.929/1940^{szám.}
II.a.

B i z o n y i t v á n y .

A rendelkezésemre álló hiteles adatok alapján ezennel megállapítom, hogy a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Dunavecse községben 1880. évi július hó 17. napján született TAKÁCS KÁLMÁN-ZOLTÁN, Babanits Margit-Franciška férje, régi magyar nemes-ségét, a "TAKÁTS" családnév, a "nyéki" előnév és az alábbi családi címer használatához való jogát igazolta:

Álló, egyenes, csücsköstalpú pajzs kék mezejében zőrdombon könyöklő, vörösruhás kar markában aranymarkolatú kivont egyenes kardot tart. A pajzsban lévő, jobbrafordított, koronás, nyílt lovagsisak dísz: két farku, növekvő, ezüstszerű oroslán, amely felemelt jobbában kivont aranymarkolatú, egyenes kardot tart, balját pedig ragadozóára nyújtja. A sisak takarója: jobbról kék-arany; balról vörösezüst.

Budapest, 1941. évi április hó 28-án.

A miniszter rendeletéből:

miniszteri tanácsos.

Hadi események az első világháború alatt

Takács Kálmán képeslapjai alapján

Mivel ez a képeslapváltás végigkíséri a világháború hosszú éveit, így történeti forrásként az egyik legfontosabb értéket maguknak a háborús és hadi eseményeknek a leírása, rögzítése képezi: mi történt a levél vagy képeslap írójával, hol és mikor. Vajon a fronton harcolók mennyire voltak tisztában az otthoni helyzettel és az otthoniak mennyit tudtak a háború szörnyűségeiről? Vajon a tábori cenzúrázás után mennyi információ jutott egyik féltől a másikhoz? A feldolgozott lapokon cenzúrázás¹¹ nyomát csak egyik-másik tábori lapon találtam, azok is Kálmán alakulatának hivatalos bélyegzői voltak inkább. Margit lapjain nem volt jele sem tábori, sem postai cenzúrásnak. Amelyik lapon szerepelt is ilyen pecsét, azokon sem töröltek ki a szövegből semmit.

Margit részéről a legfőbb háborús utalás az az, amit egyik fivérére tesz: „... Egyik fivérem hála Isten már szerencsésen túl van a sorozáson még Miska nincs, – mert még nem is irt...”¹². Lapjain sosem érdeklődik arról, hogy hogyan áll a harc, vagy Kálmán egysége éppen hol tartózkodik, esetleg mi Kálmán véleménye a háborúról, megelégszik azokkal az információkkal, amiket Kálmán magától megoszt vele, csak Kálmán hogylétére kérdez rá; inkább saját családjáról mesél.

Takács Kálmán a Magyar Királyi budapesti 29. honvéd gyalogezred II. zászlóaljánál a kámban teljesített szolgálatot az egész világháború alatt; a később sokat emlegetett utazásai is mind az ellátmányozással lehettek kapcsolatosak. A háborút, mint tizedes kezdte meg. 1915-ben Kálmánnak már, mint szakaszvezetőnek írt Margit.

A levelezésben van egy hosszú, 8 hónapos szünet 1915 márciusától novemberig körülbelül, amely időszakból csak Margit lapjai maradtak fenn. Ezekből kiderül az is, hogy Kálmán egyáltalán nem jelentkezett ezalatt és a későbbiekben sem derül ki, hogy ebben a majdnem egy évben mi történt Kálmánnal. Margit már nem is igazán számít a férfi felbukkanására. Kálmán első fennmaradt jelentkezése és egyben első közvetett harctérre tett utalása, az 1915 novemberében írt lap, mikor Eszékről, a lábadozó kórházból küldi sorait Margitnak. Az nem derül ki a lapból, hogy miért is tartózkodik ott, csak annyi, hogy már jobban van, de még 10 napot bent kell töltenie. Későbbi lapokból derült ki az is, hogy ekkor levélben lépett kapcsolatba a lánnyal, Margit pedig lapon válaszolt neki. Azt is megírja, hogy Budapesten át fog saját alakulatához utazni, mely ekkor már az olasz fronton tartózkodik. Margit ezután többször is Budapestre, a hadikórházakba írt Kálmánnak, azonban ezekben az esetekben sem derül ki, hogy a címzett miért tartózkodik ott: sérülés, vagy ellátmányozás okából.

11 Az első világháborús tábori cenzúrához lásd: GAZDA 1986.

12 2009.52.6.-os számú képeslap.

Munkám további részében az idézetek közlésekor végig az eredeti helyesírást követem.

1916. április 19-én Kálmán írta, hogy katonai ügyben utazott Piliscsabára, ez az utazás viszont rövid. Ebben az évben Kálmán előbb II. osztályú, majd 1917-től, I. osztályú számvevő¹³ lett.

Az egyik legfontosabb információt, amelyről értesülünk, a 2009.52.20.-as számú lapban találjuk, mely egyben egy fénykép a kantinról két katonával (azt azonban nem tudjuk, hogy melyikük Kálmán). Ezt 1917. július 5-én adta fel Kálmán. Tudósítását így indítja: „... újság van! csak figyelje az 5iki újságot...”¹⁴. Ezután arról tudósítja Margitot, hogy tűzértségük első lövése aznap reggel 8 órakor lelőtt egy francia repülőgépet, amely 3000 métert zuhant. Kálmán szolgálati helyéhez közel ért földet. A gépben két tisztet találtak, a hír pedig még az újságokban is meg fog jelenni.

Kálmán leggyakrabban a katonai ügyben tett utazásaira utal lapjain, erre a gyűjteményben számos példát találunk, az úti célt pedig általában a címzésből vagy Margit válaszlapjaiból tudhatjuk meg. Ilyen utazás volt például a következő is, melyet Piliscsabáról küldött: „... katonai ügyben itt vagyok és este utaztam vissza...”¹⁵.

1917-ben Kálmán katonai ügyben járt időrendi sorrendben Füzesabonyban és Miskolcon (június 19.), Máramarosszigeten (augusztus 3.), Munkácson (szeptember 26.), Csernovicban¹⁶ (október 3.), Sátoraljaújhelyen (október 27.), majd újra Csernovicban (november. 2.). Júniusban valószínűleg Budapestről indult, július végén egy rövid időre vissza is tért ide, legközelebb azonban csak december 27-31. között tartózkodott itt.

1918. február 2-án még mindig Budapesten találjuk, aznap délután fog tovább indulni, az azonban nem derül ki, hogy pontosan hova. Kálmán a következő helyzetjelentést március 24-én küldi Hadikfalváról, ebben szintén egy utazásról tudósítja Margitot, mely 10 napig fog tartani, ekkor több lapot is ír. A következő képeslapokból megtudjuk, hogy Budapesten és Zágrábon át halad Fiume irányába. Noha megígéri, hogy mihelyt Fiumébe ér, írni fog, ez a lap azonban nem maradt fenn.

Áprilisből és májusból csak Margit lapjai maradtak fenn. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy Kálmán folyamatosan úton volt, de eközben mindig írt haza.

Legközelebbi fennmaradt lapja, melyet júniusban írt, arról szól, hogy néhány nap múlva indul haza szabadságra. Ez azonban elmaradt, Kálmán csak nagy sokára kapta meg az engedélyt a távozásra. Ezekben a napokban Fiuméből többször is ír lapot, majd augusztusban egy hegyvidéki tájról jelentkezik, melyet azonban nem tudni pontosan hol van.

Kálmán 1918 szeptemberében Nabrazimából, Olaszországból jelentkezik, majd Marburgból, Németországból, ezután a tiroli hegyekből többször is. Október 7-én jelzi, hogy Budapestre indul hamarosan. 1919. január 8-án kelt levelében jelzi, hogy szerencsésen hazaérkezett Dunavecseré, valószínűleg a hadseregtől történt leszerelése után.

13 Számvevőtiszt: altiszti rendfokozat. Az öt altiszti rendfokozat közül a harmadikba tartozik. A bevételekről és a kiadásokról szóló jegyzékeket vette ellenőrzés alá.

14 2009.52.20.-as számú képeslap.

15 2009.52.11.-es számú képeslap.

16 Város Ukrajna délnyugati részén, a Csernyivci terület székhelye, németül: Czernowitz.

29-ik honvéd gyalogezred II. zászlóalj kázinója

János Kalmán, I. számú
 m. kir. 29. gyalog ezred II. zászlóaljában
 Tatabánya, 1914. évi május 14.

... kir. 29. honvéd gyalog ezred
 PARANCSSÁG.

Barabits Margitka
 irókegyelő

Druzsinszky
 Tatabánya

2009. 52. 20.

8053 Fényomda és Grafikai Műintézet, Budapest

(Vertical text on the left side of the form, partially illegible due to handwriting and orientation)

3. A 2009.52.20.-as leltári számú képeslap, mely a kantint ábrázolja két katonával

A Babanits család mindennapi élete a nagy háború során

A hadi események, a már többször emlegetett tábori, hadi cenzúra miatt csak ritkán, utalás formájában, talán olykor torzítva is jelennek meg a levelezésekben, az otthoni képviselő Babanits család mindennapi élete azonban, ha nem is korlátozatlan¹⁷, de bővebb forrásként kínálkozik.

Elsőként a jeles napokról ejtenék néhány szót, melyek között főként családi események és egyházi ünnepek bukkannak fel.

Egyházi ünnepekből legtöbbször a húsvétot és a pünkösdöt emelik ki. Szinte minden háborús évből származik ebből az időszakból képeslap. A felek egyaránt kellemes és békés ünnepeket kívánnak egymásnak, például így: „... Most pedig a közelgő pünkösd alkalmával kívánok minden jót, - ámbár jobb szeretném személyesen üdvözölni a szép ünnepen...”¹⁸.

A karácsonyt kifejezetten sosem említik, noha több képeslap is származik az ezt megelőző napokból, viszont az újréről szintén szinte minden évben megemlékeznek, van, hogy többször is.

Születésnapokról, névnapokról nem történik említés a lapokon, viszont 1915-ből fenn maradt Kálmán egy lapja, amelyen Margit egyik testvérének eljegyzéséhez gratulált (ő valószínűleg az 1882-es születésű Mihály Antal volt). Így szól Kálmán képeslapjának vonatkozó része: „Ugy az eljegyzési kártyát valamint a képes lapot a mai postával megkaptam nagyon szépen köszönöm, igazán jól esett hogy azon nevezetes napon a távol lévőkről sem feledkezett meg, miután Kedves fivérének czimét nem tudom legyen szives nevemben szerencse kívánságaimat tolmácsolni ha legközelebb irni fog...”¹⁹.

A nevezetes események mellett a lapokon felbukkan az „egyszerű” családi élet is: például többször találkozunk azzal, hogy az idősödő Babanits Mihály Hévízen járt a fürdőben, amely nagyon jót tett neki. Margit ilyenkor Hévízről hozott képeslapokon írt Kálmánnak. Az első ilyen lap 1915-ből származik, Margit így számol be apja útjáról: „...most csodálkozik hogy hévízi lapon irok? ... Édes apám volt Hévízen ő hozta...”²⁰.

A lapokból kiderül az is, hogy a Babanits család sokszor látta vendégül távolabb élő rokonait, akik mindig hálásan gondoltak vissza a Dunapentelén töltött szép napokra. Emellett Margit is rendszeresen utazott látogatóba, legtöbbször nővérét említi meg, aki Dunaföldváron élt családjával. Van, hogy hosszabb időt töltött náluk, de előfordult az is, hogy csupán egy napra ment, de ilyenkor is tudósítja Kálmánt hollétéről, pl. így: „... Kellemes kirándulásunk volt hajóval Földvárra, csak az ott időzés volt rövid, mert még az nap este vissza is jöttünk...”²¹.

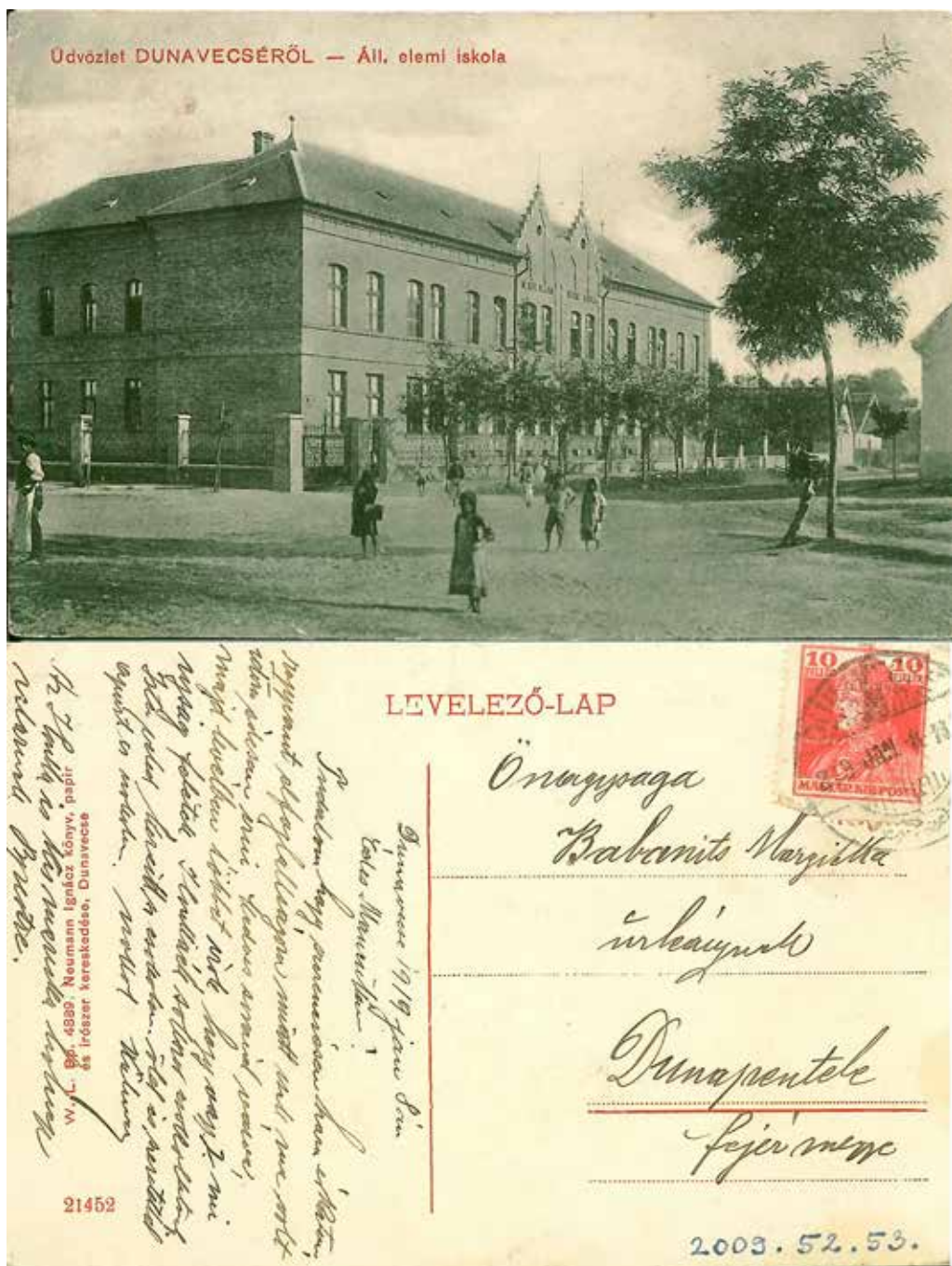
17 Az itthoni rossz híreket is „szúrték” a fronton harcolók felé.

18 2009.52.41.-es számú képeslap.

19 2009.59.1.-es számú képeslap.

20 2009.52.3.-as számú képeslap.

21 2009.52.10.-es számú képeslap.

4. A 2009.52.53.-as leltári számú képeslap, a gyűjtemény utolsó, 1919-ben keltezett darabja

A lapok alapján megállapíthatjuk, hogy Margit nagyon szerette a családtagjait, családi életük meghitt volt, folyamatosan érdeklődött a többiek hogyléte felől, kíváncsi volt, hogy mi történik velük. Elmondhatjuk, hogy a levelezés rendszeres, fontos, hogy tudjanak egymásról mind családtagjaival, mind pedig Kálmánnal. Levelezésük és képeslapváltásuk mindennapi életüknek szerves részét képezték, fontos volt a mielőbbi válasz. Ha késve válaszolnak egy levélre, akkor már mindketten mentegetőzve kezdik a lapot. A késésben azonban nagy szerepet játszott a posta is: nem egy lapon találkozhatunk azzal, hogy vagy Kálmán vagy Margit bosszankodik a posta késései, lassúsága miatt, pl. így: „Levelére már válaszoltam, úgy hiszem már megkapta, – mert még 3ik án feladtam, – habár a postán most sokat késnek a levelek...”²².

Megélhetés a háború alatt

A háború alatti megélhetésről meglehetősen kevés szó esik a képeslapokon. Kálmán szinte egyáltalán nem említi a gazdasági helyzetet. Az ő lapjaiból csak a mezőgazdaságról olvashatunk ki néhány sort: „... meddig tart a cséplés, szerettem volna otthon lenni de nem lehet, más ujság nincs...”²³. Alkalomadtán felmerül az időjárás, de ezekből nem tudunk következni arra, hogy ez milyen hatással volt a gazdaságra.

Margit lapjain időről időre említésre kerülnek Budapestre tett üzleti útjai: „... Üzleti ügyekben fel kellett jönnöm pestre. De már holnap megyünk is vissza...”²⁴. A konkrét ügy nem derül ki a lapokból, azt valószínűleg leveleikben vagy személyes találkozóik alkalmával beszélték meg egymással.

A Babanits család véleményének változása a háborúról annak négy éve alatt

Vizsgálatom alapján azt hiszem, egyértelműen kijelenthetem, hogy a Babanits család háborúról alkotott véleménye szinte egy cseppet sem változott meg annak négy éve alatt. Margitnak több szerette is a frontokon harcol, így az őértük való aggodalom rendszeresen megjelenik a lapokon, valamint nagyon várta a háború végét már a kezdetektől. Nem sokkal a háború kitörése után, 1914. szeptember 28-án Margit így ír lapján: „... Mi csak megvagyunk szomorú egyhangúságban...”²⁵. Kicsit később

22 2009.52.7.-es számú képeslap.

23 2009.52.45.-ös számú képeslap.

24 2009.52.15.-ös számú képeslap.

25 2009.52.1.-es számú képeslap.

a háború végét is felemlegeti: „... Mi csak megvagyunk hála Isten elég jól csak már nehezen várjuk a háború végét...”,²⁶. Ez a hangulat nagyon sok Margit által írt lapon nyomon követhető. Hol jobban elcsügged a harcok miatt, hol inkább reménykedő hangnemben ír, afféle kettősség érződik írásaiban.

A Babanits Margit és Takács Kálmán közötti érzelmi viszony alakulása a háború során

Sem a teljes gyűjteményből, sem a feldolgozott képeslapokból nem derül ki, hogy Margit és Kálmán mikor ismerték meg egymást, annyit tudunk, hogy már a háború előtt jó viszonyban álltak egymással. Ennek köszönhető, hogy a háború alatt is igyekeztek tartani egymással a kapcsolatot. A lapokon nyomon követhetjük, hogy az évek során hogyan változtak meg érzelmeik a másik fél irányába, egészen az 1918-ig, mikor már, mint szerelmes pár írnak egymásnak.

A kezdeti, 1914-es lapokon Margit és Kálmán még magázzák egymást a kor szokásainak megfelelően: a lapokon a megszólításban a „Kedves Takács úr!”²⁷ és a „Kedves Margit Nagysám!”²⁸ formulák jelennek meg rendszeresen. (DIMÉNY 2007., 733.²⁹) A szövegben is a magázás van jelen, illetve a lap végén szereplő elköszönésben és aláírásban is érződik, hogy viszonyuk még nem annyira bizalmas. Mindig szívélyesen üdvözlük egymást, Margit édesapját is megemlíti az elköszönésekben; Kálmán pedig Margit kezét csókolja; várják egymás újabb jelentkezését. Az aláírás szinte mindig a teljes nevük vagy pedig a következő forma: B. Margit. Ebből is láthatjuk tehát, hogy viszonyuk barátságos, nem teljesen ismeretlenként tekintenek egymásra, viszont nem is bizalmaskodnak még egymással.

A változás lassan indult meg és eleinte csak az aláírásban figyelhetjük meg: Margit változtatva szokásán már csak keresztnévvel írt alá. Margit után Kálmán is áttért erre a gyakorlatra. Az első ilyen lapok 1915 novemberéből származnak. Persze nem tudhatjuk, hogy a sokat emlegetett levelek miről szólnak, hogy ez alatt az idő alatt pontosan hányszor tudtak találkozni és ezeken a találkozókon vajon miről volt szó. A lapokból csupán a jó viszonyt szűrhetjük le, aggodalmat és érdeklődést egymás iránt.

1916 tavaszán Margit már Manczi néven írta alá lapjait, Kálmán aláírásában nem változik semmi; de a megszólításban eltűnnek a „nagysám” és az „úr” szavak. Továbbra is magázódnak ugyan, de már így zárul Kálmán egyik lapja: „... Isten vele a viszontlátás

26 2009.52.3.-as számú képeslap.

27 2009.52.6.-os számú képeslap.

28 2009.52.5.-ös számú képeslap.

29 Az udvariassági formulákról bővebben lásd DIMÉNY HASZMANN 2007.

reményében édes papáját üdvözlöm kezeit czokolja Kálmán..."³⁰. Véleményem szerint már egyre jobban ismerték egymást, ennek köszönhetőek a lapokon szereplő ilyen megnyilvánulások. Ekkor már 1917 tavaszát írjuk, Margit is így zárja sorait: "... Kedves szavait várva, édes apával a legszívélyesebben üdvözöljük a viszontlátásig Manczi..."³¹.

Kálmán gondol arra is, hogy vajon mi történik, ha ő éppen utazás közben lesz, és nem tud írni Margitnak: "... ma már irtam egy képes lapot, de most ketőt írok mert a legközelebbi utazásom alatt nem írhatok, mert változó a helyzet is!"³².

A levél és képeslapváltás az 1917-es esztendőben sűrűsödött fel a legjobban. A dátumok alapján kikövetkeztethetjük, hogy néhány naponta küldenek egymásnak legalább néhány sort. 1917 decemberében már nagyon vágyódnak egymás társasága után, Margit néhány nappal újév előtt így ír: "...Nagyon sajnáljuk hogy nem jöhet most el. Hátha vasárnap jöhetne, - mit gondol? Nagyon örülnénk jövetelének!..."³³. Ezt a lapot szilveszter napján megerősíti: ezen leírja, hogy többekkel együtt mivel töltik a napot, majd sajnálkozik azon, hogy Kálmán nem lehet a társaságukban. A lapot kiegészíti az azon körbefutó szöveg, melyet a társaság többi tagja írt Kálmánnak: néhány jókívánságot az újévre vonatkozólag.

Az 1918 első hónapjaiból származó lapokon is még magázódnak, de a másik hiányára vonatkozó apró utalások már egyre gyakrabban jelennek meg. Így van ez Kálmán 1918. március 24-i képeslapján is: "...E hó 24én ültem vonatra Hadikfalván; utazok fiuméba, küldök egy utolsó bukovinai emléket, mert már igazán nem tudom mikor találkozunk..."³⁴. Néhány nappal később egy katonai csoportképet küld Margitnak, de sajnos nem tudhatjuk, hogy a fényképen szereplő katonák közül ki Kálmán.

1918 májusában jelenik meg a megszólításban az édes szó. Kálmán már telefonszámot is kér Margittól, hogy hallhassa végre a hangját. Türelmetlenül várja ezt is, ahogy a személyes találkozót is, napjai rendkívül lassan múlnak.

1918 nyarán már egyre jobban vágyódnak egymás iránt, ennek a legszenvedélyesebben Kálmán ad hangot mikor szabadságkérelmével kapcsolatban azzal szembesül, hogy az még mindig nincsen elintézve: "...pedig már de türelmetlen vagyok oly várom az indulás óráját, mert szerettem volna kedves körében leni, de mindig úgy van ha várjuk annál nehezebben jön..."³⁵. A fentebb említett képeslapot 1918. június 25-én keltezték. A következő lap augusztus 10-éről származik, az eltelt hónapban pedig valószínűleg végre személyesen is tudtak találkozni, és minden jel szerint ekkor ejthették meg az eljegyzést is, ugyanis augusztustól kezdve tegeződnek, illetve sokkal kötetlenebb stílusban írnak egymásnak. Ebben a lapban Kálmán már így ír szerelmének: "... Már nagyon várom kedves leveledet, úgy látszik most újra késve

30 2009.52.16.-os számú képeslap.

31 2009.52.18.-as számú képeslap.

32 2009.52.21.-es számú képeslap.

33 2009.52.34.-es számú képeslap.

34 2009.52.37.-es számú képeslap.

35 2009.52.44.-es számú képeslap.

érkezik, hogy vagy édes szivem, én jól vagyok nincs semmi bajom...". Ugyanezen a lapon sorait ezzel zárja le: „... Isten veled édesapust czokolom téged pedig ölel és milioszor czókol szerető Kálmánod”³⁶. Kálmán ezután folyamatosan arra kéri Margitot, hogy az írjon neki minél gyakrabban és többet, ahogy ő maga is igyekszik a lehető legtöbbször jelentkezni.

Margit eleinte visszafogottabban reagál Kálmán érzelmtől dús soraira, persze ő is megírja, hogy milyen jó lenne találkozni és beszélgetni, de korántsem fogalmaz ennyire hevesen. Ezzel szemben Kálmán néha már a legapróbb részletekről is beszámol. Erre a következő lapok a legjobb példák: 1918 szeptemberében Kálmán több helyen is megfordul (pl. Nabrezim, Marburg, a tiroli hegyvidék). Margit mindenhol kapott lapot, a tiroli hegyekből többet is. Az innen küldött lapokon Kálmán igyekszik minél érzékletesebben leírni, hogy milyen szép helyen tartózkodik éppen. Egyik tiroli lapján ennek így ad hangot: „...Nem győzök eleget gyönyörködni ezen, szép tiroli hegyeken, mily szép ezen táj leírni sem lehet, erre mind ilyen magas és sok helyen hófödte hegyek vannak nem esik az eső a szivem szomorú hogy oly távol vagyok tőled, jobb szeretném ha te is mellettem lehetnél...”³⁷.

Az októberből származó lapon Kálmán arról ír, hogy valószínűleg a következő hónapban indul Budapestre és várja a személyes találkozást, Margit erre írt válaszát azonban nem ismerjük. Az utolsó lap, az egyetlen, amely 1919-ből maradt ránk már Dunavecseán keltezett. Kálmán már leszerelt a hadseregtől és hazaérkezett szülőhelyére. Levélben majd többet ír párjának, nagyon elfoglalt, érdeklődik Margiték hogyléte felől, a választ szintúgy nem ismerjük. Ekkor már minden valószínűség szerint nagyban folytak a pár esküvői előkészületei, hiszen már semmilyen akadály nem állhatott útjukban a teljes boldogsághoz.

A pár élete a háború után

A pár négy hosszú és várákozással telt év után 1919. február 1-jén házasodott össze Dunapentelén, római katolikus szertartás szerint. Kálmán szülei ekkor már nem éltek, ahogy Margit édesanyja sem. A pár az esküvő után is aktívan tartotta a kapcsolatot családtagjaival, valamint barátaikkal; erre a gyűjtemény többi, itt be nem mutatott darabja az ékes példa.

A pár az esküvő után Dunavecseán élt eleinte a 339. házszám alatt, itt érte őket 1927-ben a hír, hogy Margit édesapja meghalt, néhány hónappal később pedig bátyja halálhíre is. Margit háztartásbeli volt, gyermekeit nevelte; Kálmán pedig folytatta korábbi tevékenységét, Dunavecse községben vegyeskereskedést tartott fenn.

³⁶ 2009.52.45.-ös számú képeslap.

³⁷ 2009.52.50.-es számú képeslap.

5. A 2009.52.38.-as leltári számú képeslap, mely egy katonai csoportképet ábrázol

A párnak két gyermeke született: fiúk Jenő Miklós, akit a családban csak Jencikének hívták 1920. december 5-én jött világra és születési anyakönyvi kivonata szerint 2010-ben hunyt el³⁸.

A pár lánya Margit Ilona, aki 1923. május 8-án született Dunavescsén, elhalálozási időpontját nem sikerült felkutatnom. A kislányt a család Mancikának becézte. Későbbi életükre nem kívánok kitérni.

Takács Kálmánné született Babanits Margit 1953. szeptember 14-én hunyt el Dunavescsén, halotti anyakönyve szerint méhrákban. Ekkor már a Petőfi tér 5. szám alatt laktak. A halálesetet lánya jelentette be³⁹, Dunavescsén temették el.

Takács Kálmán túlélte feleségét. 1961. május 20-án hunyt el, halotti anyakönyve szerint szívelégtelenségben, szintén Dunavescsén. Ekkor már 80 éves volt, a Petőfi tér 6. szám alatt élt; a halálesetet fia, Takács Jenő jelentette be⁴⁰, őt is itt temették el, feleségével került közös sírba.

6. A 2009.52.6.-os leltárú számú képeslap

38 Takács Jenő Miklós születési anyakönyve, valamint halálozási időpontjára annak utóbejegyzése: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1971-36195-20267-20?cc=1452460&wc=92Q8-6Y8:40678301,71816401,40799001,2016.január.18>.

39 Takács Kálmánné halotti anyakönyve: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-36195-16169-42?cc=1452460&wc=92Q8-C68:40678301,71816401,71873801,2016.március.3>.

40 Takács Kálmán halotti anyakönyve: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1951-36195-16227-41?cc=1452460&wc=92Q8-C68:40678301,71816401,71873801,2016.március.3>.

A téma további kutatási lehetőségei

Mint már a tanulmány elején is említettem a téma még számos kutatási lehetőséget kínál. Egyik ilyen a gyűjtemény további, itt be nem mutatott részének a feldolgozása különféle szempontok alapján, pl. felépíthetjük a Babanits/Takács család kapcsolatrendszerét az 1920-as vagy 1930-as években vagy foglalkozhatunk szintén eseménytörténettel és életmóddal is ezekben az évtizedekben, hiszen a gyűjteményben számos darab található ebből az időszakból. Hasonló gyűjtemény esetén ezeket a kutatásokat ugyanígy el lehet végezni; illetve több ilyen gyűjtemény rendelkezésre állása esetén azokat össze lehet hasonlítani.

Emellett foglalkozhatunk a többi említett forrásfajttával is: eddig feldolgozatlan memoárok vagy naplók mutatathatunk be szélesebb közönség számára, akár forráskiadásként, akár egymással összehasonlítva. Utóbbira jó lehetőség, ha ugyanattól a személytől rendelkezésünkre áll napló, valamint memoár is.

7. A 2009.52.10.-es leltári számú képeslap

Felhasznált források és irodalom

- Babanits Gyula, Beller Franciska, Babanits Mihály, ifj. Babanits Mihály, Babanits Margit, Takács Kálmán halotti anyakönyve és Takács Jenő Miklós születési anyakönyve (a pontos hivatkozások lábjegyzetben találhatóak): 2016. január 18. <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9T9Q-97ZS?owc=collection%2F1452460%2Fwaypoints&wc=923G-L2Q%3A40680901%2C46921601%2C40840501%3Fcc%3D1452460&cc=1452460> Az Intercisa Múzeumban található képeslapok 2009.52.1.-2009.52.53. leltári számig; valamint a 2009.59.1. számú képeslap.
- DIMÉNY HASZMANN O. 2007: Írott emlékek az első világháborúból. Acta Siculica 2007. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, 2007. 727-738.
- MATUSSNÉ LENDVAI M. 1996: Fejezetek Dunapentele iskolatörténetéből. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, 1996.
- PIHURIK J. 2007: Második világháborús naplók és emlékiratok mint történeti források. Aetas 22. évf. (2007) 2. sz. 130-146.
- FAZEKAS Cs. 2001: Bevezetés az újkori magyar történeti források tanulmányozásába. Segédanyag III. éves történelem szakos hallgatók számára. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc, 2001.
- Elektronikusan: <http://www.uni-miskolc.hu/~bolfazek/forras.htm>, 2016. március 18.
- GAZDA I. 1986: Postai cenzúra Magyarországon 1. Katonai és hadifogoly levelezés cenzúrája az első világháború végéig. In Philatelica 1986./1. 1-10.p
- Elektronikusan: <http://docplayer.hu/4518202-Philatelica-86-1-tartalom.html>, 2016. március 18.

Papír próbababa restaurálása

Paálné Bakó Edit, Intercisa Múzeum 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
pbako.edit@gmail.com

Műtárgy adatai:

Tulajdonos: Szent István Király Múzeum .

Ltsz.: -

Kora: Kb. XX. sz. eleje.

Magassága: 79 cm.

Vállszélesség: 34 cm.

Mellbőség: 85 cm.

Derékbőség: 68 cm.

Csípőbőség: 94 cm.

A próbababa múzeumba kerüléséről, „előéletéről” nincsenek adatok.

A régészeti ásatásoknak köszönhetően már 3 ezer éve készült babákat ismerhetünk. A XV. századtól a babakészítés három irányba fejlődött: játék babák, modellbabák és *divatbabák*. (Sipos 2001, 147).

1. Tutanhamon fatorzója

A modellbabákat a művészek – festők, szobrászok – használták mesterséges modellként. Agyagból mintázott, viasszal bevont darabok, vagy fából faragottak. Beállított mozdulataikat rögzíteni lehetett

A legkorábbi *divatbaba* a XVI. századból maradt fenn. Fénykorukat az 1700-1800-as években érték el. A babákat elsősorban a felnőttek szórakozására, nagyon igényesen alakították ki. Viaszból, fából, terrakottából készítették, s mindig a legutolsó divat szerint öltöztették fel őket. A XVIII. sz. végéig így terjesztették az aktuális divatot. A divat gyakori változása miatt egyszerűbbé és olcsóbbá vált a rézmetszetekkel illusztrált divatlapok terjesztése. A divatbabákhoz sorolhatók a szabók által használt *próbababák* is (Sipos 2001, 147).

A próbababa emberi testet utánzó, fej és végtagok nélküli alak, amelyekre ráadják a bemutatandó vagy megvarrandó ruhát. A próbababáknak gazdag és legendás múltjuk van, ami egészen az ókori Egyiptomig vezethető vissza. 1922-ben Tutanhamon sírjában egy élethű, farönkből, i. e. 1330. körül készülhetett torzót találtak, mely a fáraó képmását és méreteit idézi. (1. kép) Feltehetőleg ruhakészítéshez használták. A próbababák, még évszázadokig betöltötték ezt a szerepet. A szabóknak, ruhakészítőknek így tették lehetővé, hogy próba nélkül elkészíthessék a megrendelt ruhákat az uralkodóknak.

1887-ből ismeretes a londoni France Bust Company legújabb találmánya, az összecukható fűzfavessző-bábu (Sipos 2001, 147), melyet utazáshoz állókosárral együtt ajánl. A cég a megrendelő pontos méretének megfelelő, belül üreges fabüszttöt készített, mely egy fonott kosár közepébe helyezett kampón függött. A kosár teszi egész alakossá a figurát. Az ajánlás szerint ez a szerkezet nemcsak a viseletek szállítását oldja meg, hanem a bonyolult viseletek átalakítása, redőzése vagy a tisztítása során is igen hasznos. (2. kép) 1878. után jelentek meg a fűrészpórral kitömött textilbabák, majd az 1900-as párizsi világiállítás után megkezdődik a tömeggyártás papírból, textiltől, fából.

2. Hordozható, összecukható fűzfavessző-bábu

A restaurálandó próbababa is papírból készült.

Restaurálás előtti állapot

A női próbababatestet egymásra rétegzett kartoncsíkból alakították ki, végül enyves ragasztócsíkkal vonták be, amit lelakkoztak.

A baba rendkívül rossz állapotban volt. Poros, foltos, gyűrött, töredezett. A hátán vállmagasságban teljes szélességében elszakadt, a rétegek közti ragasztás fellazult, töredezett, hiányos volt. (3. kép) A váll alatt, a „karöltő” részen mindkét oldal hiányos, a szakadt peremrészek gyűrődtek, a ragasztott rétegek külön váltak. (4. kép) A jobb karöltőtől kiindulva a mell részen keresztül az eleje közepéig végig repedt, hasadt volt.

A baba nyakát esztergált fakorong zárta le, közepén lyukkal, a tartó rudat itt vezették keresztül, amit szintén esztergált fafogantyú zárt le. Utóbbit odaszögelték a tartórúdhoz. Mindkettőt vastag, légyviszkos, megkopott, felpattogott lakkréteg borította. A nyak és a fakorong találkozásánál gyűrött, szakadozott. A baba „alját” 3 gyalulatlan puhafalécból készítették, melyeket 2 db hasonló faléccel, durva szögeléssel fogtak össze. A talp íve erősen elnagyolt, egyáltalán nem követte a csípő ívét, nem illett pontosan a baba testéhez. A falapot és a babát szögekkel építették egybe. Az alját egy rétegben papírral kasírozták le, ami szakadt, hiányos. A próbababa a fentiekben leírt állapotában kiállításra alkalmatlan volt.

3. Szakadt vállrészek

4. Karöltő hiánya

A próbababa restaurálása

A baba restaurálását portalanítással majd a tartórúd eltávolításával kezdtem. A szögek kihúzásával az alját elválasztottam a baba testétől. A „kibontás” után a baba belsejéből az évtizedek alatt összegyűlt vastag porréteg s egérürülék hullott ki. (5. kép) A baba testét belülről kiporszívóztam. A falapot először szárazon, majd nedvesen tisztítottam, s egyúttal a régi szakadt, hiányos kasírozott papírborítást leáztattam. A baba külső borításáról a légypiszkot szikepengével pattintottam le, majd a teljes babát nedves ruhával áttöröltem-tisztítottam.

A szakadt vállrészeknél apró lyukakat fúrtam, s ezeken pamutcérnát átfűzve, a szemben lévő oldalakat összehúztam, s rögzítettem. Ezeket a részeket és a külön vált papírrétegeket nyúlenyvvvel ragasztottam, erősítettem meg. (6. kép)

A karöltő hiányzó részéhez papírcsíkokból, több rétegben „tartóvázat” készítettem. A rétegeket enyvvvel ragasztottam egymáshoz, így igen jó tartású alapot sikerült építeni. (7. kép) Erre az alapra tudtam felhordani a kiegészítést, amit Glutofix-szel kevert, feketekávéval festett papírpépből készítettem. A papírpépet 1 órán keresztül áztattam, hogy a rostok fellazuljanak. Ezután leszűrtem, majd sűrű Glutofix-szel összekevertem. Az első két réteghez 35°RS őrlésű papírpépből készítettem az alapot. A nagy szintkülönbségeket ezzel töltöttem fel. (8. kép) A további rétegekhez 65°RS, finomabb őrleményből készítettem a kiegészítőpépet, amelyet őrlőgéppel tovább finomítottam, csomómentesítettem. A pépfelhordást 8-10-szer kellett megismételni a száradást követő zsugorodás miatt. A formára alakított kiegészítést száradás után – a megfelelő szint elérését követően – csiszoló papírral lecsiszoltam.

5. A gyalulatlan fatalp a felgyülemlett szennyeződéssel

6. Cérnával összehúzott, nyúlenyvvvel rögzített vállrész

7. Hiányzó karöltő a felépített karöltő vázzal

8. Papírpépes kiegészítés

A baba testét eredetileg enyves ragasztószalagcsíkokkal vonták be. A kiegészített, illetve javított részeket – az eredetinek megfelelően – hasonlóan enyves ragasztószalaggal vontam be. (9. kép) A nyakat lezáró esztergált fakorongról és a fogantyúról a régi lakkréteget csiszoló papírral távolítottam el, majd sellakkal politúroztam.

9. Vállak és a lapocka az enyves ragasztószalagozás után

A lécekből kialakított talpat az eredetinek megfelelően néhány apró szöggel rögzítettem a baba testéhez. Az állapotleírásban már említettem, hogy a talp nem követte teljesen a csípő íves vonalát. A hézagokat papírpéppel feltöltöttem. Az így előkészített talprészt több rétegben – a talp formájához szabva – nátronpapírral lekasíroztam.

A babatestet végezetül az eredetinek megfelelően sellakkal vontam be, melynek felviteléhez vászonba kötött vattalabdacsot készítettem. Ezzel az úgynevezett „babával” körkörös mozdulatokkal kentem át, több rétegben (mint a politúrozásnál) a próbababát. (10. kép)

A restaurálás után mozgathatóvá, kiállítható állapotba került a próbababa.

Felhasznált irodalom

Sipos Enikő: Modellbabáktól a kiállítási bábukig. Műtárgyvédelem 27 (2000) 147-148.

10. Próbababa a restaurálás után

Válogatott műtárgyaink

Bronzkori sír Adonyból

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Az adonyi templom környéke régóta ismert régészeti lelőhely. A török kiűzése után, az 1700-as évek elején itt létesítették az új telepések az első temetőjüket. De a területen már 4000 éve, a bronzkorban is temetkeztek. A szomszédos iskola tornatermének építésekor a nagyrévi és a vatyai kultúra sírjai, leletei kerültek elő.

2010 tavaszán hozzáfogtak az iskola épületének bővítéséhez. Az építkezés előtt megelőző feltárást végeztünk, amelynek során előkerültek mindkét korszak leletei. A szokatlan körülmények között végzett ásatásnak volt egy különleges hozadéka is: a helyi pedagógusok rendszeresen hozták tanítványaikat a rendhagyó történelemórákra.

A bronzkori sírok között volt egy olyan lelet is, amelyik nem tartalmazott emberi maradványokat. Szerencsénk volt: egy később megásott árok keresztülment a bronzkori gödrön, de a nagyrévi kultúra kerámiaedényei nem sérültek meg. Ezek között találtunk fazekat, korsót, két bögrét, egy kis tálát és három fedőt.

Utóbbiak közül az egyik a korsót zárta le, a másik kettő viszont a gödör fenekére fölött „lebegett” néhány centiméterrel. Biztos, hogy nem a kerámiaedényekről csúsztak le, és az is világos, hogy nem a gödör fenekére helyezték őket. A gödör alját a sárga altalaj alkotta, felette a gödör szürkés-barnás betöltése következett, ezen nyugodtak a fedők. Mi lehet ennek az oka? Kézenfekvő magyarázat, hogy a fedők szerves anyagból készült edényeket zártak le, amelyek nyom nélkül elbomlottak. Fából faragott, vesszőből font, fakéregből varrt edényeket minden korszakban használtak az emberek, de a Mezőföld talajában általában nyom nélkül eltűnnek.

Bizonytalan a lelet értelmezése, hiszen emberi maradványok nem kerültek elő. A nagyrévi kultúra temetőiben előfordul, hogy az urnasírok között találunk 1-3 bögréből álló edényleleteket. Az ilyeneket edénydepónak nevezik a régészek. Előfordulnak településeken is, általában ott is italfogyasztáshoz használt edényekből állnak. Mintha a résztvevők áldomást ittak volna valamire, azután a poharakat szertartásosan elásták. Az evés-ivás ma is része a temetési szertartást követő halotti tornak.

Az adonyihoz hasonló edényeket azonban korhasztásos és szórt hamvasztásos temetkezésekből ismerjük. Ezekbe a halottat zsugorított testhelyzetben fektették bele, esetleg hamvasztás után a gödörbe szórták a maradványokat. Az edényekbe étel-ital került, hogy a halottak szelleme ne éhezzen a túlvilágon. Az adonyi gödörben is mintha helyet hagytak volna a holttest számára, az edények csak a gödör egyik részét foglalják el. De miért nincsen halott a sírban?

A nagyrévi kultúra urnás temetkezései között viszonylag gyakran előfordul, hogy az urnába beletesznek minden szokásos mellékletet (bögrét, tálat, ékszereket), de az emberi hamvak hiányoznak. Ezeket szimbolikus temetkezéseknek tartja a kutatás. Szimbolikus sírokkal ma is találkozhatunk. Talán nincsen olyan európai ország, amelyikben ne állították volna fel az ismeretlen katona emlékművét, és számos szovjet katonai temetőről rebesgetik, hogy valójában nincsenek is csontok a sírhalmok alatt. De a sírok rendkívül erős szimbolikus jelentést hordoznak, ezért létrehozták őket, és máig nem engedik őket megbolygatni.

Ez lehet a magyarázat az adonyi sír esetében is: itt nem az urnás, hanem a korhasztásos temetkezés szimbolikus változatával van dolgunk. Az urna – még ha üres is – egyértelműen jelzi, hogy szimbolikus sírral van dolgunk. A korhasztásos temetkezés szimbolikus változatát viszont nehéz elkülöníteni az edénydepóktól. Mi történhetett a halottal, hogy nem részesülhetett a szokásos szertartásban? Erre még nehezebb választ adni. Talán nem lehetett hozzáférni a holttestéhez – idegenben halt meg, vagy a Duna ragadta el.

Irodalom:

- BÓNA, ISTVÁN: The cemeteries of the Nagyrév culture, AR II-III (1963) 11-23.
- CSÁNYI, MARIETTA: Zwei Gräber aus dem frühbronzezeitlichen Gräberfeld von Nagyrév-Zsidóhalom. In: JEREM, Erzsébet - RACZKY, Pál (Ed.) Morgenrot der Kulturen. Frühe Etagen der Menschheitsgeschichte in Mittel-, und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Budapest, 2003. 497-512.
- JUNGBERT, BÉLA: Urnengräberfeld der Vatyá-Kultur im Pfarrgarten von Adony. AR XXII (1985) 71-86.
- KALICZ-SCHREIBER RÓZSA: Bronzkori urnatemető Szigetszentmiklós határában. Das Bronzezeitliche Urnengräberfeld von Szigetszentmiklós. Ráckevei Múzeumi Füzetek 2 (1995) Ráckeve.
- P. FISCHL KLÁRA-KISS VIKTÓRIA-KULCSÁR GABRIELLA: Kora és középső bronzkori település Baks-Homokbánya (Csongrád megye) lelőhelyen. Früh- und mittelbronzezeitliche Siedlungen auf dem Fundort Baks-Homokbánya (Komitat Csongrád). MFMÉ-Studia Archaeologica V (1999) 77-190.
- PATAY RÓBERT: A Nagyrév-kultúra korai időszakának sírjai Szigetszentmiklósról. Burials of the early Nagyrév culture from SzigetszentmiklósTisicum 19 (2009) 209-227.
- TÓTH, KATALIN: Kora bronzkori edénylelet Kecskemét-Csukáséren. Eine frühbronzezeitliches Gefäßdepot auf dem Fundort Kecskemét-Csukásér. MFMÉ-Stud. Arch. V (1999) 27-49.
- VICZE, MAGDOLNA: Bronze Age Cemetery at Dunaújváros-Duna-dűlő. Dissertationes Pannonicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae Budapestiensis provenientes. Series IV, Volumen I. Budapest, 2011.

Bronzkori aranydíszes tör és bronzbalta Mezőfalváról

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Mezőfalva egyik legizgalmasabb régészeti lelőhelye Bolondváron található. Nevével ellentétben nem vár, hanem őskori települési halom. A Mezőföldön a korai és középső bronzkor idején (kb. Kr. e. 2700-1400) keletkeztek hasonló lelőhelyek. A több évszázadon keresztül azonos helyen lakó emberek hozták őket létre, akik vályogházait sűrűn egymás mellé építették, a korábbi házak omladékrétegeire. A dobostorta-szerűen rétegződő lelőhelyről csak az újkorban terjedt el az a népi hiedelem, hogy a török-tatár dúlás idején építették a helyiek.

A lelőhelyet sajnos évszázadok óta pusztítják, az őskori rétegeket is feltáró ásatást még nem folytattak rajta. Az emígy-amígy előkerült tárgyak közül csak kevés jutott múzeumba. Csuti Jánosnak köszönhető, hogy a most bemutatandó, kivételes leletek nem kallódtak el kézen-közön.

A balta hossza 14,9 cm. Rombusz átmetszetű pengéje a végén szélesen kikerekedik, oldala a nyéllyuk körül széles árokkal díszített, amely a nyéltámaszon is folytatódik. Több helyen öntési hibákat lehet megfigyelni a felületén. Éle egy-két helyen kicsorbult, ebből arra lehet következtetni, hogy valóban használták is. Eddig kevés hasonló tárgy került elő, ezeket az ún. pffaffenbergi típushoz sorolja a kutatás. A lelet közlésekor Bóna István a vatyai kultúra idejére tette készítését. Meghatározása szerint a bronzkornak – a német Paul Reinecke által körülhatárolt – A₂ periódusára keltezhető. Vagyis a tárgyat nagyjából Kr. e. 2000 és 1700 között használhatták.

Párhuzam nélküli az ugyancsak 14,9 cm hosszú aranyszerelék, amely bronztör pengéjének a két oldalát díszítette valaha. Hosszan elnyúló teste lapított háromszög-átmetszetű. A markolatnál mindkét aranylap szélét visszahajtották kissé. A két aranydísz és az általuk közrefogott bronzlemezt aranysegecsek fogják össze. Ezek meglehetősen hosszúak, eredetileg kb. 7 mm vastag anyagot fogtak át. A segecsek alatt mindkét aranydíszbe vízszintes vonalat karcoltak, amely közepén félkörben ívelődik felfelé. A bronz töredékesen maradt meg, eredeti széle csak egy helyen, a vállánál ismerhető fel – ott, ahol az aranylemez széle is vissza van hajtva. Szélein és a markolatnál ismeretlen mennyiség hiányzik. Formáját ezért csak rekonstruálni lehet. A Kárpát-medencéből Kelebián kerültek elő olyan török, amelyeknek a pengeformája emlékeztet a mezőfalvi díszekre. Ezek alapján a tör kora hasonló lehet, mint a baltáé.

A Földközi-tenger keleti partvidékén azonban előfordul egy olyan törtípus, amelyik párhuzamba állítható a mezőfalvi töredékkel. A közel-keleti fegyvertípusokat feldolgozó Guillaume Gernez a török P8A típusába sorolta azokat a példányokat, amelyek pengéje rombusz átmetszetű, és közepén plasztikus díszborda húzódik végig. A típust a Kr. e. 1950 és 1750/1700 közé keltezi Gernez – ugyanarra a periódusra,

amelyikre a Kárpát-medencei párhuzamok alapján a mezőfalvi leletet tehetjük. Ha ezek figyelembevételével egészítjük ki a töredékes pengét, akkor a korábbi rekonstrukcióhoz képest eltérést jelent a markolatlemez feltételezése és a más típusú penge formája, mérete. Így „értelemet nyernek” az aranyba karcolt vízszintes vonalak is: a tör vállai ezek meghosszabbításainak tekinthetők.

Bár nem ismerjük az előkerülés pontos körülményeit, azért sejthető, hogy elásott kincsről, vagy annak egy részéről lehet szó. Régebben a kutatás az ilyen, arany- és bronztárgyakat tartalmazó kincseket ellenséges betörés bizonyítékának tekintette. Ma már más indítékokkal is számolunk. Az aranydíszes tör a közösség tekintélyes tagjává lehetett, talán a mezőfalvi főnöké. Kiemelkedő személyiségét ismerhette el egy szomszédos közösség vezetője, amikor – barátságukat megerősítendő – a kivételes tárgyat ajándékként átnyújtotta neki. A mezőfalvi főnök halála után a személyes, tekintélyét mutató tárgyakat nem örökölték leszármazottai, hanem szertartásos keretek között „kivonták a forgalomból”. Hasonlóképpen, ahogyan az Athur király Excaliburjával is történt.

Irodalom:

BÓNA, ISTVÁN: *Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum ende der mittleren Bronzezeit*. In *Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Wissenschaftlichen Leitung und Konzeption: István Bóna. Frankfurt am Main 1992. 48-65.

BÓNA, ISTVÁN: *Metallfunde der mittleren Bronzezeit aus Mezőfalva-Bolondvár (Komitat Fejér, Ungarn)*. In *A la recherche de l'Homme Préhistorique*. Volume commémoratif de Miklós Gábori et de Veronika Gábori-Csánk. Sous la direction de Zsolt Mester et Árpád Ringer. ERAUL 95. Liège 2000. 83-92.

FORENBACHER, STAŠO: *Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age*. *Antiquity* 67 (1993) 218-256.

GERNEZ, GUILLAUME: *L'armement en métal au Proche et Moyen-Orient. Des origines à 1750 av. J.-C.* Thèse de doctorat d'Archéologie. Présentée et soutenue publiquement le 05 décembre 2007.

KESZI TAMÁS: *Mezőfalva földjének története a törökök kiűzéséig*. In Erdős Ferenc-Keszi Tamás: *Mezőfalva Évszázadai*. Mezőfalva, 2011. 9-22., 187-192.

TORMA ISTVÁN, *A balatonakali bronzkori sír*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Veszprém, 1978.

Szárnyas fibulapár Előszállásról

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

2015. április 30. és május 11. között az Intercisa Múzeum Előszállás–Arany János utcában csatornázási munkálatokat megelőző feltárást végzett. A feltárást során egy vegyes rítusú temető három – egy hamvasztásos és két csontváz – sírja került elő. A fibulapárt egyik csontváz sírban találtuk. A halottat túlvilági útjára élelemmel és itallal is ellátták, feje mellett egy tálban a húsételből megmaradt kecske- vagy birkacsontok voltak, a tál mellé helyezett korsóban pedig az innivaló volt egykor.

Az Előszálláson talált fibulák nem egyformák. A jobb vállon talált fibula hossza 11,8 centiméter. Rugója 2×4 csavarulatból áll, a felső húrt húrhorog tartja. Feje háromszögletű, a kengyelhez képest derékszögben hajlik. A kengyelgomb két oldalán található különálló szárnyak félkörben hajlítottak, egymásra hajlanak, mindkettő egy-egy kisebb, alig kivehető gombbal díszített. A láb tűtartó melletti része poncolt. A bal vállon feltárt fibula 12,65 centiméter hosszú. Az előzőhöz hasonlóan rugója 2×4 csavarulatból áll, a felső húrt húrhorog tartja. Feje háromszögletű, de kengyel felőli része jobban elkeskenyedik, a rugók felőli része viszont szélesebb, mint a jobb váll fibulájának. Szárnyai is szélesebbek, díszítésük egy-egy gomb alakú szegecs. Lábát szintén poncolás díszíti, de keskenyebb, mint a másik fibuláé. A legelső poncolt sorban, a tűtartóval ellentétes oldalon kerek lyuk figyelhető meg.

A feltárt sírban talált fibulák egyértelművé tették az eltemetett etnikai hovatartozását. Az ún. noricum-pannoniai típusú szárnyas fibulák az I-II. században élő kelta, azaz a hódító rómaiak által itt talált őslakos nők általánosan elterjedt viseleti tárgyai voltak. A kelta nők viselete képi ábrázolások alapján jól rekonstruálható. A római hódítás után a kelták átvették a rómaiaktól a sírkőállítás szokását, azonban asszonyaik nem kezdtek ezzel egy időben római ruhákat hordani, egy ideig még a hagyományos viseletükben ábrázolta őket a kőfaragó mester. Ezek alapján tudjuk, hogy gyakran turbánhoz hasonló fejfedőt hordtak, melyre még egy három- vagy négyszögletű kendőt is terítettek. Alsó, vékonyabb anyagból készült ruhájuk felett bővebb felsőruhát viseltek, melyet derekukon övvel kötöttek meg, vállukon fibulákkal, gyakran szárnyas fibulákkal fogtak össze. A szárnyas fibulák lába viszonylag nagy felületű, melyet különböző módon díszítettek. Áttört motívumokkal, cikk-cakk vonalakkal, vagy egyszerűen csak – ahogy ez az előszállási fibuláknál is megfigyelhető – kör alakú poncolással. Előfordult, hogy a fibulapárt lánc kötötte össze.

Az ing nyakát az I. században vastag torques, azaz nyakperec zárta le. A II. századtól másfajta nyakkiképzésű inget kezdtek hordani, mint korábban, ehhez medaillonokkal díszített láncot viseltek. Az előszállási halott nyakában sem torques, sem nyaklánc nem volt. Sajnos ugyanígy nem találtunk a sírban karpereceket sem, pedig ezek is a kelta női viselet részeit képezték, a ruhájuk lefogására szolgáltak egykor.

Az előszállási sírban talált kelta asszony fibulájának párhuzamai alapján a II. század első harmadában élehetett. A temetőhöz tartozó telepet nem ismerjük, így nem tudjuk, hogy hol, milyen körülmények között tölthette mindennapjait, viseletének viszonylag szegényes volta azonban arra utal, hogy valószínűleg nem volt túl vagyonos.

Felhasznált irodalom:

- BÁNKI Zs. 1998.: Kelten und Eraviskengräber in Sárbogárd. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*. 65-98.
- FACSÁDY A. 2007: Nők ábrázolásának ikonográfiája az aquincumi sírköveken. *BudRég* XLI, (2007) 21-43.
- FITZ J. 1957: Az eraviszkuszi női viselet. *ArchÉrt* 84, (1957) 133-154.
- SZU A. (szerk.) 2000: Kelta asszonyok – római hölgyek. Időszaki kiállítás a BTM Aquincumi Múzeumában 2000. május – 2001. október. Kiállítási katalógus. Budapest.
- MERCZI M. 2012.: A Budaörs-Kamraerdei-dűlőben feltárt római vicus fibulái. OTTOMÁNYI, K. (szerk.): *Római vicus Budaörsön. Régészeti tanulmányok*. Budapest. 473-528.
- MÓCSY, A.-FITZ, J. (szerk.) 1990: *Pannonia régészeti kézikönyve*. Budapest.

Komikus színész szobra Baracsról

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

2011 őszén ajándékozás útján került az Intercisa Múzeum gyűjteményébe a baracsi (egykori Annamata) római kori polgári településen előkerült, kisméretű, 5,05 cm magas bronzszobor. A szobrocská emberalakot ábrázol, orra hosszú, görbe, fülei eltúlzottan nagyok, felismerhetően színházi maszkot visel. Jobb kezével orrát fogja be, baljával tomporához ér, lábai kissé behajlítottak, eredetileg talapzaton állhatott. Feltehetően a 2-3. században készült.

Számos színésszobrocskát ismerünk a Római Birodalom területéről, legtöbbjük görög előzményekre vezethető vissza. Anyaguk nagyobb részben terrakotta, kevesebb a bronzból készült alkotás. A színésszobrok funkcióját pontosan nem ismerjük, temetőkből és településekről egyaránt kerülnek elő.

A rómaiaknál a színészek, illetve a színjátszás közel sem volt olyan népszerű, mint a görögöknél. A római kori színésszobrok sem elsősorban a római színészeket ábrázolják, általában a görög tragédiák szereplőinek vonásai köszönnek vissza róluk. A görög újtragédiában típuszerepek voltak, a színészek a szerepeknek megfelelő maszkot viseltek, melyről minden darabban már a színpadra lépésükkor jól felismerhetőek voltak a karakterek. A görög és római színház eltérő társadalmi és kulturális szokásokkal bírt. A görögöknél a színészeket elismerték, ezzel szemben a rómaiaknál a gladiátorküzdelmekkel, illetve cirkuszi játékokkal ellentétben a színházat nem kedvelték túlságosan, a színészek sem voltak különösebben megbecsült tagjai a társadalomnak, jórészt rabszolgák, illetve felszabadított rabszolgák közül kerültek ki. Kivétel természetesen itt is akadt. A Kr. e. I. században élt Quintus Roscius Gallus korának elismert művésze volt, Sullától még a lovagi rangot jelentő aranygyűrűt is megkapta. Írt a színpadi művészetről, valamint népszerű színésziskolát működtetett.

A görög hagyományokon alapuló római drámát a császárkorban kiszorította a mimus (itt a görög színházi előadásokkal ellentétben a női szerepeket nők játszották) illetve az atellana.

A provinciákban is vannak színházi életre utaló források, Pannoniában például Sisciában felirat említi a mimusok magisterét, Aquincumban pedig a színpadiak collegiumát.

Tágabb térségünkben már korábban is került elő színészethez kapcsolódó lelet, 1935-ben Szalknál, a Duna-parton találtak egy terrakotta színházi maszkot. Paulovics István pedig 1931. évi dunapentelei ásatásai során tárt fel a katonai tábortól északnyugatra egy olyan épületet, amelyről feltételezte, hogy színházépület lehetett, ezt azonban a későbbiek során nem igazolta a kutatás.

Sajnos a baracsi szobrocskának viszonylag kevés párhuzama ismert. Mozdulata visszavezethető a hellenisztikus Egyiptomban készült szobrok mozdulatára. Közelebbi párhuzamaként említhetünk egy, a Los Angeles-i J. Paul Getty Múzeumban található, 6 cm-es, a miénknél sokkal szebben kidolgozott darabot. A Kr. u. 1-2. századra datált, színészt ábrázoló alak jobb kezével állát fogja, bal kezével a baracsihoz hasonlóan a tomporát, azonban nem áll, hanem guggol. Ruhája, annak mintázata – mely egyiptomi kapcsolatot feltételez – is jól látszik, ezt sajnos a mi szobrocskánkról a korrózió miatt nem lehet elmondani. A kissé eltérő testtartáson kívül még egy jelentős különbség fedezhető fel. A színészszobrokat gyakran jelenítik meg nagyméretű phallosszal. Ez a bőrből készült, eltúlzott méretű kellék a színészek viseletéhez is hozzátartozott. A mi szobrunkról a phallosz hiányzik, mely valószínűleg azzal magyarázható, hogy a baracsi szobor csak egy provinciális utánzat, alkotója egyáltalán nem ismerte a szobor eredetét, a görög komédiát illetve annak szereplőit, így nem tartotta fontosnak, hogy megjelenítsen minden részletet.

Bár a bemutatott szobor kidolgozása messze elmarad az igényes művészi munkától, mégis nagyon jelentős leletnek mondható. Ritka darab, melyből a Római Birodalom határán lévő, egykori római településeken csak elvétve fordulhatott elő néhány hasonló példány.

Irodalomjegyzék:

- ALFÖLDI G.-RADNÓTI M.-BARKÓCZI L.-FITZ J.-PÓCZY K.-RADNÓTI A.-SALAMON Á.-SÁGI K.-SZILÁGYI J.-B. VÁGÓ E. 1957: Intercisa II. (Dunapentele) Geschichte der Stadt in der Römerzeit. ArchHung 36. Budapest.
- HOFFMANN Zs. 1987: Színészkarrier az ókori Rómában. História 1987/3. 21-22.
- MÓCSY, A.-FITZ, J. (szerk.) 1990: Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest.
- HERRMANN, A. 1994: Statuette of a comic actor. Harris, J. (editor): A Passion for Antiquities: Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischmann. J. Paul Getty Museum in association with The Cleveland Museum of Art. Malibu.
- http://www2.szepmuveszeti.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya/evszak.php?id=614 (2014. 10. 16.)

LOM CV
ET G NH
LO S
VEL ANI
CORRED

Római oltárkő a Dunából

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

A közel 1 méter magas, édesvízi mészkőből készült oltárkövet Rácalmás mellett, a Dunában találták sóderkotrás során. Valószínűleg azért került víz alá, mert a Föld nyugat-keleti irányú forgása miatt a Duna – más nagy folyókhoz hasonlóan – folyamatosan nyugat felé húzódott az elmúlt 1700 esztendő során, és lassan elmosta az egykori római épületet, ahol eredetileg felállították. Tetején koromnyomok vannak, vagyis égő áldozatok bemutatására használták. A betűk mélyedésében néhol megmaradt az a vörös festék, amellyel kiemelték a szavakat a szürkésfehér háttérből. Töredékes szövege eredetileg így nézhetett ki:

IOM CVL
ET GEN H
LOCI S P
AEL ANT
COR P E D

Olvasásához fontos tudni, hogy a rómaiak az 'u' hang lejegyzésére is a V betűt használták, és előfordul benne egy ligatúra, vagyis olyan jel, amely két betűnek az összevonásából jött létre. Az első sor végén a V jel alsó csücskéből ugyanis nehezen észrevehető vízszintes vonal indul – a jel a VL betűk „takarékos” leírására szolgál. A szöveg látszólag értelmetlen, de ennek gyakorlati oka van. A római oltárok állíttatói ugyanis általában nemcsak az istenek nevét írták fel rájuk, hanem többnyire néhány adatot saját magukról is. Az írásra felhasználható felület általában túl kicsinek bizonyult, ezért a kőfaragó kénytelen volt rövidíteni a szöveget. (Ismerős lehet a dolog a mai SMS-nyelvből: 'vagyok' helyett 'vok'-ot, 'szerintem' helyett 'sztem'-et írunk, hogy gyorsabban végezzünk az üzenettel.) A teljes latin szöveg így nézett volna ki:

IOVI OPTIMO MAXIMO CVLMINARI (vagy CVLMINALI)
ET GENIO HVIVSCE
LOCI SACRVM PVBLIVS
AELIVS ANTONINVS
CORNICVLARIVS (vagy CORNICEN) POSVIT ET DEDICAVIT.

A szöveg magyar fordítása:

**A Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter Culminarisnak
és ezen hely
szellemének szentelve. Publius
Aelius Antoninus,
cornicularius (vagy kürtös) állította és ajánlotta fel.**

Az oltár állíttatója tehát katona volt, beosztása szerint vagy a tiszti hivatal egyik magasabb rangú tisztviselője, vagy az Intercisában (a mai Dunaújvárosban) állomásozó alakulat kürtöse. Az oltár felállítására Kr. u. 200-250 között kerülhetett sor.

Iuppiter Culminarisnak több oltárt is állítottak a Dráva és Száva folyó közötti területen, a név jelentése kb. 'Hegycsúcson tisztelt (lakó) Iuppiter'. Feltehetőleg egy olyan helyi istennel van dolgunk, akit a római hódítás után a római főistennel azonosítottak. Számos olyan istent ismerünk, aki nehezen megközelíthető hegycsúcson lakott, ilyen például a görögök olümposzi Zeusza. Magának Iuppiternek is a Capitolinus dombján állt a legfontosabb temploma. Iuppiter Culminaris tisztelete tehát Pannonia délnyugati csücskéből került a Duna menti Carnuntumba (ma Petronell Ausztriában) és Intercisába. Utóbbi helyről, ugyanebből az időszakból két másik oltárt ismerünk, amelyeket szintén neki szenteltek.

Az isten tiszteletét kereskedők, vagy talán katonák hozhatták magukkal Intercisába. Ebből a szempontból nem érdektelen, hogy a lelet a Dunából került elő. Lehetséges, hogy Intercisa kikötőjében állt, a Duna partján. Hogy miért lett ennyire népszerű hegyekben nem éppen bővelkedő vidékünkön, azt nehéz megmondani. Talán hozzájárult az a tény is, hogy Intercisában ekkoriban a szíriai Hemesa városából sorozott katonaság állomásozott. A város főistenét Elagabalusnak hívták, a Kr. u. 193-235 között hatalmon lévő Severus dinasztia nőtagjai a hemesai főpap leszármazottai voltak. A szír eredetű szó jelentése pedig nem más, mint „a hegy istene” – éppen úgy, mint Culminaris esetében.

Irodalom:

- ALFÖLDY GÉZA: *Egy intercisai feliratról. Sur une inscription d'Intercisa.* AÉ 84. (1957) 214-217.
BUZA ANDREA-KESZI TAMÁS: *Iuppiter Culminarisnak szentelt oltár Rácalmásról. Az isten intercisai kultuszának eredete.* AR 36 (2009) 7-14.
ERDÉLYI GIZELLA: *Kömlékek.* In *Intercisa (Dunapentele-Sztálinváros) története a római korban I.* Budapest, 1954. 143-193.
LŐRINCZ BARNABÁS: *Vezető az Intercisa Múzeum római kőtárához.* Második, javított kiadás. Dunaújváros, 1996.

Mithras-dombormű Dunaújvárosból

Buza Andrea–Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com, keszitamás@gmail.com

A múzeum egyik büszkesége Visy Zsolt ásatásán került elő a 2000. sír fedőlapjaként. A temetkezés egy idős házaspár maradványait rejtette. Az ókori sírrablók minden olyan leletet magukkal vittek, amely alkalmas lenne a kormeghatározásra, így csak nagyjából lehet keltezni a sírt a 4. század második felére.

A dombormű a Mithras-ikonográfia egyik leglényegesebb momentumát, a bikaölést ábrázolja. A jelenetet bemutató képek a Római Birodalom minden részén egységes kompozíció alapján, általában azonos szereplőkkel készültek. A mi reliefünkön a következők láthatók: Mithras, a bika, a kutya, a kígyó, a holló, a skorpió, Cautes, Cautopates, Sol és Luna. A szereplők mindegyike megfeleltethető egy-egy égitestnek, illetve csillagképnek.

Az itt csak jelzésszerűen megjelenített barlangban játszódó esemény fő alakja Mithras. Az ifjú derékon megkötött tunikát, vállán ívben kilendülő, korongfibulával összefogott köpenyt, fején phrygiai sapkát visel. Lábán finom ráncok jelölik a nadrágot, övéről díszítetlen törhüvely csüng. Mithras bal lábával a bika hátán térdel, jobb lábát lefelé nyújtja. Bal kezével az állat orrlyukába illetve szájába nyúlva felrántja a bika fejét, jobbjaival a bika vállába szúr. A mozdulattól a bika nyaklebernyege megfeszül, nyelvét kinyújtja, haldoklik. Az állat teste a földön van, jobb hátsó lábát Mithras a földre szorítja, bal hátsó és jobb mellső lába a has alá hajlik, bal mellső lábával kapálózik. Felfelé ívelő farkából kalász sarjad, ami ugyancsak megfeleltethető egy csillagképnek.

A kutya az állat jobb mellső lábánál ugrik felfelé, hátsó lábai közül csak a bal látszik, mellyel felfelé rugaszkodik, mellső lábai kissé behajlítottak. Nyakán széles, sima nyakörv látható. Száját kinyitja, kinyújtott nyelvvel a domborművön eredetileg csak festéssel ábrázolt, mára már nem látható vércseppeket, a bika lecsorgó vérét nyalta le. A kicsorgó vér a Tejút szimbóluma volt.

A kígyó teljes egészében már nincs meg, teste egy részét még a római korban, a dombormű helyére illesztésekor lefaragták. Farka vége látható a bika hasa alatt, a bal hátsó lábszár mellett. A kígyó teste feje felé eső felső részével felágaskodik, fején háromszatú taraj van, eredetileg ő is a bika vérét nyalta. A skorpió elnagyoltan ábrázolt, a bika teste alatt ismerhető fel, amint mindkét ollójával belemar a bika heréjébe. A holló a relief bal felső sarkában, Mithras köpenyének felső csücskén áll, bal szárnyát kissé nyitva tartja.

Cautes és Cautopates, az Ikrek csillagkép megszemélyesítői a dombormű jobb illetve bal oldalán láthatók. Mindketten derékon megkötött hosszú ujjú chitont, phrygiai sapkát, lábukon nadrágot viselnek. Cautopates bal kezében lefelé fordított,

Cautes jobb kezében felfelé fordított fáklyát tart. Másik kezükben mindketten egy, a végén csigavonalban tekeredő botot, úgynevezett pedumot tartanak.

A dombormű jobb illetve bal felső sarkában Sol, a Napisten és Luna, a Holdistennő látható, mindkettejük ábrázolása alatt egy vékony felhősáv van, mely elválasztja őket a főjelenettől. Sol négylovas kocsin, quadrigán érkezik, a kocsi azonban nem látható, csak a négy ló utal erre. A Napisten arcát a szemlélővel szembe fordítja, haja göndör, fejét hét sugárból álló koszorú övezi. Lunát profilból láthatjuk, haja kontyba kötött, fején a félhold sarlója látszik. Az istennő vállát a holdsarló alól leomló félköríves fátyol takarja, jobb karját kinyújtja, kétlovas kocsiját, a bigát hajtja, mely Sol kocsijához hasonlóan szintén nem látszik. Luna úgy tűnik éppen kifelé halad a kompozícióból, míg Sol alakja statikus. Ez a fajta megjelenítés általános a Mithras kompozíciókon, általában Sol közeledik a főjelenethez, a mi esetünkben már itt is van, Luna pedig távolodik attól.

Mithras keleti származású isten volt, neve Mithra alakban fordul elő hettita, perzsa és indiai feliratokban, vallási szövegekben. A Krisztus születése előtti századokban számos hellenisztikus királyság uralkodója viselte a Mithridatész (jelentése: Mithras adta, Mithras által adott) nevet. A Római Birodalomban a Kr. u. első század végétől kerülnek elő a rá vonatkozó írott és tárgyi emlékek. Előbbiek sajnos nem túl bőbeszédűek: nem maradt fenn hosszabb, összefüggő szöveg a vallás tanításairól, Mithras életéről. Sokkal gazdagabbak a régészeti források, amelyeket több száz lelőhelyen tártak fel. Ezek alapján azonban csak részben lehet rekonstruálni Mithras tisztelőinek hitét. Hasonló lenne a helyzet, ha elveszett volna az Újszövetség, vele együtt az egyházatyák minden írása, és csak a stációk alapján próbálnánk megérteni a kereszténység lényegét.

A források hiánya azzal is összefügg, hogy a Mithras-hit misztériumvallás volt: tanításait csak a beavatottak ismerhették, akik gondosan ügyeltek arra, hogy mi kerülhet a nyilvánosság elé. A titoktartás megszegésével az isten haragját vonták volna magukra. A tanítások fontos része lehetett az a tudás, ami segítette a híveket, hogy haláluk után lelkük eljusson a megfelelő égi szférába.

A megismerést nehezíti, hogy az istent három évszázadon keresztül, hatalmas területen tisztelték a birodalomban. Az egyes területek más-más hagyományokkal rendelkeztek, és a beavatottak sora a rabszolgától a katonán át a senatorig terjedt. Ilyen körülmények között feltételezhető, hogy a vallásnak számos változata alakult ki. Különösen azért, mert az egyes közösségek egymástól függetlenek voltak, vagyis a gyülekezeteknek nem volt olyan hierarchikus szervezete, mint a kereszténységnek.

Az istent barlangszerűen kialakított templomban tisztelték, amely az egész világmindenség szimbóluma volt. Az előtérből lehetett bejutni a szentélybe, amelynek két oldalán fekvőhelyeket alakítottak ki a hívők számára, a közöttük húzódó folyosó vezetett a kultuszképekhez. Ezek alapján lehet nagyjából rekonstruálni Mithras tetteit. Az isten sziklából született, sziklába lőtt nyílvezzéjével vizet fakasztott, majd erőt vett egy bikán, amelyet feláldozva megteremtette a világot. Hatalma előtt Sol napisten is térdet hajtott, akivel Mithras – a közösen elfogyasztott áldozati lakoma után – együtt szállt fel az őket égbe repítő lovas kocsira.

Mithras közösségébe csak férfiak léphettek be, félelmetes próbák során át. A hét papi fokozatot a hét bolygót uraló istenségek oltalmazták. Virunumból előkerült a tagokat nyilvántartó bronztábla. Erre nemcsak az újonnan felvettek nevét és a tagok fokozatát jegyezték fel, de a tagtársak halálát is. A kicsi templomokban kevés hívő fért el, ezért a gyülekezet növekedése annak osztódásához, új közösség alapításához vezetett. Ennek emlékét egy másik lista őrizte meg.

A szertartások során eljátszották Mithras életének fontos pillanatait, jelenné téve ezzel a mitikus múltat. A szertartás központi eseménye volt a szent lakoma, amelyen a Mithrast és Solt megszemélyesítő papokat alacsonyabb rangú társaik álarcban szolgálták ki.

A kereszténység államvallássá tétele megpecsételte Mithras sorsát is: 392-ben I. Theodosius betiltotta minden pogány ünnep megtartását még a magánházaknál is. Az isten még álló templomait a keresztények feldúlták, kultusztárgyait darabokra törték.

Irodalom:

BECK, ROGER: *The Religion of the Mithras Cult in the Roman Empire: Mysteries of the Unconquered Sun*. Oxford, 2006.

CLAUSS, MANFRED: *The Roman Cult of Mithras*. New York, 2001.

GOLDSWORTHY, ADRIAN: *The Complete Roman Army*. London, 2003.

LÁSZLÓ LEVENTE-NAGY LEVENTE-SZABÓ ÁDÁM: *Mithras és misztériumai 1-2. h. n.*, 2005.

PICCOTTINI, GERNOT: *Mithrastempel in Virunum*. Klagenfurt, 1994.

TÓTH ISTVÁN: *Mithras Pannonicus. Esszék - Essays*. Budapest, 2007.

VERMASEREN, MAARTEN J.: *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*. Vol. 1. The Hague, 1956.

Minerva bronzszobra Dunaújvárosból

Buza Andrea

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

A Római Birodalom fő istenei, a capitoliumi istenségek, Iuppiter, Iuno és Minerva bronzszobrai közül Minerváé kerültek elő legnagyobb számban Pannonia területén. Minerva, Iuppiter lánya nem megszokott módon született: apja fejéből pattant ki teljes fegyverzetben, mennydörgés kíséretében. A bölcsesség, a művészetek, a tudományok és a hadi mesterség szűz istennője, a görög Pallas Athéné római megfelelője, szobrai is Pallas Athéné ábrázolásának római másolatai. Athéné általában lábfejjel érő chitont (két téglalap alakú anyagból összevarrt, vállnál összetűzött, esetenként a derékrészen övvel megkötött alapruha), felette peploszt (gyapjuszövetből varrás nélkül készített, egyik oldalán teljesen nyitott felső ruházat), fején korinthoszi sisakot visel. Egyik kezében lándzsát, másikban az istennőre jellemző attribútumokat, jelképeket: baglyot, Niké kis méretű szobrát vagy áldozati tálkát, azaz paterát tart, oldalának pajzs támaszkodik. Aegisén - mely egyfajta bőrmellény - a Perszeusz által levágott és a számára Athéné által nyújtott segítségért az istennőnek ajándékozott egyik Gorgó, Medusa fejét viseli, mely körül kígyók tekeregnek.

A római korban valószínűleg szentélyhez tartozó 26,2 centiméter magas, Dunaújvárosban talált szobor 2001 tavaszán, ajándékozás útján került az Intercisa Múzeumba. Találóját a megtisztítás érdekében ecetbe tette, melynek következtében a szobron lévő patina helyenként teljesen elvékonyodott.

A II-III. században készült szobrot bronzból öntötték, viaszveszejtéses eljárással, belsejét ólommal töltötték ki. Szinte teljesen ép, csak bal lába a chiton egy részével, valamint egykor jobb és bal kezében tartott attribútumai hiányoznak.

Fejét egyenesen tartja, szemei élesen körülhatároltak, a szembogarakat jelző ezüst- vagy kőbetétnak ma már nyoma sem látszik. Arca telt, orra egyenes vonalú, teljesen zárt szája és kissé hegyes álla van. A fej éles barázdával válik el vastag nyakától. Arcát dús, kettéválasztott haj keretezi, mely mindkét fülét eltakarva részben a sisak alá húzódik, részben onnan, a nyak alsó részénél összefogott, kissé hullámos varkocsban hullik a hátára.

Sisakjának felülete erősen korrodálódott, forgórészének barázdáltságával készítője az eredeti sisakok forgójának lósörényből készült anyagát érzékeltette.

Egykor lándzsát tartó jobb karját behajlítva, felemelve tartja, kézfeje vállmagasságban van. Bal karját könyökénél derékszögben behajlítva előre nyújtja. Pajzsra utaló jelek egyik oldalon sem láthatók. Peplosza fedetlenül hagyja felemelt jobb karját, míg bal karját könyökig eltakarja, alatta sűrűn ráncolt chitont visel. Pikkelymintás, a mell alá, a könyökök vonaláig, illetve a hát közepéig érő aegisét elől

négy, hátul kettő, a nyakkivágásnál szintén kettő kígyó keretezi. Az aegisen látható Medusa-fej bal oldala teljesen korrodálódott, haja Minervához hasonlóan dús, középen kettéválasztott.

Jobb lábát térdben enyhén behajlítja, megmaradt jobb lábfeje szintén korrodálódott, ezért a nehezen látható talp és pánt alapján csak feltételezhetjük, hogy lábán zárt lábbelit visel.

Szír íjászsísek Dunaújvárosból

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

A sisak 1982-ben került elő a Duna kotrása során, Fehér András ajándékozta a múzeumnak. Nehéz lenne megmondani, hogyan került a folyóba. Történhetett véletlenül, például egy folyami átkelés vagy vízparti csata alkalmával. De az sem lehetetlen, hogy áldozati ajándékról van szó. Az őskori Európából ugyanis jól ismert jelenség, hogy egy bizonyos szertartás során fegyvereket süllyesztenek folyókba, mocsarakba. A szokás a Római Birodalomban is elterjedt. (A dolog ismerős lehet azoknak, akik látták Arthur király történetének valamelyik filmes feldolgozását.)

A sisak belsejében jól láthatók a megmunkálás nyomai: kerek bronzlemezből kalapálással alakították ki, majd a végére erősítették a háromszorosan tagolt sisakcsúcsot. Elöl egy darabot visszakalapáltak a lemezből, erre két rézdrótot forrasztottak, amikből csak kis darabok maradtak a helyükön. Az oldalt és hátul ütött lyukak szolgálhattak a fülvédő lemezek és a tarkóvédő lánc vagy bőr felerősítésére. Szerepet kaphattak a sisak bélésének rögzítésében, felvarrásában is. A vas- és bronzsisakokat ugyanis szövettel, nemezzel bélelték, hogy kényelmesebben lehessen viselni őket, és legyen, ami tompítja a fejre mért ütések erejét.

Hasonló sisakokat már az asszírok is használtak, sőt a domborműveken ezek segítségével könnyen megkülönböztethetjük az asszír katonákat a más nemzetiségű harcosoktól. Viselik gyalogosok, harci szekeresek és lovasok, íjászok, parittyások és lándzsások egyaránt. A típust később is használták, hasonlókat zsákmányoltak a perzsa csapatoktól az athéniak a marathoni csatában. Egyiküket, amit a görögök Zeusznak ajánlottak fel, ma az olümpiai Régészeti Múzeumban lehet látni.

A római korban keleti, szír íjászok gyakran tűnnek fel írásos emlékekben, vagy régészeti leleteken. A birodalom ugyanis igényt tartott a meghódított népek haderejére is. A császárkorban ezeket a római polgárjoggal nem rendelkező férfiakat az úgynevezett kisegítő (auxiliaris) alakulatokba sorozták be. Ezek 500 vagy 1000 fős egységek voltak, gyakran olyan fegyverzettel, taktikával (íjászok, lovasok), amely jól kiegészítette a zömmel nehézfegyverzetű, gyalogos legiókat. Voltak olyan népek, amelyek különösen híresek voltak bizonyos fegyvertípusok kezeléséről – ilyenek voltak a szír íjászok is.

A sisak a Dunából került elő, ezért nem lehet teljesen bizonyosan állítani, hogy Intercisában használt tárgyról van szó, hiszen akár a Duna is ide sodorhatta. A történeti adatok mindenesetre támogatják azt a feltételezést, hogy olyan tárgyról van szó, amit a nálunk állomásozó katonaság használt.

A Dunaújvárosban talált feliratos emlékek alapján ugyanis tudjuk, hogy Kr. u. 176-tól mintegy száz évig egy 1000 fős, lovas íjászokat és gyalogosakat magába foglaló alakulat szolgált Intercisában. Az egység neve cohors I milliaria Hemesenorum sagittaria equitata volt. Az alakulatot a szíriai Hemesa városában, a mai Homszban sorozták. Az egységben 10 század (centuria) volt, egyenként 80-80 gyalogos katonával, és 8 lovasegység (turma), egyenként 32-32 lovassal. A turma parancsnokának decurio volt a rangja. Egy szerencsés körülmény folytán még azt is tudjuk, hogy a mi sisakunkat viselő katonának kik voltak a decuriói. Az egyes turmákat ugyanis a parancsnokaikról nevezték el. A sisak elején látható rövidített felirat (T MAXI CONSTANTI) feloldása: turma Maximi Constantis, vagyis: „Maximus Constans turmája”. A CONSTANTI szövegrészlet azonban kisebb ponccal, sűrűbben elhelyezett ütésekkel írták fel, mint a T MAXI szöveget. Vagyis a szöveg második felét átírták. Helyenként ki is lehet venni az eredeti név betűit. Ez alapján az egység korábbi parancsnoka Macedo lehetett.

A táborban folytatott feltárások során előkerültek a szír íjászok felszereléséhez tartozó tárgyak is: így nyílvevesszők, az összetett reflexíjak végét és markolatát borító csontlemezek.

Érdekes kérdés, hogy vajon a mi szíreink hogyan lóttek az íjaikkal. A világ különböző területein ugyanis egymástól eltérő íjhasználati módok alakultak ki. Különbség lehet például abban, hogy a nyílvevesszőt az íj bal oldalára helyezik-e, vagy a jobbra. Utóbbi esetben a hüvelykujjal tartják meg a vesszőt. Másik fontos különbség az íj megvesztésének módja. Eurázsia nyugati felén általában a három középső ujjal húzzák ki a húrt, a vesszőt pedig a mutató- és középső ujj között tartják. A keleti területeken jellemzően a hüvelykujjal feszítik meg az ideget.

A Közel-Keleten valószínűleg mindegyik módszernek megvolt a hagyománya. Az asszír ábrázolásokon találunk példát a vessző jobb oldali és bal oldali kivezetésére is. A húrfogást a balról ábrázolt alakoknál lehet jól megfigyelni: az oroszlánra vadászó II. Assur-nászir-apli egyértelműen három középső ujjával feszíti a húrt. A jobb oldalról ábrázolt íjászok viszont mintha nyújtva tartanák a három alsó ujjukat - ez inkább a keleti húrfogásra emlékeztet. Ezeknél az ábrázolásoknál ráadásul a nyílvevesszőket az íjtól jobbra láthatjuk - mindkettő a mongol stílusú íjászatra jellemző.

Az íjászok gyakran előkészítve tartják egyik kezükben a nyílvevesszőket, hogy minél gyorsabban lőhessék ki őket egymás után. II. Assur-nászir-apli ezt a húrt feszítő kezével teszi, egy római sírkövön pedig az íjat tartó kézben látunk nyílvevesszőket. Ugyanitt helyet kap egy gyalogos segítő, aki a tartaléknyílakat nyújtja át a lovasnak. Úgy látszik tehát, hogy a csatában az íjászok mellett logisztikai feladatokat ellátó gyalogosok is teljesítettek feladatot.

Irodalom:

DEZSŐ, TAMÁS: The Reconstruction of the Assyrian Army (As depicted on the Assyrian Palace Reliefs, 745–612 B.C.). Acta Archaeologica 57 (2006) 87–130.

DEZSŐ TAMÁS: Az asszír lovasság története. Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról. 2006. V. évfolyam 3-4. szám. 62-70.

GOLDSWORTHY, ADRIAN: The Complete Roman Army. London, 2003.

Római strigilisek Dunaújvárosból

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

A múzeum római kori kiállításában van néhány látszólag jelentéktelen tárgy, amelyek ráadásul semmilyen mai eszközre nem hasonlítanak. A melléjük helyezett feliraton latin nevük, a látogatók számára semmitmondó 'strigilis' megjelölés szerepel. Valójában igen jelentős eszközökről van szó: intercisai előkerülésük jelzi, hogy vidékünkön nem egyszerűen a római hadsereg jelent meg, hanem maga a római kultúra. A strigilis ugyanis a mediterrán eredetű test- és fürdőkultúra elmaradhatatlan eleme.

Tulajdonképpen egyszerű kaparóról van szó, amelyet tisztálkodáshoz használtak. Készülhetett fából, az értékesebbek ébenfából, ezüstből, aranyból, elefántcsontból. A mi töredékeink anyaga vas és bronz, keresztmetszetük C betűhöz hasonló. Az ép példányok ívelten hajló pengéje 27-28 cm is lehet. 16-30 cm-es nyelük általában hasonló egy fél ollóéhoz: használójuk ebbe az oválisba dugta bele a kezét és markolta meg az eszközt. Gyakran temetkezésekből kerülnek elő, egy sírból akár több példány is. Előfordul, hogy a strigiliszhez kis olajos, kenőcsös edényt erősítettek láncsal.

A görög-római művészek gyakran ábrázoltak strigilisszel tisztálkodó nőket és férfiakat. Az alkotások közül leghíresebbek a nagyméretű bronz- és márványszobrok. Ezeken atlétákat látunk, amint olajtól, izzadságtól, homoktól szennyes testükről vakarják le a mocskot – szappant ugyanis még nem használtak. A kosz levakarása után következhetett az üdítő fürdő, majd a testápolás utolsó lépése: a tiszta test olajjal, kenőccsel történő kezegetése.

Legkényelmesebb az volt, ha a nehezen elérhető testrészeket a saját rabszolgájával vakartatta az ember. Hadrianus császárról jegyezték fel, hogy egy kiszolgált katonájának rabszolgát adományozott, amikor látta, hogy az öreg harcos kénytelen a fürdő falához dörzsölni a hátát. Másnapra persze a fürdő megtelt falhoz dörgölődző veteránokkal, akiknek a vicces kedvében lévő uralkodó azt ajánlotta, hogy vakarják ezentúl egymás hátát.

Tisztálkodni teknőben is lehetett, vagy akár folyó vizében. Mégis, a római kultúra egyik legjellegzetesebb vonása a közösségi fürdők építése volt. A városias települések rangját emelte, ha minél több, szebb, nagyobb fürdővel büszkélkedhettek. Ezekben külön helyiség is volt a strigilis használatához, nehogy a levakart mocskot eldugítsa a csatornarendszert. Utána a látogatók megmártózhattak a különböző hőmérsékletű vizes medencékben. Aki izzadni akart, annak szauna is rendelkezésére állt. Az érzékenyebb talpú vendégek papucsot húztak a lábukra, hogy el tudják viselni a forráságot. Erre a célra szolgálhatott egy Intercisában talált parafapapucs is.

Persze fürdőbe nem csak tisztálkodni jártak. Seneca írja le egyik levelében a híres fürdőváros, Baiae egyik intézményét:

„...zaj, zsvaj, láрма kellős közepébe jutottam: pontosan a fürdő fölött lakom. S most idézz fel képzeletedben mindenféle-fajta hangot, ami csak elkeserítheti a füledet: mikor edzést tartanak az izomemberek, ólomsúlyzókkal hadonásznak, ha erőt fejtenek ki, vagy erőkifejtést mímelnek, hallom a nyögést; valahányszor kieresztik visszatartott lélegzetüket, sípoló, kínkeserves fújtatást hallok; ha akad afféle lomha, aki beéri az olcsó kenekedéssel, hallom a paskolást, mikor a vállára csapnak - aszerint változik az ütés hangszíne, hogy lapos vagy homorú részekre ér. Ha pedig ehhez jön egy labdázó, és elkezd számolni a leütött labdákat, végem van. Adj hozzá még egy fenegyereket, egy rajtakapott tolvajt, no meg azt, aki a fürdőben a saját hangját élvezi. S mekkora lármát üt a hatalmas vízcsobbanás, mikor beugranak a medencébe! Ezenkívül, akiknek egyebük nincs is, de legalább a hangjuk természetes! Képzeld el még a szórtépdesőt: hogy jobban észrevegyék, átható fejhargon szüntelenül kiáltozik, és sohasem hallgat el, csak mikor hónalját tép, és maga helyett mást kényszerít sivalkodásra. No és, ahogy a lepénysütők kurjongatnak összevissza, a kolbászos, a cukrász meg mindenféle csemegeárus, jellegzetes hanghordozással kínálva portékáját.”

A római katonai alakulatok minden szálláshelyükön építettek saját használatra fürdőt. Dunaújvárosban Pongrácz Zsuzsánna tárta fel a táboron kívül épült intézmény részletét. Ezeket a fürdőket nem csak a katonaság használhatta, hanem meghatározott időpontokban a civil lakosság is. Közöttük lehettek a mi strigiliseink hajdani tulajdonosai is.

Irodalom:

HISTORIA AUGUSTA. Válogatás. Fordította Terényi István. Budapest, 1968.

MATYSZAK, PHILIP: Antik Róma napi öt denariusból. Budapest, 2008.

MILTNER, H.: Strigilis. In Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Zweite Reihe siebter Halbband. Stuttgart 1931. 363-365.

SALVAN, ITALO-CAPORALI, RENATO (szerk.): Az antik Róma. Budapest, é.n.

SENECA: Vigasztalások. Erkölcsei levelek. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Révay József és Kurcz Ágnes. Budapest, é.n.

ÚJLAKI PONGRÁCZ ZSUSZÁNNA: Római kori fürdő a dunaújvárosi Öreghegyen. Az Intercisa Múzeum Kincsei IV. Dunaújváros, 2007.

Avar ötvöstárgyak Mezőfalváról

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitam@gmail.com

A bemutatott tárgyakat Mezőfalván találta Fodor Krisztián. Ajándékozás útján kerültek a múzeum gyűjteményébe, amit ez úton is köszönünk. Valamennyi az avar korszak (kb. 567-800) első feléből származik. Szórványleletekről van szó, amelyek nem zárt sírokból, vagy települési objektumokból kerültek elő. Ennek ellenére különös figyelmet érdemelnek.

A leletek között két, bronzból öntött préselőminta is van. Ezeket ötvösök használták: a formára vékony, bronz-, ezüst-, vagy aranylemezt kalapáltak. Az így kialakított veretekkel a ruhát, a fegyverövet, vagy a lószerszámot díszítették. Az avarorkból több ötvös sírját ismerjük, ennek ellenére a verőtövek ritka leletnek számítanak.

A mi préselőmintáink közül a pajzs alakúnak kb. egyharmada hiányzik. Szélén gyöngysort utánzó díszítés látható: épségben maradt két sarkánál 3-3, a harmadiknál egy nagyobb karéjt találunk, melyeket kisebb ívek kötnek össze. Bemélyedő, középső részét szalagmotívum és valamely, bizonytalanul kivehető forma tölti ki.

A másik, halfarok alakúnak nevezett tárgy oldalai kétszeresen íveltek, belül két, félhold alakú mélyedést találunk rajta. Hasonló, tömör öntvények az övdíszek között is előfordulnak. Mivel azonban nincsen felerősítésre szolgáló szegecs a hátlapján, valószínűbb, hogy a lemezek előállítására használt préselőmintával van dolgunk.

Az avar férfiak szimbolikus jelentést is hordozó ruhadarabja volt az öv. Díszítése sokat elárult viselőjének társadalmi, vagyoni helyzetéről. Ezüsből öntött övveretünk a maszkos veretek csoportjához tartozik. Nevét azokról a díszítésekről kapta, amelyek felületét emberi archoz teszik hasonlóvá – ebben az esetben két pont-vonallal tagolta az ötvös a sima felületet. A derekat körülölelő részről lecsüngő, rövidebb szíjak egyikének végére volt felerősítve egyetlen szegeccsel.

Utolsó tárgyunk – egy emberi alak töredéke – igazi ritkaság, rajta kívül eddig mindössze 5 hasonló darabot találtak a Kárpát-medencében. Közelebbi-távolabbi rokonaik a Bizánci Birodalom területén és a vele szomszédos népeknél kerültek elő. A miénket bronzlemezről verték, fejét már elveszítette. Testén és végtagjain árok fut végig, ami pálcikaember jelleget kölcsönöz a figurának – talán az alak csontvázát jelezték vele. Annak nem maradt nyoma, hogy hogyan és milyen tárgyra erősítették fel. Talán a fején lehetett az a kis fülecske, amelynél fogva felvarrták valamilyen szövetre.

A leletek mindegyike a 6. század második felében, a 7. században készült. Avarok közötti elterjedésük a Bizánci Birodalom kulturális hatásának tekinthető.

Irodalom:

BALOGH CSILLA: Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája. MFMÉ – StudArch X (2004) 241-303.

FETTICH NÁNDOR: Az avarkori műipar Magyarországon. Das Kunstgewerbe der Awarenzeit in Ungarn. ArchHung I. Budapest 1926.

GARAM, ÉVA: Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. MAA 5. Budapest, 2001.

RÁCZ ZSÓFIA: Emberalakos kistárgyak az avar korból. Anthropomorphe Kleinfunde aus der Awarenzeit. In Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére. Szerk. Vida Tivadar. Budapest, 2012. 409-436.

RÁCZ ZSÓFIA: Die Goldschmiedegräber der Awarenzeit. MonRGZM Band 116. Mainz, 2014.

Avar kettős síp Rácalmásról

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

A fúvós hangszereket igen régóta lehet nyomon követni a régészeti leletanyagban. Ez annak köszönhető, hogy a legelső sípok, furulyák egy része csontból készült. A furulyák - közeli rokonaikhoz, a fuvolához, a pánsíphoz, vagy akár az orgonához hasonlóan - megszólaltatása úgy történik, hogy a zenész levegőt fúj a hangszer erre a célra kialakított peremére. A peremen megtörő légsugár peremhangokat hoz létre. A sípoknál egy megfelelően behasított náddarabot fúj a zenész, ennek rezgése kelti a hangot. A nádnyelv légmentesen csatlakozik a hangszer testéhez, amely általában lyukakkal van átfúrva, és ezek lefogásával lehet különböző hangokat kialakítani. Ebbe a csoportba tartozik az oboa, a klarinét, a fagott, a szaxofon és a népdalokból ismert duda is.

Arról még folyik a vita, hogy a szlovéniai Divje babei hangszert a neandervölgyi ősember készítette-e, vagy pedig egy ragadozó fogai lyukasztották ki a barlangi medve csontját. Az viszont már egészen bizonyos, hogy a németországi Geissenklösterle barlangjából előkerült, több mint 40.000 éves sípot a modern ember fújta. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján valószínűleg csak idő kérdése, hogy ennél is régebbi, akár 100.000 évvel idősebb leleteket találjanak Afrikában, a modern ember kialakulásának helyszínén.

Az ókortól kezdve vannak feljegyzéseink, ábrázolásaink és leleteink a kettős sípok használatára. Ezeket készíthették két síp egymás mellé erősítésével, ilyenkor a játékos két keze ujjaival egyszerre fogta le a két síp egymás mellett található hanglyukait. A másik lehetőség az volt, hogy a játékos egyszerűen két különálló sípot fújta egyszerre, egy-egy kezével játszva a V alakban szétálló hangszereken. Mindkét esetben ugyanannyi hangképző lyuk volt mindkét sípon.

Az egyiptomi Óbirodalom korában már használták a rögzített szárú, paralel kettős sípokot, azonban az Újbirodalom korától kiszorította őket a nem paralel kettős síp. Ezek jóval elterjedtebbek voltak az ókorban: Mezopotámiában megtalálták maradványaikat az uri sírokban; szobrokról, festményekről ismerjük a bronzkori Égeikumból. A görögök aulosznak hívták a hangszert, a rómaiak tibiának. A világ számos táján ma is elterjedt hangszer.

Megszólaltatása speciális légzéstechnikát kíván: a zenész a szájüregében tárolt levegőt folyamatosan préseli a hangszerbe, az utánpótlást az orrán keresztül a tüdőt megjárt levegő biztosítja. A fújástól az arc pofazacskói úgy kitágulnak, mint a hörcsögnek. Ezt gyakran megörökítették a görög vázafestők is. A hagyomány szerint Pallasz Athéné dühében el is hajította a hangszert, amikor meglátta, fújás közben mennyire eltorzul szépséges orcája. A görög zenészek bőrszalagot használtak, hogy könnyebb legyen a hangszer megszólaltatása. A phorbeianak nevezett, tarkón

megkötött szíj az arcukat szorította le, két rajta vágott lyukon keresztül lehetett a nádat a szájba venni, a fejtetőn keresztül pedig egy pánt tartotta helyén a segédeszköz. Nagy változást jelentett, amikor bőrből készült tömlőt erősítettek a sípok és a száj közé. Az így létrejött dudu tömlőjét hóna alatt tartva a muzsikuskarjának szorításával préseli a levegőt a sípokba. Az első dudákról a Római Birodalom idejéből hallunk, maga Nero császár is értett a nem különösebben elterjedt hangszerhez. A középkortól ismerjük a dudu egy sajátos változatát, a hólyagdudát. Ennél a hangszernél szarvasmarha vagy ló húgyhólyagját erősítik a sípokhoz, a tömlőt kézzel lehet nyomni.

Az avarkori Kárpát-medencéből ismerünk néhány egyszárú sípot (Bijelo Brdo II-Bajer és Nyíregyháza-Oros), és egy furulyának tartott hangszert is (Daruszentmiklós). (Bizonytalan, ellenőrizhetetlen említések szólnak keszthelyi, komáromi és ószónyi leletekről. Ezek között van olyan, amelyiknek a kora bizonytalan, de olyan is, amelynek még a hangszer volta is.) Az előkerült hangszerek többsége azonban paralel kettős síp. Kettő közülük településről származik (*Kunmadaras-Benzinkút-Újvárosi temető, Tiszagyenda-Búszerező*), a többi tízet sírokban találták. (*Alattján-Tulát 285. és 477. sír, Balatonfűzfő-Szalmássy-telep 15. sír, Bonyhád-Hidasi téglagyár 23. sír, Felgyő-Ürmös-tanya 157. sír, Jánoshida-Tótképuszta 49. sír, Keszthely-dobogó 1687. sír, Rácalmás-Rózsa-major 163. sír, Szegvár-Szólókalja 109. sír, Tatabánya-Alsógalla 288. sír, bizonytalan a Keszthely-Dobogó 1687. sírjában talált csonttárgy síp volta.*)

Anyaguk madár csont, leggyakrabban daru lábszárából készültek. Általában 5-5 lyuk van rajtuk, kivéve a felgyőit, amelyet valószínűleg elrontott a készítője, és használatkor az utolsó előtti lyukpárt el kellett rajta viasszal tömíteni. A jánoshidai síp jobb szárán 5, a másikon két lyuk van - ezen a hangszeren már kétszólamú zenét is játszottak. Ráadásul a bal sípszáron a lyukak kissé feljebb helyezkednek el, mint a másikon - ez talán arra utal, hogy a síp hólyagdudához tartozott, mivel ha a zenész tenyereivel a hólyagot szorította, bal kezének ujjai nem azonos magasságban érintették a sípszárat. A felgyői és a jánoshidai sípok végei ferdén levágtak, talán mert hangerősítő tölcéért szereltek rá.

A mi rácalmási sípunk Bóna István és Visy Zsolt ásatásán került elő. (Az irodalomban tévesen a 16. sír leleteként hivatkoznak rá, valójában a 163-ikból került elő.) Szögletes sípszárait még nem vizsgálták meg, de valószínűleg ezek is daruból származnak. Végeik töredezetek, kiegészítettek. A sípszárok végei felé keresztirányú,

barnás elszíneződéseket figyelhetünk meg, melyeket talán az összekötéshez használt szerves anyag okozott. 5-5 lyukkal ellátottak, vagyis öt hangsúlyos hangot szólaltattak meg vele. Hangsúlytalan hangnak számított a folyamatosan fújt síp véghangja. Ez a hangsúlyos hangok között olyankor szólalt meg, amikor a zenész valamennyi lyukat lefogva készült egy újabb hangsúlyos hang megszólaltatására.

A sípok szinte kivétel nélkül férfi sírokból kerültek elő. Szegényes leletanyaguk arra utal, hogy mások szórakoztatásából nem lehetett meggazdagodni az avar korban.

Irodalom:

BALOGH CSILLA: *A Felgyő, Ürmös-tanyai avar kori temető*. MFMÉ – MA 1 (2010) 185-381.

CSAJÁGHY GYÖRGY: *A felgyői avar síp és történeti háttere*. Budapest 1998. (Nem zenei [nyelvészeti, történeti, régészeti és kultúrtörténeti] állításai, következtetései igen-igen erős kritikával olvasandók. Az általa rontottnak minősített hangszerek a népzeneben járatosabb Kozák József szerint hibátlan példányok.)

CSAJÁGHY GYÖRGY: *Megszólal az 1200 éves avar síp*. <http://regesztet.josamuzeum.hu/lektur/tucsokbogar/megszolal-az-1200-eves-avar-sip/> (Hozzáférés: 2013. március 12.)

CSAJÁGHY GYÖRGY-TRUGLY SÁNDOR: *Egy Komáromban előkerült csontsíp*. *Eleink* IV/1 (2005) 12-39.

ERDÉLYI ISTVÁN: *A jánoshidai avar temető*. *RégFüz.* Ser. II-1. 1958. XVI. t. 3,5.

FARKAS ZOLTÁN: *Avar kori temetőrészlet Bonyhád határából. Friedhofsteile in der Grenze von Bonyhád aus der Awarenzeit*. *WMMÉ* XXXI (2010) 179-211.

FETTICH NÁNDOR: *A regösénekekről. Über die Regös-Lieder*. *Ethnográfia* 69 (1958) 352-380.

HEGEDÚS KATALIN: *A Szegvár-szőlőkajjai leletmentő ásatás*. *Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében* 1979. 59-66.

KISS GÁBOR: *A Keszthely-dobogói avar kori temető*. *ZM* 8 (1997) 115-160.

KOVRIG, ILONA: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. *ArchHung* 40. Budapest 1963.

KOZÁK JÓZSEF: *Kettőtört csontsíp-szár a bijelo brdoi avarkori temetőben. Broken bone pipe from the avar period cemetery of Bielo Brdo*. *ComArchHung* 1997, 195-203.

KOZÁK JÓZSEF: *Az avarok sípjai*. <http://www.pipemusic.hu/kiadvanyok/aranytarsoly/Azavaroksipjai.pdf> (Hozzáférés 2013. március 12. Nem zenei [nyelvészeti, történeti, régészeti és kultúrtörténeti] állításai, következtetései igen-igen erős kritikával olvasandók.)

KOZÁK JÓZSEF: *Hólyagduda. Az avar kor hangszere*. <http://www.pipemusic.hu/kiadvanyok/aranytarsoly/HolyagdudaAzavarkorhangszere.pdf> (Hozzáférés 2013. március 12. Nem zenei [nyelvészeti, történeti, régészeti és kultúrtörténeti] állításai, következtetései igen-igen erős kritikával olvasandók.)

PERÉMI ÁGOTA: *Avar kori kettős csontsíp*. In *Térjünk a tárgyra. Kiállítás a Laczkó Dezső Múzeum alapításának 100. évfordulójára*. Szerk.: Tóth G.P.–Schleicher V. Veszprém 2003. 61.

SCHILLING LÁSZLÓ: *Hang a kútból*. http://sirasok.blog.hu/2009/04/27/hang_a_kutbol (Hozzáférés 2013. március 12.)

B. SZATMÁRI SAROLTA: *Avar temető- és telepásatás Tatabánya-Alsógalla mellett*. *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 1982-1983. 67-79.

SZILÁGYI MÁRTON: *Kora középkori hangszerek Nyugat-Európában és a Kárpát-medencében II*. <http://www.asonyomon.hu/kora-kozepkori-hangszerek-nyugat-europaban-es-a-karpat-medenceben-ii/> (Hozzáférés: 2013. március 12.)

Avar kori mellboglár-pár Előszállásról

Buza Andrea

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

2008. október 28. és 2009. május 22. között az akkor még Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságához tartozó Intercisa Múzeum megelőző feltárást végzett Előszállás-Györök tanya régészeti lelőhelyen. A kutatást az M6-os autópálya építése tette szükségessé. A több, mint 43 ezer négyzetméternyi ásatási felületen három korszakból – újkőkör, római és avar kor – összesen 435 objektum került elő: házak, hulladéktároló gödrök, árkok, kutak, sírok.

Az avar korszak emlékeit a telepjelenségek – házak, kutak, árkok – mellett egy kis, a késő avar korra datálható, 31 síros temető képviselte. A késő avar korszak a VIII. század első harmadában kezdődik a Kárpát-medencében, a férfiak övén lévő, öntött veretek díszítéséről a korszakot griffes-indásnak is nevezik.

A temető sírjainak nagy részét már az avar korban kirabolták. Egykori gazdagságára utal egy dúlt sírból előkerült, a rablók által meg nem talált, fél pár arany fülbevaló.

A mellboglár-pár szerencsére egy csak csekély mértékben bolygatott sírból került elő, az elhunyt egykori viseleti tárgyaiból alig hiányzik valami. A sírban hátán fekvő halott mellé fekete kerámiaedényben ételmellékletet tettek. Egykor kék köves bronzfülbevalót viselt, ebből sajnos csak fél párat találtunk. Karjaira poncolt (beütögetett körökkel díszített) karperecet húztak, jobb kulcscontjánál került elő az egykor ruhája díszeként viselt rekeszdíszes boglárpár, közöttük kis kapocspárt (horog és karika) tártunk fel.

A bronzból készült, egyenként 2,7 cm átmérőjű boglárpár két része kör alakú. Közepükön kerek foglalatban sárgásfehér üvegdísz látható, melyet a középső dísz által alsó részén levágott kör alakú rekeszben – virág alakot formálva – hat, felváltva sárgásfehér és zöld üvegdísz vesz körül. A „virágszirmok” és a boglárrok rovátkolással díszített széle közötti részt szintén üvegbetéttel tölti ki. Sajnos a két rész nem azonos megtartású, egyik hátlapja levált.

Az Előszálláson feltárt temető egykori közössége viszonylagos jómódban élt, erre utal az előkerült aranyfülbevaló, az egyetlen lovas sírban talált aranyozott lószerszámdíszek, egyik halott indás nagy szíjvége és griffes övveretei valamint a mellboglár-páros sír leletei.

A kutatás ezt a boglártípust jellegzetes 8. századi leletnek tartja. Az avarkori leletanyagban feltehetően bizánci hatásra jelenik meg. Annyi variáció a feltárt boglárak díszítésmódjában előfordul, hogy néha a virág közepét nem hat, hanem nyolc szírom veszi körül. Bár viszonylag számos későavar temetőből kerül elő ilyen boglár, például Szeged-Fehértó A, Szebény, Szob-Homokok dűlő, Pilismarót-Öreges dűlő, Halimba késő avar kori temetői, azonban a nagyobb sírszámú temetőkben sem tömeges a jelenlétük, egy-egy, maximum néhány párról beszélhetünk csak.

Irodalomjegyzék:

KOVRIG I. 1963: Das awarenzeitlichen Gräberfeld von Alattyán. Budapest.

GARAM É. – KOVRIG I. – SZABÓ J. Gy. – Török Gy. 1975: Avar finds in the hungarian National Museum. Budapest.

Árpád-kori nyakperec Rácalmásról

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

1995. augusztus 15-én az Intercisa Múzeumba bejelentés érkezett, hogy építkezés során emberi csontok kerültek elő Rácalmásra a Táncsics utcában. Az elvégzett leletmentésen három, részben bolygatott sír került elő, a földmunkával korábban egy-két temetkezést pusztíthattak el. A feltárt sírokból Árpád-kori leletanyag került elő: S-végű hajkarikák, gyöngyök, pödrött végű lemezkarperec, nyakperec.

Az 1. sír halottjának hurkos-kampós záródású nyakperece bronzból készült, három (vagyis inkább egy félbehajtott és egy másik) szálból sodrott. A szálak körátmetszetűek. Az egyik drót egy helyen, a kapcsolószerkezettel szemben még a sírba kerülés előtt eltörött. A zárószerkezet kampós végének közelében a drótokhoz szövetmaradványok korrodálódtak. A nyakperec vastagsága 5,4 cm (drótok vastagsága 2,5-2,8 mm.), külső átmérője 14,3-15,1 cm. Leltári száma: 96.9.1.

Az Árpád-korban megszokott viseletnek számító nyakpereceknek a Kárpát-medence területéről több változata ismert. Vékony, vagy vastagabb, egyetlen huzalból kialakított, gyakrabban hurkos-kampós záródású, ritkábban bepödrött végű, bronzból, ezüsből, aranyból készült nyakperecek; két-három vékony, vagy vastagabb huzalból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperecek, melyeket időnként rátekerceselt, vagy a vastagabb drótok közé font vékonyabb szál díszíthetett. Előfordultak több vastag szálból láncosan fonott példányok is, hurkos-kampós végződéssel.

A hurkos-kampós záródású, három szálból sodort nyakperecek megjelenését Szőke Béla a Honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei című alapművében a 10. század utolsó harmadára tette, véleménye szerint ezek a példányok vékony huzalból készültek, átmérőjük 4,5 mm alatt volt. Az ennél vastagabb, 6-7 mm átmérőjű példányok később, a 11. században, közelebről Szent István (1000-1038) uralkodásának második felében valamint Péter (1038-1041, 1041-1046), Aba Sámuel (1041-1046) és I. András (1046-1060) uralkodása idején kerültek sírba. Datálásával nagyrészt az őt követő kutatók is egyetértettek, bár Felső-Tisza-vidéki valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, közelebről rétközi feltárások alapján úgy tűnik, hogy a kisebb átmérőjű nyakpereceket a 10. század második harmadában már használták, és a vastagabb átmérőjűek is megjelennek már a 10. század második felében.

A nyakperec viszonylag késői megjelenése a magyar régészeti leletanyagban eredetüket illetően kérdéseket vet fel. Általánosan elfogadott, hogy helyben készült magyar termékek, nem import tárgyakról van szó, azonban a viselet kialakulásának szokásában más népek is szerepet játszhattak. Felmerült a bizánci valamint keleti-szláv eredet lehetősége is. Hasonló, két-három szálból sodrott, hurkos-kampós záródású, azonban nem nyakperecéknél, hanem fejdíszként használt és jellemzően nem bronzból, hanem ezüsből, néha vasból készült, kis számban előkerült tárgyak ismertek bulgáriai 9-11. századi temetőkből, azonban a formai hasonlóság ellenére a bulgáriai – ahogy egyelőre más néphez köthető – eredete sem bizonyítható.

Irodalomjegyzék:

- ISTVÁNOVITS E. 2003: A Rétköz honfoglalás és Árpád- kori emlékanyaga. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Nyíregyháza.
- KESZI T. 2007: Árpád-kori temetőrészlet Rácalmásról. Alba Regia 36, (2007.) 179-181.
- RÉVÉSZ L 1996.: A karosi honfoglalás kori temetők. Miskolc.
- SZABÓ J. Gy. 1980: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. Az Egri Múzeum Évkönyve XVI-XVII, (1980.) 45-136.
- SZŐKE B. M. 1962: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei, Régészet Tanulmányok I. Budapest.

Bronz ereklyetartó kereszt

Buza Andrea
Intercisa Múzeum (2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com)

Az 1960-as években ajándékozás útján került az Intercisa Múzeumba egy bizánci típusú bronz ereklyetartó kereszt töredéke.

Az öntött bronz mellkeresztnek csak egyik oldala, a hátlapja van meg. A rajta lévő alakokat domborművesen alakították ki. A kereszt középső részén Szűz Mária feltartott kézzel (imádkozó pózban) ábrázolt alakja látható. Fejét dicsfény övezi. Hosszú, redőzött ruhában van, jobb lába kilátszik. Dereka mellett bal oldalon M, jobb oldalon A betű olvasható.

A kereszt szárain kör alakú keretbe (medallionba) foglalva a négy evangelistát ábrázolták. A felső keresztszáron Máté, a bal keresztszáron Lukács, a jobb keresztszáron János, legalul Márk evangalista van, kilétükre egyértelműen utalnak a mellettük bevészt, nevük rövidítésit jelentő görög betűk. Mindegyikük könyvtkeercset tart kezében, ruhájuk redőzött. Lukács kivételével mindegyik szakállat visel. A bizánci típusú ereklyetartó keresztet Európában, a Balkánon már a IV-V. században megjelentek. Egyes kutatók szerint azonban európai megjelenésük a VI-VII. századra tehető és elterjedésük összefügg az ebben az időben a Szentföldre induló, jelentősebb tömegeket megmozdító zarándoklatokkal. A zarándokok visszatérve emlékül hozták az ereklyetartó keresztet, bennük számtalan, leginkább Jézus keresztfájából származó ereklyével. (Érdemes megjegyezni, hogy ha a zarándokok által ereklyetartókban hordott sok-sok szálkát összeadnák, akkor nem egy, hanem számtalan keresztet tennének ki.)

Magyarország területén az ereklyetartó mellkeresztet a X. században jelennek meg a régészeti leletanyagban és egészen a XIII. századig előfordulnak. Sírmellékletként a csontváz nyakának környékén figyelhetők meg, feltehetően nyaklánc részeként használták egykori viselőik. Megjelenésüket a magyar leletanyagban többféleképpen magyarázzák. Van, aki csak ékszernek véli a tárgyat, ám mivel bizánci kereszttekről van szó, mindenképpen felmerül a keresztény hatás, a hittérítések. Tudvalévő, hogy az első keresztény hatások a magyarságot nem nyugatról, hanem keletről, a bizánci egyház fe-

lői érték, már a honfoglalást megelőző időszakban. A honfoglalás kori leletanyag egyik kiemelkedő darabja a bezdédi tarsolylemez, melyen egy, a miénkhez hasonló alakú, kiszélesedő szárú keresztet fog közre a magyarság ornamentikájára jellemző palmettacsokor.

Az erdélyi fejedelem, Gyula, Szent István nagyapja Bizáncban keresztelkedett meg és onnan érkezett Gyula törzsi területeire téríteni Hierotheos, akit Theophylactos, konstantinápolyi pátriárka „Turkia püspökévé” szentelt fel.

A sírokban talált kereszték pogány rítus szerint eltemetett halottak tulajdonai voltak, valószínűleg a már megjelenő kereszténység hatására kezdték azokat viselni, azonban az ősi vallás, a hagyomány még erőteljesen jelen volt a népesség gondolatvilágában. Ez persze nem csak a köznépre jellemző. Géza fejedelem ugyan megkeresztelkedett, de a pogány vallást továbbra is gyakorolta, egyszerre szolgálta mindkét Istent.

Irodalomjegyzék:

LOVAG Zs. 1979.: A középkori bronzművesség. Budapest.

RÉVÉSZ É. 2010: Zarándokkereszték a X-XI. századi sírokban. G. TÓTH PÉTER – SZABÓ PÁL (szerk.): Középkori tanulmányok 6. Szeged, 2010. 189-201.

SZATMÁRI I. 1995: Bizánci típusú ereklyetartó mellkereszték Békés és Csongrád megyében. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica I, (1995) 219-264.

Habán korsó Dunaújvárosból

Keszi Tamás

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.

keszitamás@gmail.com

A ritka szép tárgy ajándékozás útján került múzeumba. Eva Kiss egy romos, pentelei házban találta még kislány korában. Az addig féltve őrzött korsót 2013 tavaszán ajánlotta fel a múzeumnak, amit ezúton is szeretnénk megköszönni.

Az 1500-as évek első felében, a reformáció idején számos olyan irányzat alakult ki, melyek elégedetlenek voltak a katolikus egyház működésével. Viszonylag kisebb csoportot alkottak közöttük az anabaptisták, akik szerint csak érett fejjel lehetett eldönteni, hogy csatlakozik-e valaki a közösségükhöz. A felnőttkori keresztkedés híveinek egyes csoportjai a 16. század első évtizedeiben költöztek az üldözések elől Közép-Európa különböző részeire. Egyik legfontosabb központjuk Morvaország lett, ahol szorgalmas közösségeikben számos kézműves mesterség indult virágzásnak.

Az új keresztényeknek, vagy vezetőjükről hutteritáknak is nevezett csoportokat a 16-17. században magyar főurak, erdélyi fejedelmek telepítik birtokaikra, hogy hasznát vegyék szaktudásuknak. Házközösségeik (Haushaben) igyekeztek megvalósítani az őskeresztények elképzelt egyenlőségét, vagyonközösségét. A 18. században aztán választaniuk kellett: vagy felvették a katolikus hitet, vagy tovább vándoroltak. Utolsó csoportjaik a 19. században költöztek az Egyesült Államokba.

Legidőállóbb termékeiknek fazekasáruik bizonyultak, melyek századok múlva is bámulatba ejtik az embert. Csillogó fényüket az ónmáz adta, jellemző színeik a fehér, sárga, kék, lila, zöld. Motívumaik között kezdetben leggyakoribbak a növényi ornamentumok, egyes állatok (pl. szarvas, címeroroszlán). Évszámokkal is ellátott töredékeik a régészeti feltárások becses leletei, hiszen segítségükkel könnyebben lehet keltezni a kora újkori rétegeket. A 18. századi „hanyatlás” idején új motívumok, emberalakok is megjelentek az edényeken. Házközösségeik felbomlásával felgyorsult az a folyamat, amely során a habán fazekasság a magyarországi népművészet egyik jellegzetes csoportja lett.

Ebből a kései korszakból származik a mi korsónk, melynek formája és színvilága mégis félreismerhetetlenül magán viseli a habán örökséget. Évszáma szerint 1738-ban készült. Fő jelenete disznóvágást ábrázol, erre utal német felirata: „Heute Schlachtfest”, vagyis „Ma disznóvágás”. A habánok gyakran készítették korsókat az egyes mestereket tömörítő céhek számára, ezeken feltűntették az adott mesterség jellemző eszközeit. Talán a mi esetünkben is ilyen, a hentes céhhez tartozó korsóról van szó. A máz helyenként megrepedezett, vagyis az égetés nem sikerült tökéletesre. Ezért az apró hiányosságért viszont bőségesen kárpótolnak minket a kiváló portrék.

Irodalom:

KATONA IMRE: *A habán kerámia Magyarországon*. Budapest, 1976. 2. jav. bőv.

KATONA IMRE: *Habán művészeti emlékek Magyarországon*. Budapest, 1984.

RADVÁNYI DIÁNA-RÉTI LÁSZLÓ: *A habánok kerámiaművészete. A Kárpád-medence kerámiaművészete. IV. kötet*. Budapest, 2011.

RIDOVICS ANNA: *A habán kerámia a 17 században*. In Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század) II. kötet Mikó Árpád – Verő Mária - Jávor Anna szerk. Budapest, 2008. 86-97.

VARRÓ ÁGNES: *Habán edények*. In 125 év – 125 tárgy. Válogatás a Fejér Megyei Múzeumok gyűjteményéből. A Szent István Király Múzeum Közleményei. D. sorozat 268. szám. Sorozatszerkesztő: Fülöp Gyula. Szerkesztő: Cserményi Vajk-Lakat Erika. Székesfehérvár, 1998. 114-115.

Menyasszonyi koszorú

Vámos Gabriella
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
gabriella.vamos88@gmail.com

A Mária kép köré dolgozott menyasszonyi koszorú 1986-ban, Perkátáról került néprajzi gyűjteményünkbe. Kerete mélyített, díszesen faragott, barnára festett puhafa, belül kék béléssel. A múzeum akkori néprajzosa, Sergő Erzsébet gyűjtötte. A képen látható tárgynak köszönhetően rövid kitérőt tehetünk a lakodalmi szokások és a lakodalmi költészet irányába, ismereteket szerezhetünk a menyasszonyt érintő elvárásokról. Alkalmat kínál arra is, hogy a paraszti erkölcs és mentalitás néhány jellemző vonását kiemeljük, hiszen a tárgyakat sohasem önmagukban kell értelmezni. Szorosan kapcsolódnak ahhoz a korszakhoz és gondolkodásmódhoz, amikor készültek vagy használatban voltak.

A menyasszonyi koszorúkról szóló írások rendkívül sokoldalú tájékozódást tesznek lehetővé. Az egyházi és világi irodalomban, a szépirodalomban, a képzőművészetben egyaránt találkozunk a menyasszonyi koszorú leírásával, ábrázolásával. Kétségtelenül jelvény értékű, jelentést hordozó tárgynak tekinthetjük, a menyasszonyi öltözet kiegészítője, a menyasszony szüzességének, érintetlenségének jelképe.

Ünnepélyes levétele a lakodalom során történt meg, amely gesztus az asszonnyá válás szimbolikus kifejezésének tekinthető. A levételnél a vőfélynak – mint a lakodalmi események fő celebrálójának – szerepe hangsúlyos. Miután a vőfély a fakardjával, pálcájával levette a koszorút, botjára tűzte és tréfás alkudozásba kezdett, majd a koszorú elárverezése következett. Olyan esettel is találkozhatunk, amikor a vőfély a koszorút négyfelé vágja, jelezvén, hogy a menyasszony már nem lány többé. A koszorút többnyire a nyoszolyólányok vették meg. Ezt követően tánc és mulatozás kezdődött, így néhol a vőfélyek a két nyoszolyólánnyal eljárták a pártatáncot, de olyan adattal is találkozhatunk, miszerint a lányok körtáncot jártak a menyasszony körül. A krónikák szerint már 1264-ben IV. Béla esküvőjén is karddal vették le a pártát a menyasszony fejéről. Szépen illusztrálja ezt az a 17. század végéről származó adat is, mely Apor Péter nyomán maradt fenn: „azután a vőfély az kardját kivonta, és karddal a menyasszony fejéről a koszorút lemetszette.” A menyasszonyi koszorú levételénél a következő dal variánsait jegyezték le: „Te már többet koszorúslány soha sem lész,/ A fejedre gyöngykoszorút sosem tész,/ Koszorúsasszony lehetsz, piros főkötőt tehetsz,/ Az lesz ám szép!” Előfordult az is, hogy maga a menyasszony vette le sírva saját koszorúját és a vőlegény kalapjára tűzte.

A menyasszonyi koszorú, elődjének, a pártának nevét és formáját vette át, díszítésük hasonló (pl. a Felvidéken tornyos pártának is nevezik, a gyimesi csángók koszorúpártaként emlegették). A magyar nyelvterület bizonyos részein – többek között a lövétei menyasszonyviseletben – egymás mellett maradt meg a kettő. A 20. század elején az élő virágból készített koszorú volt jellemző. Gyakran rozmaringszálat

is találunk rajta, amely növény a középkor végétől a tisztaság és szüzesség jelképeként élt tovább a hagyományban. A dunapenteléről szóló gyűjtésekből az is kiderül, hogy az élő virágot felváltotta a művirágkoszorú, majd a fehér mirtuszkoszorú. Dunapentelénél maradvá, hangsúlyoznunk kell, hogy a régiesebb, magasabb művirágkoszorú helyett a II. világháború után kezdett elterjedni a fátyol. A mirtuszból készült *lóggós-* vagy *magaskoszorú* az 1930-as évekig díszítette a menyasszony fejét. A magas, mirtuszágak között apró rózsaszín és világoskék virágok csillogó díszek voltak. Balassinál, amint azt a következő idézet is tanúsítja, a szüzesség jelképe nem csak a párta volt, hanem az élővirág koszorú is: „Új rózsakoszorúkbán kegyesek, szűzek / ifjak táncolnak...”

Európai kiterőt téve megállapíthatjuk, hogy Bajorországban és Nyugat-Ausztriában, Salzburg környékén a menyasszonyi koszorú formailag a magyar karikapártához hasonlított, melyet ugyanúgy gyöngyökkel és flitterekkel díszítettek.

A menyasszonyi koszorú a lakodalmi szokásokban fontos szerepet kapott és szimbolikus értékkel bírt. A vőlegénybokrétaival együtt sok helyen üvegajtós szekrényben őrizték a szoba falán. A menyasszonyi koszorú gyakran az esküvői képet veszi körül, de előfordul, hogy a Mária képet, ahogyan a fotón is látható.

Irodalomjegyzék:

- FLÓRIÁN M. – GYÖRGYI E. 1980: Koszorú. Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet K-Né. Budapest, 285-286.
- GELENCSÉR J. - LUKÁCS L. 1991: Szép napunk támadt: a népszokások Fejér megyében. Székesfehérvár, 1991.
- HOFER T. – FÉL E. 1975: Magyar népművészet. Budapest.
- KISS L. 1955-56 (szerk.): Magyar Népzene Tára III. A -B. Lakodalom. Budapest.
- SCHLITERNÉ NYÚLI A. 1992: „Volt egyszer egy Dunapentele” 1. Az emberélet fordulói a bölcsőtől a koporsóig. Dunaújváros.
- SELMECZI L. 2006: „...Istentül adattál édes szűz koronám” Adatok a párta történetéhez a Kárpát-medencében. Ethnographia 117, 17-64.

A múzeum néprajzi gyűjteményében található koszorú

A múzeum néprajzi gyűjteményében található tajtékpipa

Tajtékpipa

Vámos Gabriella

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
gabriella.vamos88@gmail.com

Egykor illatos füst szállhatott a képen látható gyönyörű pipából is, amely 1956-ban került néprajzi gyűjteményünkbe. A pipa felülete sűrűn faragott, a fejrészen téglalap alakú mezőben egy kutya és egy ház látható. A nyakrész kezdeténél 1810-es évjelzés olvasható és az alsó felén hosszában elhelyezett geometrikus minta díszíti. Túl azon, hogy egy-egy darabja iparművészeti remekként is megállja a helyét, kiváló lehetőséget kínál ez a tárgy arra is, hogy a dohányzás kultúrtörténetével, a dohány termesztésével, a pipák formáival, készítési módjával és az ahhoz felhasznált alapanyagokkal, majd a pipák felépítésével is megismerkedjünk. A pipázás, pipakészítés hagyománya átível országok, kontinensek határain és a legtöbb nép kultúrájában megfigyelhetjük ennek szokását. Az emberi találékonyosság nem ismert határokat, ha a pipázásról volt szó, így a pipák különböző formáival, a készítéséhez felhasznált anyagok bőséges tárával találkozhatunk külföldi és hazai múzeumok gyűjteményében egyaránt.

A pipázás történetét a dohánytermesztés és feldolgozás kultúrtörténetével párhuzamosan kell vizsgálnunk így érdemes néhány szót szólni ennek jellemzőiről is, mielőtt rátérnénk a tajtékpipa ismertetésére. A dohánytermesztés őshazája Dél-Amerika. Az első európai hódítók, utazók már említették a növényt, amely a 16. század folyamán angol, portugál, spanyol közvetítéssel került Európába. Erzsébet királyné Angliája, a Napkirály uralta Franciaország és Fülöp irányította Spanyolország egymás után hódoltak be a dohányzás élvezetének. Népszerűsége hamarosan ellentétet váltott ki, és többek között I. Jakab – Anglia és Skócia uralkodója – 1614-ben *Tiltakozás a dohányzás ellen* címmel kiadott kiadványával szólalt fel a dohányzás rossz szokásával szemben. A dohányzást tiltó rendeletek ellenére bőven akadt pártfogói is, akik közül volt, aki gyógyszerként használta és dicsérte gond-és éhségűző hatását. A dohány a 16. században jelent meg Magyarországon, eleinte dísznövényként. Elsőnek feltehetően Bornemisza Pál erdélyi püspök hozta be hazánkba, majd 1576-ban az erdélyi török követ vitt a fejedelemnek ajándékba dohányt. Élvezeti cikk jelleggel a törökök honosították meg a 17. században. Az évszázadok folyamán egyre növekedett a növény iránti igény és szükséglet, így szántóföldi termesztésébe kezdtek és a 19. században lett jelentős a termesztése déli nagybirtokokon, zselléreknek bérbe adott földeken. Kötött rendje, speciális művelési módja és a jobbágyi terhek teljesítése miatt a jobbágyok csak kismértékben termesztett dohányt. A dohánymonopólium bevezetésével (1851) az uradalmak váltak jelentőssé, ahol vándorkertészek művelték a dohányt, akik kertésztelepeket hoztak létre. Több híres pipadohányt termesztettek a múlt század folyamán hazánkban is (pl. debrői vagy kóspallagi) és a gyengébb minőségű leveleket házi pácoló eljárásokkal javították. A pipadohány kezelése, a kellemes keverék összeállítása a férfiak feladata és kedvelt szórakozása volt. A szenvedélyes pipázók felszereléséhez hozzátartozott a pipatőrium, a dohányvágó, dohányszita, dohánytartó, dohányzacskó. A kis kitérő után térjünk rá a pipakészítés hazai történetére. A pipakészítő kisipar a 18. században indult fejlődésnek,

és hamarosan Bécs, Pest vált a központjává. A 19. században egyre nőtt a különböző anyagból készült pipák népszerűsége, amely a reformkorban érte el tetőpontját. Ekkorra a pipázás egyéni és társas kedvteléssé vált, és a nemesi életmódnak is jelképe lett. Népszerűségét, a polgári társadalomban betöltött szerepét jelzi az is, hogy a *Vasárnapi Újság* 1859. augusztus 14.-i számában egy bizonyos S.J. egy rövidebb cikket szentelt a tajtékpipa készítésének. A mívesen megmunkált pipák ebben a korszakban arra is alkalmasak voltak, hogy a férfiember politikai véleményéről tudósítsanak. Az 1800-as években például Napóleon kultuszát számos pipaábrázolás igazolja, de a koronás magyar címerrel ellátott pipákkal is a nemzeti törekvéseket nyilvánították ki gazdáik. A pipáról ezért nem túlzás kijelenteni, hogy maga a kézzel fogható korizlés. Látszik rajtuk a korszak kedvelt ornamentikája, kedvelt képi világa, díszítési módja. A rajtuk megjelenő minta és motívumkincs történeti perspektívában nyer értelmet. A pipa megjelenésétől kezdve kedvelt ajándéktárgy lett, a barátság megpecsételésének, a tisztelet kifejezésének a szimbóluma volt. A pipatórium vagy pipatartó – a pipák elhelyezését szolgáló faliállvány – a nemesi, majd a 19. századtól a paraszti házak berendezési tárgya lett.

A pipák készítőiről a korabeli népesség összeírásokból, foglalkozás szerinti jegyzékekből, irodalmi és történeti forrásokból tájékozódhatunk. A különböző anyagból készült pipák készítői megnevezésükben is elkülönültek egymástól, így megkülönböztetünk pipacsinálókat, pipafaragókat és pipametszőket. A cseréppipák a pipakészítők kezei közül kerültek ki, akik kezdetben a fazekascéh keretében űzték mesterségüket. A pipafaragók főleg csont-és fapipákkal látták el a lakosságot és a pipametszők türelmes munkájának eredményeként készültek el a tajtékpipák. A pipametszők céhen kívül működtek és az iparág az évszázadok során is megőrizte szabadfoglalkozású jellegét. A tajtékpipametszés ritka és időigényes munka volt. Precizitást, türelmet, szakértelmet kívánt. Az angol agyagpipa és közép-európai porcelánpipa elsőbbségét leghamarabb a tajtékpipa ingatta meg majd a tajtékkő a briar mellett hamar a legnépszerűbb pipaanyaggá vált. A tenger habjából megszülető Vénusz ajándékának tartották, ezért nevezik tajtéknak – vagy franciául *l'écume de mer*-nek, mert a tenger hullámának megkövesedett habjára emlékeztet. A tajték vagy szépiolitkő, szürkés vagy sárgásfehér színű tengeri ürülék. Több millió éve élt tengeri állatok és növények fosszilis maradványaiból kialakult ásványi anyag, magas víztartalmú magnézium-hidroszilikát. Rendszerint vörösayagba ágyazva, 10-15 méter mélységben található. A legjobb minőségű tajtéket – még lágy, képlékeny állapotban – Törökországban, Anatóliában (Eski, Sehir, Kilcsik, Livada) bányásszák. A mütajték felfedezése – ruhlaik Kristóf Dreiss találmánya nyomán (1770-es évek) – megsokszorozta a tajtékpipa gyártásának lehetőségét, és az új eljárással a rossz minőségű vagy formájú tajtékdarabokat, a tajték faragásakor összegyűlt hulladékot is fel tudták használni. A friss tajtékpipa hófehér színű, és a használata során válik arany barnává. A tajték igen jól faragható anyag, amelyet vízben puhítanak a metszés előtt, így bonyolultabb motívumok is megjeleníthetővé válnak a pipákon. Az első hónapokban tiszta, száraz kézzel kell megfogni a pipát, mert azon a legkisebb szennyeződés is nyomot hagy. A tajtékpipáról úgy tartják, hogy legelső darabja Magyarországon készült, és innen indulva hódította meg a világot. Több variáns maradt fenn a keletkezéséről, amelyek közül íme az egyik: Andrassy István gróf – aki egykor Rákóczi oldalán harcolt, majd később császári diplomata lett – Törökországban járt követként. A szultántól ajándékba díszes kardot, két rabnót és egy nagy értékű tajtékkövet kapott, amelyből itthon a híres pesti ezermesterrel Kovács

Károllyal készített pipát. Egy másik fennmaradt történet szerint a mester rögtön két pipát készített, és a másodikat megtartotta magának. Később felfedezte, hogy ahol az ujjával a fejhez ért, a habkő szép, arany barnára színeződött. Rájött, hogy a változást nem a bőre, hanem a rátapadt cipészviasz okozta. Később az egész pipát bekente vele, és a viasztól nem csak a pipa felülete barnult meg, de a füst is zamatosabb lett. Akár igaz a történet akár nem, minden esetre a viaszozás kihagyhatatlan része a tajtékpipa készítésének. A tajtékpipa metszése után a rézezők, ötvösök munkájára is szükség volt, akik a szükséges vereteket és kupakokat készítették. A réz mellett más fémötvözetet is használtak, de fedték a pipát saját anyagából készült felsőrésszel is, illetve az előkelő rétegek képviselői szívesen csináltattak pipájukra ezüstkupakot. Szerencsés helyzetben vagyunk, ha olyan pipával találkozunk, aminek a kupakjába beleütötték az eredetiséget igazoló ötvösjegyet, így az a pipák készítésének helyét és idejét, mesterét is segíthet meghatározni.

A tajtékpipa tehát használata során válik egyre értékesebbé, hiszen a legmutatósabb, legértékesebb darabok barnák. A tajtékpipa – a laza szerkezetű anyagának köszönhetően – száraz, kellemes füstöt ad, nem kell pihentetni, nem veszi át annyira a dohány ízt.

A tajtékpipát a 20. század elejétől kezdve először a polgárság kezdte elhagyni, a magyar parasztság többsége pedig az 1. világháború után kezdett áttérni a cigarettázásra. A pipázás népszerűtlenné válását az is okozta, hogy hosszabb előkészületei egyre kevésbé illeszkedtek a gyorsuló életritmusba, kellei egyre terhesebbé váltak.

A pipa különböző kultúrákban betöltött szerepét jelzi, hogy a képzőművészeti alkotásokon, angol, portugál, spanyol festők életképein a 16. század óta találkozhatunk a tárgy ábrázolásával, a pipázó férfi alakjával. A dohányzás átélése, inspiráló hatása nyomot hagyott Schiller, Baudelaire, Rimbaud, Byron irodalmi hagyatékán, de Tolsztoj, Thomas Mann, Conan Doyle, Mikszáth Kálmán, Szép Ernő, Krúdy Gyula és a képeken derűsen mosolygó Mórícz Zsigmond életműve ugyancsak hiányos maradt volna a dohányzás jelenléte, átélése nélkül.

Irodalomjegyzék:

DUNHILL, A. 2004: Pipák könyve. Szeged.

KÓSA L. 1981: Pipázás. ORTUTAY Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon IV. Né-Sz. Budapest, 248-250.

RIDOVICS A. 2005: A tajtékpipametszés művészete a Blaskovich-gyűjtemény tükrében. HAIDER E. - RIDOVICS A.: Pipagyűjtemény a tápiószelvi Blaskovich Múzeumban. Kiállítási katalógusok 9, Szentendre, 13-17.

PENYIGÉY D. 1957: A dohány elterjedése, hazai termesztésének kialakulása. Budapest.

S.J.: Hogy készül a tajtékpipa? Vasárnapi Újság 33, 390-391.

TAKÁCS L. 1964: Dohánytermesztés Magyarországon. Budapest.

ÚJSZÁSZY L. 2004: A dohányzás kultúrtörténete. (Sátoraljaújhely, 2004. 08. 13.) Herman Ottó Múzeum Évkönyve 43, 767-769.

A múzeum néprajzi gyűjteményében található állóka

„Áll a baba...”

Gyermek állószer, állóka Sztálinvárosból

Vámos Gabriella
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
gabriella.vamos88@gmail.com

1954-ben került múzeum néprajzi gyűjteményébe a bemutatásra kerülő gyermek állóka vagy állószer. Az állóka, festetlen, díszítetlen, vastag, téglalap alakú, keményfából készült, 4 lába csapolt, kifelé áll. A lap közepén egy 19 cm átmérőjű lyuk látható, ahová a gyermeket állították. A nyílás előtt, a szer egyik keskenyebb vége felé egy kis mélyedést alakítottak ki, amelybe a gyermeknek szánt ennivalót tettek. Az állóka – a leltári adatok szerint – Csupity Ignác rác földműves családjában készült az 1820-as években, és tőle került a múzeum néprajzi gyűjteményébe, Veress Éva gyűjtése nyomán. Segítségével, a gyermekek lakótérben elfoglalt helyéről, a társadalomban betöltött szerepükről, a gondozásukban bekövetkezett változásokról is tájékozódhatunk. Az állókák készítésének módja és körülményei, a felhasznált anyagok mennyisége és minősége változatos képet mutatnak, valamint utalnak arra a társadalmi rétegre, ahol a tárgy mindennapi használatban volt. Fontos ezt hangsúlyoznunk azért is, mert a gyermek állni és járni tanulását segítő – a gyermekbútorok egy speciális csoportját képező – tárgyakkal előkelő, polgári és paraszti környezetben is találkozhatunk.

Az állóka tipikusan olyan tárgy, amely nem reprezentációs szándékkal készült, a praktikuma tette értékessé. Alakja és formája nem egyedülálló, hiszen a parasztság körében is minden jelentős alak- és formaváltozata megvolt az évszázadok során. Falusi környezetben, parasztyermekek mellett mutatja az állókát egy korai ábrázolása id. Pieter Brueghel németalföldi festő Gyermekjátékok című, 1560-ban alkotott képe is.

Az állóka vagy állószer a már állni tudó, illetve tanuló kisgyermek segédeszköze volt és a még pólyás baba helyét, a bölcsőt váltotta fel. Legegyszerűbb formája csonkakúp vagy gúla alakú, fonott vagy deszkafallal. Gyakrabban készülhetett egy kisszékből is, így csak a közepébe kellett egy kerek lyukat vágni. Ebbe a lyukba állították bele a gyereket, s így a szer lapja a hónaljánál megtámasztotta a kicsit. A lyuk akkora volt, hogy a gyermek szabadon mozoghatott benne, a kezét viszont nem tudta maga mellett ledugni, így ki sem tudott bújni belőle, és el sem eshetett benne. Az ülőlapon gyakran egy kis mélyedést is vájtak, amelybe egy kis ételt tettek, vagy a gyermek etetőtálkáját helyezték. Sinka István Fekete Bojtár vallomásai című művében, hasonló népi életképet jegyzett le, a 20. század elejéről: „...a nagy cselédház előtt két béresné bontogatta csövenkint a kínjában érett paszulyt; öreg állószerben egy kicsit gyerek állt...Előtte csorba cseréptányér volt, s abból markolászott valami öreg ételt; egyik marokkal a szájába tette, a másikkal meg kente szét a szer tetején...”

Az állóka kreatív és praktikus gyermekbútor volt (olyannyira, hogy nagybeteg felnőtteknél szobavécéként is használatban volt, úgy, hogy az állókán lévő lyuk alá vödröt helyeztek), de legalább ennyire kényelmetlen is a gyermek számára, hiszen az elfáradt az egész napos ácsorgásban, a lábai még gyengék voltak, a csontjai nem voltak képesek több órán keresztül tartani a testsúlyát. Gyakran kényelmetlen helyzetben, az állókán lógva találták a szülei vizelettócsával maga alatt. Nem voltak tehát alaptalanok azok a megjegyzések, egészségügyi felhívások, amelyekben arra figyelmeztették a szülőket, hogy az állóka túl korai, egész napos használata, vagy korai elhagyása káros a gyermek egészségére és gyakran lábszárgörbülést okoz. Mindennek ellenére a gyermekállóka a paraszttársadalomban fontos gyermekvédelmi eszköz is volt. A már nagyobbacska, állni tudó gyermeket nem kellett pólyába kötni, nem kellett az ágy alatt, teknőben hagyni, nem gödröt ástak neki és abba ültették és derékig betemetve várakozott, amíg anyja dolgozott. Veszélyes volt ez, hiszen az ágy alatt tartott kotlóstyúk kicsíphette a gyermek szemét, a ház körül totyogó gyermeket az élő állatok megharaphatták, megkarmolhatták, megtaposhatták, ami ellen még nem tudott védekezni.

A paraszttársadalomba született gyerek egyaránt jelentett örömet és gondot is szüleinek. Már a lakodalom során számos babonás cselekedet szolgálta az ifjú pár boldogságát, és a mielőbbi gyermekáldást. A jövőbeni munkaerőt látták biztosítva személyében, a szülei számára a távoli öregkorra remélt gondoskodás tűnt elérhetőnek, de amíg munkaképes korbá nem lépett, addig hátráltató nyűg is volt a mindennapokban. Minél kisebb volt, annál több gond és teendő volt vele, így a lakáson belüli elhelyezése is azt célozta, hogy a gyermek kevésbé akadályozza az anyját a munkájában, vagy a ház többi lakóját mindennapi tevékenysége során. Igyekeztek megóvni testi épségét, akadályozni próbálták, hogy valamiben kárt tegyen.

Már korábban utaltunk arra, hogy az állókához hasonló funkcióval bíró gyermekbútorok előkelő és polgári környezetben is megtalálhatóak voltak. Az állókáknak csupán néhány lépés megtevésére lehetőséget nyújtó, ún. jártató kosár változata előkelő környezetben jelenik meg, a francia Marguerite Gérard (1762-1837) Első lépések című festményén. Ezeket a mozgáskorlátozó, már-már kalodabútorokat polgári gyermekszobákban is megtalálhattuk, miként azt a 16-17. századi dokumentumok bizonyítják. Polgári otthonban látható az állókába helyezett gyermek – ülcsiben szorongó kistestvére társaságában – egy tekintélyes német konstanzi polgárfamília, a Morell család tagjait megörökítő, 1601-ben hímezett faliszőnyegen.

A kisgyermekkel kapcsolatban írni mindig hálás feladat, hiszen sokunknak mosolygós, vidám képek jutnak eszébe, de gondoljunk abba bele, hogy az életben maradás nem volt könnyű még 60-70 évvel ezelőtt sem. Betegségek, járványok, inségek, háborúk, hétköznapi tragédiák, figyelmetlenségből adódó balesetek, kényszerhelyzetek kísérték végig a kisgyermek életét, kiét inkább, kiét kevésbé. Nincs olyan kultúra, ahol ne találkoznánk a gyermekekhez kapcsolódó gazdag folklór anyaggal. Kultúrtörténeti érdekességeként szolgálnak a képzőművészeti alkotások, szépirodalmi munkák, szociográfiák, levéltári források, gyermekábrázolásai.

A 20. században a gyermek megítélése, családban betöltött szerepe jelentősen megváltozott. Tanúskodnak erről a múzeumokban, magángyűjteményekben fennmaradt tárgyi anyagok is, amelyek közül a megújuló hagyomány révén sok, a mai gyermekek, szülők számára is ismertek, fontosak lehetnek.

Irodalomjegyzék:

- B. SERGŐ E. 1963: Dunaújvárosi (pentelei) népi bútorok. – *Alte Volksmöbel von Dunaújváros*. Alba Regia 2-3, 182-196.
- DEÁKY Z. 2011: „Jó kis fiúk és leánykák” A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon. Budapest.
- FÜGEDI M. 1988: A gyermek a matyó családban. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- GAZDA K. 2008: Gyermekvilág Esztelneken. Budapest.
- K. CSILLÉRY K. 1981: A parasztyermek helye a lakásban. *Ethnographia* 92, 59-65.
- K. CSILLÉRY K. 1977: Állóka. ORTUTAY Gy. (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* I. A- E. Budapest, 92-93.
- LAURINYEZSNÉ SINKÓ R. 1989: Hagyományos népi lakáskultúra Dobozon. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 14, Békéscsaba. 410-436.
- LELE J 1997.: Itató-és szoptatóedények. Múzeumi Kutatások Csongrád megyében 1993/1994, Szeged, 231-236.
- MÁNDOKI L. 1960: A kisgyermek állni és járni tanulását szolgáló eszközök a Néprajzi Múzeumban. *Néprajzi Értesítő* 42, 127-159.
- SINKA I. 1943-1944: Fekete Bojtár vallomásai 1-2, Budapest.

A múzeum néprajzi gyűjteményében található aratókoszorú

Aratókoszorú

Vámos Gabriella

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
gabriella.vamos88@gmail.com

A képen látható aratókoszorú 1986-ban került néprajzi gyűjteményünkbe, a Vörös Csillag Termelőszövetkezet ajándékaként. A drótvázra, búzakalászból font, nemzeti színű szalaggal ékesített koszorút, színes krepp-papír díszek teszik ünnepivé, egyedivé. Az aratókoszorú az aratás utolsó vagy utolsó előtti napján készült el, egy olyan hosszas, verejtékes munka, lezárásakor kapott hangsúlyos szerepet, melyben a közösség minden munkaképes tagjára hárult feladat. Az egyes múzeumok gyűjteményeiben e tárgy, különböző formai változataival találkozhatunk, de mindegyik közös vonása, hogy az aratás lezárásakor kapott kitüntetett szerepet. Segítségünkre van ez a tárgy abban is, hogy az aratáshoz kapcsolódó szokások jellemzőivel, sokszínűségével megismerkedjünk, képet kapjunk arról a változatos gesztusrendszerrel, amely az aratás lezárásához, és az azt követő aratóünnephez kapcsolódik. Az aratókoszorú kapcsán utalhatunk arra a folyamatra is, miként befolyásolja az éppen aktuális politikai légkör a szokásokat, hogyan teremt egy-egy rendelet új hagyományt.

A magyar népi kultúrában számos, az aratáshoz kapcsolódó szokással és hiedelemmel találkozhatunk. Valamennyi ezek közül a gazdag termést, a sikeres betakarítást, a természeti csapások megelőzését igyekezett biztosítani. Gyakran vallásos szertartással is összekapcsolódtak, hiszen számos szokásleírás utal arra, hogy a pap megszentelte az aratáskor használt eszközöket, az aratást fohászkodással, imával kezdték, az aratómunkások megemelték kalapjukat, keresztet vetettek. A kezdő és záró munkafolyamatnak kitüntetett jelentőséget tulajdonítottak, így az első learatott búzaszál, az első kéve kiemelt szerepe sem elhanyagolható. Kapott belőle a baromfi, az aratómunkás a derekára kötötte, hiszen a betegség megelőzését, termékenységet, a hosszú és megerőltető munka egészségben történő elvégzését remélték tőle. Az utolsó kévéhez kapcsolódó gesztusok, szokások pedig a jövő évi termés sikerét kívánták szolgálni. Az utolsó kévéből mindenki vitt haza egy kis csomót, melyet a szentkép köré tettek, és az őszi vetőmag közé is vegyítettek a szemekből. Ebből készült az aratókoszorú is, melyet a földesúrnak, a gazdának, de alkalmazkodva a 20. század második felének átalakulásához, a Tsz vezetőjének nyújtottak át. Mindez a mezőgazdaság átalakulásával, gépesítésével gyökeresen átalakult, és sok mozzanat elmaradt, jelentőségét veszítette. Az aratókoszorút díszítették szalagokkal, mezei virágokkal is. A marokszedő készítette, majd adta át a gazdának. A sokszor népszínművek jeleneteit idéző felvételeken pedig látjuk, hogy kézben, rúdon, fejre helyezve is vitték és átadása ünnepélyes keretek között történt. Az aratókoszorút a gazda a mestergerendára akasztotta, a jövő évi vetéskor a koszorúból is morzsoltak ki szemeket, melyet a vetőmaghoz kevertek. A módosabb gazda a koszorú átadását követően megvendégelte a munkásokat. Némely leírásban találkozhatunk annak szokásával is, amikor a koszorú vivőjét a gazda, a gazdaasszony, a földesúr, a bandagazda vízzel öntözte meg, bőségarázsló, esővarázsló céllal. A néprajzi gyűjtések során törekedtek arra, hogy a

gazda és az arató párbeszédét is lejegyezzék. Ezek közül íme egy példa, az 1920-as évek elejéből: Arató: „Adjon Isten jó napot! Elvégeztük a szent aratást: kívánjuk a jó Istentől, hogy gyüvőre is ilyen szép búzát arathasson!” Gazda: „Isten hozott! Ugy engedje a jó Isten, hogy gyüvőre is erővel, egészséggel bevégezhesd az aratást!

Minden bizonnyal a Nógrád megyében lejátszott párbeszéd nem került volna feljegyzésre, ha Darányi Ignác, a Bánffy-kormány akkori földművelésügyi minisztere nem adja ki 1899. július 6-án kelt rendeletét, mely az időközben az Alföldön, és több dunántúli megyében kitört aratósztrájkokra próbált megoldást találni. Utasításának egyik alapgondolata a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozása volt. A birtokos- munkás viszony bizalmasabbá tétele érdekében szorgalmazta, hogy a gazdák cselédeiket 40 éves hűségessé szolgálatuk után oklevéllel jutalmazták, de a jó viszony érdekében a régi aratási ünnepek feléléstése is hozzájárulhatna a barátságosabb légkörhöz. A rendeletet a napi sajtó is méltatta, több lap hasábjain is elismerő szavakra talált a rendelet. Ennek ellenére 1901-ben Darányi újra kiadni kényszerült rendeletét. A kiadás ismétlését az is okozta, hogy Darányi felhívásának nem lehetett minden vidéken eleget tenni, hiszen nem volt mit felújítani. Ennek eredményeként szokásselemek maradtak el, vagy épültek be a felújított aratóünnepekbe, így kapott helyett néhol a tűzijáték, a szavalóverseny, a szépségverseny is. Az 1920-as évektől kenyér ünnep, új kenyér ünnepe, kenyér ünnepség a neve, és tanúi lehetünk annak is, ahogyan az egyház és a politika is rányomta bélyegét erre az ünnepre. Egyre másra születtek meg a paraszti életet idealizálva bemutató népszínművek, melyek aratóünnepeket vitték színpadra. A Trianoni békediktátum utáni években a politikai tartalmú beszédeké lett a főszerep, kiszorítva az egyházi kereteket. Az 1930-as évekre Magyarországon is nem kevés propagandával népszerűsítették az aratóünnepeket, és ez az 1950-es évekre csak fokozódott.

Irodalomjegyzék:

- KOVÁCS Á. 2006: A kitalált hagyomány. Pozsony.
MADARASSY L. 1931: Az aratókoszorú. Ethnographia 42, 161-167.
MANGA J. 1977: Aratószokások, aratóénekek. Népi Kultúra – Népi Társadalom 9, 241-276.
TÁTRAI Zs. – KARÁCSONY MOLNÁR E. 1997: Jeles napok, ünnepi szokások. Budapest.
UJVÁRY Z. 1977: Aratókoszorú. ORTUTAY Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon I. A-E. Budapest, 133.

Petróleumlámpa

Vámos Gabriella
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
gabriella.vamos88@gmail.com

A legtöbb múzeum néprajzi gyűjteményéből már ismertek lehetnek e tárgy egymás mellett létező típusai, amelyek közös vonása, hogy a népi világítás, a népi lakberendezés irányába kalauzol bennünket. Különböző világítási módokra találunk utalásokat folklórszövegeinkben, de a képzőművészeti alkotások is gazdag illusztrációit nyújtják a világításmódok típusainak.

A néprajzi gyűjteményben található petróleumlámpa

A petróleumlámpa lehetett egyszerű, melyet pusztán funkciója miatt tartottak kéznél, de a díszes burával ellátott, felfüggesztett darabok már reprezentációs értékkel is bírtak. Különlegesnek tekinthető e tárgy azért is, mert a népi kultúrában ritkán használt alapanyag, az üveg az egyik fontos alkotóeleme.

A ma élő nemzedékek számára nehéz elképzelni – noha az emlékezés keretein belül él még az az időszak – amikor a falusi emberek villany nélkül éltek mindennapjaikat. A petróleumlámpa, majd az ezt is kiszorító villanyvilágítás elterjedéséig hosszú út vezetett. Minden korban szüksége, igénye volt az embereknek arra, hogy világítsanak, meghosszabbítva ezáltal a nappalok fényét. Kezdetben a nyílt tűzhely lángja adta azt a kevés világosságot, amivel a parasztházak lakóinak esténként be kellett érniük. A tűz világa mellett fontak az asszonyok, beszélgettek, pipáztak a férfiak, meséltek az öregek, játszottak a gyermekek.

Ha nagyobb fényt akartak *fáklyát, foklát* égettek, amelyek rendkívül balesetveszélyesek voltak. Ezek előállítását otthon is elvégezheték, de tisztántúli, folyó menti falvakban sokszor a tutajosoktól vették ezeket a világító faforgácsokat. Erre a kereskedelmi forgalomra utal a szolnoki művésztelepen élő Deák Ébner Lajos *Baromfivásár* című képe is, ahol az egyik kofa mellett kibontott és csomókba kötött forgácsvilágító hever.

Bizonyára nem a romantikus hangulat érdekében gyűjtöttak *mécseket, gyertyákat*, amelyek gyér fénye mellett, sötétedés után benn a házban, kinn a ház körül munkálkodtak. A mécsesek nagyon lassan égtek, nagy füstöt és zsírszagot árasztottak, alig világítottak, mégis nagy szükség esetén többször visszatérő világítóeszközként használták azokat. Főként, amikor nem vagy alig lehetett olajhoz vagy petróleumhoz jutni vagy a háborús időkben, amikor nem volt villany. A mécsesekben repce, napraforgó vagy tökmagolaj égett, aszerint, ki mit tudott ültetni és ültetni. A gyertyát meggyűjtötták más alkalmakkor is, ünnepek idején, ha halott volt a háznál, de védelmet reméltek tőle égzengéskor, vihar idején. A népeletet megfestők művészetére is igen inspiráló hatással bírt a gyertya fénye, a fények-árnyékok játéka, gondoljunk többek között (természetesen a teljesség igénye nélkül) a holland Gerrit Doua (1613-1675) és Arnold Boonenre (1669-1729) vagy később élő és alkotó Munkácsy Mihályra (1844-1900), Endre Bélára (1870-1928) is.

A petróleumlámpa használata 19. század második felétől kezdett elterjedni. A szakirodalmi adatok szerint, gyári tömegterméknek terjedő tárgy a falusi polgárosodás egyik jellegzetes jelképének is tekinthető. Sokkal több, mint egy egyszerű világítóeszköz, hiszen általános elterjedése a falusi művelődésre is hatással volt. Viszonylag megfizethető anyaga, a petróleum, amelynek égése elég nagy fényerőt biztosított ahhoz, hogy a paraszti munkára kevésbé alkalmas téli hónapokban, délután, esténként a könyv-és újságolvasás lehetőségeit kiszélesítse. Precíz szerkezetről van szó, amelyben a petróleum csavarszerkezettel szabályozható lámpabélén át szívódik a lámpa égésterébe. A petróleumlámpa intenzív fényét, tökéletes égését cilinder alakú üveghengerrel biztosították, amely az égési hő energiáját felhasználva dinamikus levegőáramlást tett lehetővé. A lámpabél magasságával a lámpa fénye is szabályozható volt.

Gyakran használták szögge akasztható vagy talpas változatát, amelyek legnagyobb előnye szabadon mozgatható voltában rejlett. A szobában az asztal felett függő típusával is találkozhatunk, amelyekben többnyire vendégfogadás alkalmával gyújtottak világot, de ezek burái igazi iparművészeti szépségek is. Hazánkban a legelterjedtebb típusa a fémlemez fényvetős, falra akasztható változata volt. Lakószobákban, konyhákban, kamrákban, istállókban használták. A petróleumlámpa szabadban alkalmazható speciális változata a *viharlámpa*, amelynek csak felső részén volt levegőnyílása, így csak az erős szél olthatta ki a lángját. Természetesen a petróleumlámpa a korábban említett világítási módokat nem szorította ki teljesen, hiszen, ha drága volt a petróleum vagy több tíz kilométert kellett gyalogolni, hogy beszerezzék, akkor a korábban ismert világítási módokat alkalmazták.

A világot a ház asszonya gyújtotta meg, ha vendég érkezett azonnal világot gyújtottak. Ez a tisztelet jele is volt egyben. Katolikus családoknál ilyenkor „*Dicsértessék a Jézus*”, protestáns családokban a „*Jó estét*” köszönés járta. További kutatások tárgyát képezhetné az is, miként hatott a villanyvilágítás elterjedése az ilyen és ehhez hasonló gesztusok átalakulására, eltűnésére.

A petróleumlámpa használata tartósnak bizonyult, hiszen sok faluban csak 1920-es években kezdték bevezetni a villanyvilágítást, alföldi tanyavidékeken pedig csak az 1960-as években gyulladt villanyfény. A villanyvilágításnak, villamosításnak korszakalkotó jelentősége volt a parasztság kulturális felemelkedésében is, hiszen hatással volt a rádió, a televízió elterjedésére.

Irodalomjegyzék:

- FILEP A. 1981: Petróleumlámpa. ORTUTAY Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon IV. Né-Sz. Budapest, 235.
- FILEP A. 1982: Világítás. ORTUTAY Gy. (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon V. Szé-Zs. Budapest, 560.
- IKVAI N. 1982: Népi világítás Debrecen környékén. MÓDY Gy. közreműködésével, BALASSA I.-UJVÁRY Z. (szerk.): Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Debrecen, 241-252.
- JUHÁSZ A. 1997: Világítás. PALÁDI KOVÁCS A. (főszerk.): Életmód. Magyar néprajz nyolc kötetben, IV. Anyagi kultúra 3, Budapest, 181-182.
- K. CSILLÉRY K. 1966: Adalékok a magyar népi világítás történetéhez. Néprajzi Közlemények 11, 115-119.
- VISKI K. 1933: Világítás. CZAKÓ Elemér (sajtó alá rendezte): Magyarság Tárgyi Néprajza 1. Budapest, 299-304.

A DUNAI VASMŰ DOLGOZÓINAK

KÖMŰVESEKNEK,
ÁCSOKNAK,
MÉRNÖKÖKNEK,
TECHNIKUSOKNAK,
VASBETONSZERELŐKNEK,
VASMUNKÁSOKNAK,
KUBIKOSOKNAK,
SEGÉDMUNKÁSOKNAK

LEVELE

RÁKOSI ELVTÁRSHOZ

Sztálinvárosi vörös könyv

Keszi Tamás
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
keszitamás@gmail.com

Más országokban a veszélyeztetett állat- és növényfajokat sorolják fel a vörös könyvekben, a mi speciális albumunkban emberek nevei szerepelnek: azoknak a városépítőknek a nevei akik Rákosi Mátyást kérték, hogy Dunapentele felvehesse a nagy Sztálin nevét. A bőrből kötött, aranyos betűkkel feliratozott kódexbe több száz lapot fűztek, az ezeket összetartó, sárgaréz rudak végét izléses, fröccsöntött, vörös csillagok díszítik.

Az előrenyomtatott lapokon egy Rákosi Mátyáshoz címzett levelet találunk, ezt követik az oldal alján és a másik oldalon az aláírások. A kötet súlya tekintélyes, 5,9 kg. Igaz, vannak benne olyan lapok, amelyekre egyetlen aláírás sem került. A nevek mellett általában valamilyen buzdító jelszót, vagy rövid kis fogadalmat is találunk. Voltak, akik ezt macskakörömmel intézték el, voltak, akiknek a vállalat gépirói előregyártották az önkéntes felajánlást.

Személyes kedvencem Habi István éjjeliőr ígérete: „Éberségem fokozásával járulok a felajánlások sikeréhez.” Úgy látszik, voltak olyanok, akiknek megvolt a saját véleményük az egészeztől.

A könyvhöz Faludy György költött remek kis legendát, amit mindenkinek érdemes elolvasni: Dunapentele Sztálinváros lesz.

Irodalom:

FALUDY GYÖRGY: *Jegyzetek az ország margójára. Sztálinváros Dunapenteléből.* Magyar Hírlap, 1991. okt. 5. 6. oldal

FALUDY GYÖRGY: *Jegyzetek a kor margójára. Dunapentele Sztálinváros lesz.* Magyar Világ Kiadó, 1991. okt. 5. 128-134. oldal (<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=851&secId=79455>, hozzáférés 2016. február 15.)

MAKKAY JÁNOS: *Szattyánbőrbe kötött vörös ritkaság.* Pest Megyei Hírlap, 1995. jan. 20. 9. oldal

MATUSSNÉ LENDVAI MÁRTA: *„...a nagy Sztálinról nevezhessük el.”* Árgus, 1995/1. 70-74. oldal

MATUSSNÉ LENDVAI MÁRTA: *Szattyánbőrbe kötött vörös ritkaság.* 125 év - 125 tárgy. Válogatás a Fejér Megyei Múzeumok gyűjteményéből. Szerkesztő Cserményi Vajk-Lakat Erika. Székesfehérvár, 1998. 170. oldal

Csorba József
dekoráció

Stabolcs (Hics) dévcs

Vallatom, hogy Pártunk célkitűzéseit és a Bizsót vevő harc, valamint a magyar szabókereskedés előmozdításában magam is részt veszek, propagandát fogok ki-
vállalnom, hogy a ráruházott felelősségben felelősséget, felelősséget lepuhított gondossággal ellátom.

Aláírás: Stabi István
Egyetemi tanár

Megjegyzés: Berességem fokozásával járulok a felajánlások sikeréhez.

Aláírás: Berkai István

Megjegyzés: Teljesítom, hogy vállalkozásomban a politikai felvilágosító munkát annál inkább csak tudom teljesítenem.

Aláírás: Fritz István
Károlyi Gyula
Munkácsy Gyula
Károlyi Gyula, Seregi

Megjegyzés: Igazom hogy aranylak és minden tudásomat felhasználom arra, hogy az első világháború után az országban a legelső időkben legelőször felvessze a munkások felvilágosítását és minden tőlem tellegyen.

Igazom, hogy aranylak és minden tudásomat felhasználom arra, hogy az első világháború után az országban a legelső időkben legelőször felvessze a munkások felvilágosítását és minden tőlem tellegyen.

Igazom, hogy aranylak és minden tudásomat felhasználom arra, hogy az első világháború után az országban a legelső időkben legelőször felvessze a munkások felvilágosítását és minden tőlem tellegyen.

Igazom, hogy a munkások felvilágosítását felhasználom arra, hogy az első világháború után az országban a legelső időkben legelőször felvessze a munkások felvilágosítását és minden tőlem tellegyen.

A dunaújvárosi Városi Televízió első kamerája

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@kodo.hu

A címben megjelölt tárgy egy kamera, mely nem olyan régen, 2015 szeptemberében került a múzeum gyűjteményébe.

Gyűjteményünkben a kamera és a tápegység található meg. Ez a kamera a dunaújvárosi Városi Televízió egyik első kamerája volt. Dunaújvárosban a televíziózás az 1980-as évek elején, Miskolczi Miklós vezetésével indult meg. A „tévézést” még amatőr technikával kezdték meg a dolgozók, eleinte vhs kazettákkal, majd ahogy a technika fejlődött, úgy fejlődött városunk televíziója is.

Az 1980-as évek elején a politika még nem igazán támogatta a televíziózást, csak az évtized vége felé kezdte benne meglátni a propaganda szélesebb körben való terjesztésének lehetőségét. Rájöttek, hogy ha a városnak van saját televíziója, akkor abban hirdethetik a pártot és közvetve, de *„eljuthatnak az emberek nappalijába is”*.

Mivel magát a városi tévét sem támogatták az 1980-as évek első felében, így azt sem, hogy a dolgozók bármilyen technikai eszközre beruházzanak. Csak 1986 körül állt a városi pártbizottság az akkor már évek óta működő Városi Televízió mellé, amelynek működése innentől kezdve viszont teljesen legálisan zajlott. Azonban noha a pártbizottság már elfogadta a televízió tényét, sőt propaganda célokra használta is, anyagi támogatásban még nem részesítette. A bemutatott kamera természetesen ezekben az években is funkcionált még.

A tévé stúdiója is többször költözött az évek során:

- eleinte a Dunaújvárosi Főiskolán volt berendezve egy kis stúdió, ahol főként archív anyagokkal dolgoztak, élő adásra csak nagy ritkán volt lehetőség;
- később a mostani kormányablak helyén hetente egyszer már élő adást is tudtak közvetíteni;
- a következő költözéssel, amikor is már nem mentek messzire (a következő háztömbbe), egy korszerű és minden modern technikával is felszerelt stúdiója lett a városi televízióknak, ezekben az években pedig már a Vasmű támogatását is sikerült megnyerni a televízió ügyének.

Az 1980-as években Magyarországon évente tartották meg a Kábeltévések Országos találkozóját, melynek 1985-től többször is városunk adott otthont. Erre a találkozóra az ország minden tájáról érkeztek tévétársaságok – az 1987-es találkozón, melynek második napját tartották városunkban, jelen voltak többek között pécsi, móri és budapesti tévések is. Szó volt a technikáról, tervekről is.

A bemutatott kamera lett a városi tévé mobilkamerája, amit a különböző eseményekre elvittek magukkal és ezzel készítették a felvételeket. A kamera számos eseményen „dolgozott”, főként motorcsónakversenyeken készítettek vele felvételeket; emellett ilyen versenyek kapcsán többször járt külföldön is, pl.: Jugoszláviában vagy Bulgáriában is.

A cikkben említett kamerán kívül azonban volt még egy kamerája városunk televíziójának, amely magánkézben volt, Manzinger Tamás tulajdonában.

A tévé máig őrzött és jelenleg magántulajdonban lévő – várostörténetileg igazán gazdag és értékes – archívumának számos elemét a bemutatott kamerának köszönhetjük. Nagy, de mindenképpen fontos feladat lenne ennek az archívumnak a digitalizálása.

Források:

Dunaújvárosi Hírlap, 1987. május 15.

Beszámoló az Intercisa Múzeum 2014-2015. évi tevékenységéről

Gyűjteménygyarapodás az Intercisa Múzeumban 2014-2015-ben

Kronászt Margit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
kronaszt.margit@kodo.hu

2015-ben régészeti ásatáson kollégáink 21 tétellel bővítették a gyűjteményt. Ezek Előszálláson az Arany János utcában kerültek elő, egy római kori kelta temetőből. A tárgyak gyűjteménybe vétele megtörtént.

2014-ben 81 tárgyval gyarapodott történeti gyűjteményünk, melyek mind ajándékozás révén kerültek a múzeumba (Arany Csillag Szálloda, Parczel Józsefné, Krizsány Anna, Haraszi Gabriella). Műtárgyvásárlás az évben nem történt. Ezeket kollégánk leltározta.

Történeti gyűjteményünk 150 db tárgyval bővült a 2015-ös év folyamán, minden darab ajándékozás útján került be, főként helyi lakosok felajánlása után: volt, aki csak pár tárgyat ajándékozott (özv. Halász Ferencné vagy a Szent Pantaleon Kórház); de voltak olyanok is, akik többet (Grácer Irén, Hesz János, Györök János). Műtárgyvásárlás során nem került be egyetlen tárgy sem. A tárgyak leltározása megtörtént.

2014-ben a néprajzi gyűjtemény 2 db tárgyval gazdagodott, melyek ajándékozás útján kerültek hozzánk. Ezek leltározása megtörtént.

2015-ben a néprajzi gyűjtemény 38 tárgyval bővült, melyből 36 tárgy ajándékozás útján került be, két darabot pedig megvásárolt a múzeum. A tárgyak leltározása és gyűjteménybe vétele megtörtént.

Műtárgyállomány összesen:

- régészet: 622.896 tétel,
- néprajz: 2.124 tétel,
- történet: 8.245 tétel.

A Dunaújvárosi járás területén elvégzett régészeti szakfeladatok 2014-2015-ben

Buza Andrea
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com

2014

- Az Intercisa Múzeumnak 2014-ben **megelőző feltárása** nem volt. **Régészeti megfigyeléseket** a következő helyszíneken végeztünk:
- 2013. július 29–2014. március 27-ig a Mezőfalva–Nagyvenyim–Baracs–Kisapostag területét érintő szennyvízhálózat földmunkáinak kivitelezésénél.
- 2014. február 28–április 9-ig Ercsi-Sinatelepen szennyvízcsatornázási munkálatok során.
- 2014. március 14-én Dunaújvárosban, az Aranyvölgyi út–Vasmű út–Tanács utcai körforgalom építésével kapcsolatos hálózat-kiváltási munkálatokat során.
- 2014. április 3–július 31-ig Dunaújváros–Városháza téren „A Városháza és környezetének funkcióbővítő revitalizációja” című projekthez (KDOP-3.1.1/D1-12-k-2012-0001) kapcsolódó munkáknál.
- 2014. április 14–május 23-ig Rácalmás–Venyimi úton utépítési munkák során.
- 2014. április 28–július 24-ig Dunaújváros–Perkáta között a 62. sz főút burkolatának megerősítése és vízvezető árokrendszerének fejlesztése során.
- 2014. május 6–szeptember 12-ig Baracson kerékpárút-építési munkákhoz (KDOP-4.2.2-11-2012-0002 projekt) kapcsolódóan.
- 2014. május 7–május 23-ig Baracs–Széchenyi utca felszíni vízvezetésének építési munkáihoz (KDOP-4.1.1/E-11-0061014/155 projekt) kapcsolódóan.
- 2014. május 12–július 9-ig Dunaújváros–Papírgyári úton középnyomású gázvezeték rekonstrukcióhoz kapcsolódó munkák során.
- 2014. június 4–július 8-ig Dunaújváros–Öreghegyen közvilágítás kiépítéséhez kapcsolódó munkák alatt.
- 2014. szeptember 12–október 31-ig Dunaújváros, Római városrész gázrekonstrukciós munkálatai során.
- 2014. szeptember 18–december 18-ig Előszállás szennyvíztisztító-telepének építéséhez kapcsolódó földmunkák során.

- 2014. október 1–október 10-ig a Hamburger Hungária Erőmű Kft. erőműve és transzformátor állomása közötti, 132 kv-os és 11 Kv-os kábelösszekötések kiépítése során.

2015

- 2015-ben az Intercisa Múzeum régészeinek két **megelőző feltárása** volt, melyeket Előszállás szennyvíz-csatornázási munkálatai tettek szükségessé.
- Előszállás–Hunyadi utca lelőhelyen (azonosító: 47888) Keszi Tamás végzett megelőző feltárást 2015. április 1-én és 2-án, melynek során régészeti lelet, jelenség nem került elő.
- Előszállás–Arany János utcában (azonosító: 21819) Buza Andrea végzett megelőző feltárást, amelyre ismert régészeti lelőhelyen, a beruházással érintett szakaszon 2016. április 30. és május 11. között került sor.
A feltárás során 4 SE számot osztottunk ki, ebből három – egy hamvasztásos és két csontvázas – volt sír. A lelőhely a nyilvántartásban eddig Árpád-koriként volt számon tartva. Az előkerült sírok leletanyaga, illetve a hamvasztásos sír ezt cáfolja. A temető a római korra datálható, etnikuma pedig az SE 02 sírban előkerült fibulapár alapján a keltákhoz köthető.
A földmunkák során egyértelművé vált, hogy a lelőhely határát módosítani szükséges. Ezt több adat is alátámasztja. Az SE01 már a határon kívül került elő, ezen kívül az ott lakók elmondása alapján, még az 1980-as években, a házak építése során több emberi csont is előkerült, egy részük szintén a most jelölt határon kívül.
A leletanyag az Intercisa Múzeumban került elhelyezésre. A tárgyak elsődleges leletfeldolgozása megtörtént. A restaurálás során egyértelművé vált, hogy SE02 csontvázáának fibulái, nem egyformák, csak típusuk hasonló.
- A feltáráson kívül **régészeti megfigyeléseket** a következő helyszíneken végeztünk:
- 2015. január 6–május 21-ig Előszállás szennyvíztisztító-telepének építéséhez kapcsolódó földmunkák során.
- 2015. március 19–április 3-ig Dunaújváros–Római városrész gázrekonstrukciós munkálatai során.
- 2015. július 7–2015. augusztus 14-ig Dunaújváros OVIT-Perkáta-Sárbogárd 132 kV-os kétrendszerű szabadvezeték hálózatépítési munkái során.
- 2015. július 23–augusztus 5-ig Dunaújváros–Római körút 27. számú épület (451/26 hrsz) délkeleti sarkánál megjelölt fogadóakna és a 44. sz. VHTR állomás közötti KÖF kábelcsere földmunkáinál.
- 2015. augusztus 25–szeptember 28-ig a Dunaújvárosi Víz,- Csatorna- Hőszolgáltató Kft. Dunaújváros-Öreghegyen folytatott vízvezeték rekonstrukciós munkálatai során. A munkálatok közben két melléklet nélküli, feltehetően római kori sírt tártunk fel.

Kerámia töredékek tisztítása

Műtárgyvédelem az Intercisa Múzeumban 2014-2015-ben

Paálné Bakó Edit
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
pbako.edit@gmail.com

2014

2014-ben az Intercisa Múzeumban két restaurátor gondoskodott a műtárgyak megfelelő védelméről. A gyűjteményt régészeti leletek, néprajzi és újkor történeti tárgyak, valamint képzőművészeti alkotások gazdagítják. Anyagukat tekintve fém, kerámia, üveg, bőr, textília, fa és papír alapúak. Műtárgyvédelem alatt jelen esetben a tisztítást, konzerválást, restaurálást kell érteni. A tisztítás folyamatán minden alkalommal átesnek a leletek. Anyagtól, állapottól függően ez lehet száraz illetve nedves tisztítás. A tisztítást, ha szükséges konzerválás követi. A restaurálás, mint utolsó „legmagasabb” fázis mindent magába foglal: tisztítást, ragasztást, konzerválást, a hiányzó részek pótlását. A kiegészítést a tárgy formájából, vagy analógiákra támaszkodva lehet elkészíteni.

A restaurátorok a muzeológusokkal egyeztetve, terv szerint végzik az ásatások során feltárt, vagy egyéb módon (ajándékozás, vásárlás) az intézménybe került leletek állagmegóvását. Elsőbbséget élveznek az időszakos kiállításokon bemutatásra kerülő tárgyak. Folyamatosan ellenőrzik, szükség szerint újra tisztítják, restaurálják az állandó kiállításban elhelyezett tárgyakat. A fentiek tükrében a 2014-es év igen színes volt. Az időszakos kiállításokon bemutatásra kerültek bronzkori, római kori kerámiák, fémek, XVIII-XX. századi kardok, szuronyok, fegyverek, porcelánok, könyvek, amelyek többsége most került először a nagyközönség elé, és reprezentálják a gyűjtemény gazdagságát.

Az alábbiakban szeretném ismertetni a 2014-es évben elvégzett műtárgyvédelmi feladatokat és bemutatni a műtárgyakat kor, anyag- és darabszám szerint.

2014-ben folytattam Ivánca-Lapos 2005-ben feltárt telep bronzkori anyagának, valamint Perkáta-Tómelléki dűlő anyagának mosását, válogatását és ragasztását.

Anyag	Tisztított db	Ragasztott db	Anyag	Tisztított db	Ragasztott db
Kerámia	4948	479	Csiga	4	
Kőbalta	5		Patics	63	
Kő	64		Orsógomb	1	
Pattintott kő	7		Örlőkő	1	
Csont	1366		Fenőkő	1	
Kavics	45		Vas	1	
Kagyló	3				

Elkezdtém Baracs-Annamatia római kori katonai tábor 2007-2008. évben feltárt leleteinek tisztítását, restaurálását.

Anyag	Tisztított db	Konzervált db	Restaurált db	Ragasztott db
Kerámia	1284			104
Csont	57			
Kagyló	4			2
Pattintott kő	1			
Kő	16			
Faszén		9		
Vas			28	8

„Az eltemetett múlt” c. kiállításon bemutatott edények a 2004-es Kisapostag-Kenderes bronzkori temető ásatásának anyagából adtak ízelítőt. A kerámiákat az ásatást követően tisztították, ragasztották, az évek alatt azonban a ragasztások jelentős része előregeedett, ezért azokat újra kellett tisztítani, ragasztani és a hiányzó részeket kiegészíteni. Összesen 8 db bronzkori urnát, 3 db tálát, 1 db kancsót, 12 db bögrét, 1 db erjesztő edényt restauráltam.

Kerámiakancsó ragasztás közben

Kerámiakancsó restaurálás után

A „Múzeumi séta a járásban” c. kiállításhoz az alábbi tárgyakat restauráltam.

Rövidkasza restaurálás előtt

Rövidkasza restaurálás után

Anyag	Bronzkori	Kelta	Római kor		
	Restaurált db		Tisztított	Konzervált	Restaurált
Bronz pénz					141
Ezüst pénz					2
Bronz tárgy					65
Ólomlap				1	
Üveg			2		
Csont				2	
Kerámia			56		
Bronzlándzsa		1			
Vasszerszám					32
Mécses			2		
Edény	10	1			

„Egy féltve őrzött magángyűjtemény” c. kiállítás teljes anyagát tisztítani, restaurálni kellett. A kiállított műtárgyak a XVIII. sz. vége – XX. századi között készültek. A fegyvereket szükség szerint vegyszerrel és mechanikusan is tisztítottam.

- 1 db osztrák-magyar utász kardot (1915.),
- 2 db I. világháborús magyar rohamkést,
- 1 db kárkánót (puskaszurony) (1800-as évek vége),
- 1 db Mauser puskaszuronyt (1940 körül),
- 1 db I. világháborús Mauser szuronyt,
- 1 db Európai vadásztórt (1800-as évek vége),
- 1 db szovjet-kozák saskát (1940.),
- 1 db balkáni jatagán kardot (XVIII. század),
- 1 db magyar csendőrkardot vashüvellyel (1800-as évek vége),
- 1 db gyalogtishti kardot (1954.),
- 1 db kovás szerkezetűből, csappantyúra alakított diófa ágyazatú polgári pisztolyt az 1800-as évek közepéről-végéről,

- 5 db osztrák gyalogsági puskaszuronyt, 2 db-hoz acélhüvely és bőr hordpapucs tartozott (1799-1880.),
- 2 db magyar puskaszuronyt acélhüvellyel, bőr hordpapuccsal (1935.),
- 1 db török puskaszuronyt (1890.),
- 1 db szovjet-kozák saskából átalakított tört (1939.),
- 1 db orosz puskaszuronyt szigetelt gumiborítású lemez hüvellyel (1960.),
- 1 db mintájú olasz gyalogsági kardból átalakított szablyát (1891.)
- 1 db magyar folyamórtiszi szablyát (XX. század eleje),
- 2 db lovassági osztrák-magyar szablyát hüvellyel (1904.),
- 1 db lovassági legénységi osztrák-magyar szablyát fémhüvellyel, bőr csatlékkal (1877.),
- 1 db gyakorló vívószablyát (XIX. század vége),
- 2 db gyakorló vívótört (XIX. század második fele),
- 3 db gyalogostiszi osztrák-magyar szablyát, hüvellyel, bőralapon aranyszállal átszőtt kardcsatlékkal, kardbojttal (1861.),
- 1 db vadászpuskát (XVIII-XIX századforduló),
- 1 db gyermek méretű vadászpuskát (XVIII. század vége),
- 1 db zászlós ulánus lándzsát (XIX. század),
- 1 db kardból átalakított dísztört,
- 1 db rohamsisakot,
- 1 db csendőrsisakot,
- 1 db díszkardot Szűz Mária vésettel (XIX. század vége),
- 2 db réz övcsatot,
- 3 db XX. század eleji porcelánt.

Restaurált szuronyok és rohamsisak a kiállításban

Restaurált kardok a kiállításban

Pekáry István „Magyarország népművészete” című gobelinje az igazgatói irodában látható.

A 247×162 cm-es textilképet a művész 1955-ben készítette az 1954 novemberében átadott sztálinvárosi Arany Csillag Szálloda részére, majd a szálloda privatizálását követően került múzeumunk történeti gyűjteményébe.

Az intézményben több, építkezéssel együtt járó felújítás és átalakítás történt az elmúlt években. Ennek következtében a falon látható műtárgy erősen szennyeződött, s az igen élénk színű, szőtt falikép fakónak, kopottnak tűnt. A textil a fakereten való

rögzítés ellenére is megnyúlt, behullámosodott. Több helyen a szövés megpattant, a nyers felvető szál kilátszott. A gobelin fonákoldalát bújtatókkal ellátott, avatatlan lenvászonból varrt alátámasztó bélés borította. A régi vászonnal a gobelin a négy oldalánál és közepén volt összevarrva. A bekövetkezett állagromlás miatt szükségessé vált a műtárgy restaurálása.

A bélés lefejtése után, mindkét oldalát porszívóval, tüllhálón keresztül portalánítottam. A nedves tisztítást megelőzte a „levérzési” próba (színtartósság). Az eredmény lehetővé tette a nedves tisztítást. A mosószeres-desztillált vizes kezelést követően, fektetve-kisimítva száradt meg a műtárgy. A hiányzó, megpattant szálakat újra szőttem. Az új, bújtatókkal ellátott alátámasztó bélés beavatott lenvászonból készült, melyet kézi varrással rögzítettem a fonák oldalhoz (kb. 50 m varrást jelentett), vízszintesen és függőlegesen is egymástól 30 x30 cm-es „bekockázással”. Vízszintesen a felső-középső-alsó bújtatókba, függőlegesen a két oldalsó bújtatóba került faléc. A felső bújtatóra 6 db fémakasztót, az alsó két sarkára 1-1 fémkarikát varrtam. Az előbbiekre felakasztani, az utóbbiakkal pedig rögzíteni lehetett a sarkokat. A restaurálást követően újra az eredeti szépségében élvezhető Pekáry István e remek műalkotása.

Gobelin restaurálás közben

Restaurált gobelin

Az állandó kiállítás valamennyi tárlója felújításon esett át. A vitrinek takarítását a gyűjteménykezelő végezte, a kiállított tárgyak tisztítását, szükség szerinti restaurálását kolléganőmmel végeztem.

A római kori kocsi-rekonstrukció rögzítése több helyen elengedett, a fémeken korrózió nyomait lehetett felfedezni, a rögzítő bőrszíjak kiszáradtak. Az egészet tisztítottam, a bőrt és az eredeti vas- és bronzdarabokat újra konzerváltam, restauráltam.

Az állandó kiállítás néprajzi szobája teljes felújításon esett át. A kiállítás készítésekor (1976) a terem déli falán egy ablakot be kellett falazni. Az évek során az ablakkeret körül a vakolat megrepedt, lehullott, a szoba falai elkoszolódtak. A műtárgyak - textíliák, kerámiák, bútorok, fémek - felületét por borította. A néprajzi szobát - teljes kipakolás után - gondnokunk újravakolta és kifestette. A teljes berendezés (szekrény, ágy, ládák, asztal, pad, székek, bölcső) tisztítását, konzerválását történész- és gyűjteménykezelő kolléganők végezték az idő rövidsége miatt. Restaurátor kolléganőm a vesszőből,

kukoricacsuhéból, bőrből készült használati tárgyakat, kerámiákat, üvegeket, fémeket tisztította, a fotókat restaurálta. Valamennyi kiállított textíliát - háztartási és viseleti darabot - nedvesen tisztítottam, szükség szerint restauráltam (szakadások varrása, beszövése).

Visszakerült az állandó kiállításba a mintegy 110 db arany ékszer. Az „aranyvitrint” új drapériával béleltük, s az ékszereket varrással rögzítettem. Néhány darabot itt is újra kellett ragasztanom. Az elrendezésben, kivitelezésben restaurátor kolléganóm és a gyűjteménykezelő volt segítségemre.

2015

2015-ben az Intercisa Múzeum állományvédelmét ellátó szakképzett restaurátorok száma egy főre csökkent. A távozó szakképzett munkatárs helyére két szakképzetlen került. Egyikük jelenleg a restaurátor asszisztensi tanfolyamot végzi, a másik kolléganőnek a műtárgyak tisztítása az elsődleges feladata (ásatásról bekerülő anyagok mosása és a gyűjteményben már meglévő darabok tisztítása).

2015 nyarán két diákmunkást egy hónapig, két önkéntes diákot egy-egy hétig alkalmazott az intézmény kerámia- és csontmosásra. A múzeumban a műtárgyvédelem 2015-ben ennek megfelelően alakult.

A munkatársak régészeti, néprajzi, újkori tárgyak állagmegóvásán dolgoztak, mely három fázisból tevődött össze. Tisztítás, konzerválás és restaurálás.

Régészeti tárgyak.

Eljárások a kerámia- és fémleletek restaurálása során

A kerámiák anyagának állapotát erősen befolyásolja a tárgy kora, a készítésekor alkalmazott égetési hőfok és az őket körülvevő talaj minősége. Ettől függ, hogy egy adott tárgy „jó vagy rossz megtartású”, és a tisztítás módját is ennek megfelelően kell kiválasztani, illetve ez dönti el, hogy a műtárgyat szükséges-e konzerválni. A tisztítási folyamat az első lépés, amelyen minden darab átesik, ez állapottól függően lehet száraz vagy nedves eljárás. (Az úgynevezett tisztítási sor betartása – miszerint a kíméletesebbtől az erősebb tisztítószerre használatra felé haladunk – rendkívül fontos!) Célja a tárgyak felületéről a ráakódott szennyeződés eltávolítása, általában vízben, nedvesítéssel, mosással történik. Ezt követheti további tisztítás, ami már mechanikus vagy kíméletes vegyi eljárás lehet.

A mosást a töredékek válogatása, a darabok kapcsolódási pontjainak megkeresése, majd a restaurálás, az összeillő darabok ragasztása, kiegészítése követi. Ragasztáshoz öregedésálló, valamint a kerámiáénál kisebb kohéziós erejű ragasztókat használunk. A hiányzó részek pótlása földfestékkel színezett modellgipszsel történik, amelynek összhangban kell lennie a tárgy színével. A ragasztásnál és a kiegészítésnél fontos szempont, hogy olyan anyagot kell választani, ami eltávolítható a felületről a műtárgy károsodása nélkül. Statikai megerősítésen túl

kiegészítést csak akkor lehet készíteni ha az edény legalább 60 %-a és a teljes profilja megvan, vagy analógiákra támaszkodva elkészíthető, minden esetben a muzeológussal egyeztetve. A kiegészítésnek az eredetihez hasonlítania kell, de megkülönböztethetőnek, láthatónak kell lennie. A kiegészített edényen retusfestés alkalmazható. A műtárgy konzerváló anyaggal való teljes átítatását a rossz megtartású, könnyen törő, mállekony, porladó leleteknél kell alkalmazni.

A fémleletek kezelését is a tisztítással kell kezdeni – gyűjteményünkben főleg vas, bronz, ezüst, ólom, arany alapanyagúak fordulnak elő. A fémek tisztításának módját meghatározza a tárgy állapota és anyaga. Törekedni kell a vegyszermentes, mechanikus eljárások alkalmazására a kémiai kezelésekkel szemben. A bronztárgyakon előforduló nemes patinaréteget lehetőség szerint meg kell őrizni. A fémeknél a töredékek ragasztása egy- vagy kétkomponensű ragasztókkal, kiegészítésük kétkomponensű műgyantával történik. A fémek hiányzó elemeinek pótlása során, továbbá a statikai célú kiegészítéseknél is folyamatos konzultáció szükséges a régésszel és csak annyira szabad kiegészíteni, ami analógiákra hivatkozva igazolható. Megmunkálásuk szikepengével, mikromotorba fogható, különböző formájú és méretű csiszolófejekkel, kefékkel történik. Konzerválással a további korróziós folyamatoktól védjük a fémeket. Ez történhet ecseteléssel, vagy merítéssel, és használhatunk hozzá szerves anyagú passziválót (pl. cersav) vagy oldott műanyagot (pl. Paraloid B 72).

Azokon a tárgyakon, amelyeken később vizsgálatokat szeretnénk végezni, semmilyen vegyszeres kezelést nem végzünk.

A leletek az iváncsai, baracsi, előszállási és Dunaújváros–Öreghegyi úti ásásokból kerültek elő. Korukat tekintve bronzkori, kelta, római és avar kori leletek voltak.

Nagyvenyim, avar kori sírjaiból 64 db átégett, korrodált fémmag nélküli bronz töredéket kellett kiállítható állapotba hozni. A töredékek tisztítása, konzerválása, ragasztása és műanyaggal történő kiegészítése után 3 db nagyméretű, 9 db kisméretű préselt lószerszámveret, 2 db varkocsszorító töredék, valamint 3 db avar kerámia edény tisztítása és 3 db avar kerámia edény restaurálása készült el.

Kelta bronzfibula restaurálás előtt

Fibula, restaurálás után

Avar lószerszámveretek restaurálás előtt

Szerszámveretek tisztítás közben

Restaurálás után

Anyag	Tisztított darab	Konzervált darab	Ragasztott darab	Restaurált darab
Kerámia	8 929		148	14 edény
Csont	618			
Kagyló	79			
Csiga	2			
Kő	211			
Kavics	85			
Kőbalta	1			
Pattintott kő	7			
Patics, tapasz	326			
Faszén		29		
Emberi csont	1231			
Bélyeges téгла	6			
Üveg	14			1
Üvegsalak	3			
Csont szerszám	4	1		
Bronz tárgy				49
Ezüst				4
Ólom			5	
Vas tárgyak				34

Néprajzi műtárgyak

2015-ben néprajzi gyűjteményből a „Kendermegtől a textilig” című időszakos kiállításához textil, fa, fém, kerámia, papír, kenderkóc alapú műtárgyak tisztítását, konzerválását, restaurálását kellett elvégezni. A kiállítandó tárgyak nagy része már átesett az állagmegővőn, de ahhoz, hogy bemutathatóak legyenek, fel kellett frissíteni azokat.

A múzeumi gyűjteményben lévő textíliák mosása mindig semleges mosószeres vízben történik. Előtte a hímzések, rátétek színes alapanyaga miatt ún. levézési próbát kell végezni, nehogy összefogják egymást. Ha színkioldódást nem tapasztalunk, akkor elvégezhető a mosás. Ezúttal háztartási textílneműket (törülköző, szakajtókendő, lepedő stb.), férfi és női ingeket, valamint vászon alsószoknyákat kellett mosni. A szárítást vasalás követte.

A kiállítás témájából adódóan sok fa és fém műtárgyat kellett újra rendbe tenni. A kiállítandó tárgyak (motolla, mángorló, gereben, szövőszék, festett rokka és más, szövéssel kapcsolatos darabok) portalanítás és nedves tisztítás után méhviasszal lettek konzerválva. A rokkákon a festett minta igen sérülékeny volt, ezért azt először le kellett védeni (fixálni), csak ezután következhetett a fa-, fém- és bőrrészek tisztítása, konzerválása.

A kerámiák tisztítása, restaurálása hasonlóan készült, mint a régészeti kerámiáknál leírtakban.

A fakeretben lévő olajnyomat kerete erősen szennyezett volt. A szentkép négy helyen elszakadt, poros, légy piszkos volt. A kiemelt olajnyomatot szárazon, majd semleges mosószeres vízben kellett tisztítani. A szakadások javítása és kiegészítése japánpapírral történt, végezetül új passzpartút kapott. A restaurált olajnyomat a megtisztított, konzervált keretbe lett visszatéve.

Anyag	Tisztított	Konzervált	Restaurált
Textil	55		1
Kerámia	15		1
Fa		131	
Fém		8	
Olajnyomat			1
Kenderkóc	8		

Újkori műtárgyak

A „Sztálinváros, te csodás” című időszakos kiállítás a város építésével párhuzamosan kiadott papíralapú propagandaanyagot mutatta be – képeslapokat, prospektusokat, könyveket, képes albumokat; valamint képzőművészeti alkotásokat – olaj- és akvarellképeket, linó- és rézmetszeteket, tusrajzokat.

A papírrestaurálás alatt minden olyan műtárgy restaurálását értjük, ami papíralapú. Ez lehet egy- vagy többoldalas dokumentum, képeslap, képzőművészeti nyomat, könyv, térkép, oklevél, de a papírdobozok, papírmasé tárgyak is ide sorolandók. Itt is a hármas alapelv érvényesül: tisztítás, konzerválás, restaurálás. A dokumentumok hordozóanyagként is szerepelhetnek. Lehetnek nyomdai úton előállítottak (könyv, nyomtatvány stb.), kéziratosak, tintával kitöltöttek (céhlevél, kézírással kitöltött nyomtatvány, kataszteri térkép, levél stb.), pecséttel hitelesítettek, festettek. A papír lehet rongyalapú, de lehet facsiszolat tartalmú, s ehhez kötődhet a tárgyakat szennyező anyag. Az alapanyagot tekintve nagyvonalakban ezek határozzák meg egy átlagos állapotú, csak papírból készült műtárgy tisztítását, restaurálását. Sok papíralapú műtárgyat más anyaggal kombinálva készítenek. Könyvek esetében vászon- vagy bőrkötéssel, esetleg fémveretekkel, és valójában csak a képzelet szab határt az anyagok kombinálásának.

A papír tisztítása mindig szárazon, ecsettel, radírral és latexszivaccsal történő portalanítással kezdődik. A kéziratos vagy festett részeken levédési próbát kell végezni. Ha az eredmény pozitív, akkor egy speciális anyaggal kell rögzíteni a tintát, festékanyagot, s ezután következhet a nem ionos, felületaktív anyagot tartalmazó nedves tisztítás. A többszöri, váltott vizes öblítést követi a papír újra enyvezése, szárítása. Ha szakadt vagy hiányos, a javítását ún. japánpapírral vagy papíröntéssel lehet végezni. Gyakran látható a papíron különböző szennyeződésből eredő folt, vagy penész károsíthatja az alapot. Ilyenkor vegyszeres tisztítást is alkalmazni kell.

A papír műtárgyak restaurálásánál csak természetes alapanyagú ragasztót szabad használni, különböző növényi alapú keményítőt és állati eredetű enyvot. Ezek a természetes ragasztók bármikor visszaoldhatók, szemben az oldószeres ragasztókkal. A könyvek, tárgyak (pl. dobozok, babák, álarok, földgömbök stb.) restaurálását mindig az eredetinek megfelelő technikával kell végezni. Az elkészült dokumentumokat ajánlatos átlátszó speciális fóliatasakban tárolni, a könyveknek, rajzoknak, térképeknek savmentes kartonból palliumot (tároló tok) készíteni.

Anyag	Tisztított	Konzervált	Restaurált
Fém		93	
Fa		5	
Papír	62		12
Grafika	8		
Akvarell	1		
Lakásmakett			6
Könyv	1		3
Olajfestmény (1952.)			1
Olajnyomat(1915.)			1
Papír dokumentum			4
Textil			1

Külső megbízások

A székesfehérvári Szent István Király Múzeumnak „Az Égből dühödött angyal dobolt„ Székesfehérvári ezredek az I. világháborúban című időszakos kiállításra 3 darab papíralapú dokumentum restaurálása az Intercisa Múzeumban történt.

Az I. világháborús hímezett emléklap jó példa arra, hogy a papírt többféle anyaggal kombinálva készítették, díszítették. A műtárgy 3 részből épült fel. Keret mérete: 39,7×49 cm. Lyukacsos hímező karton alap mérete: 30,3×40, 5 cm. A katona fényképe: 10,3×14,3 cm, fénykép karton: 19,7×25,2 cm

Vaknyomásos, rétegelt papírlemez keretbe ragasztott, lyukacsos hímező kartonra készített I. világháborús emléklap. Az emléklapon 5 db színes portrényomat látható, a feliratozás fémszállal és hímezőfonallal készült. Középen a kiszolgált katona fényképét celluxszal ragasztották az ovális, kivágott keret kartonjához. Valamennyi portrét és fényképet fehér lánccöltéssel és fémszállal hímezték körbe. Az évszámok közepét rézspirállal díszítették.

A műtárgy poros, légyiszkos, penészszenyezett volt. A nedvességtől a papírlemez rétegei egymástól elváltak, a karton deformálódott, repedezett, szakadt, hiányos volt. A keret hátoldalát sűrű rovarrágás rongálta. A kerettől elvált a lyukacsos karton. A fényképnek kivágott ovális lyuk széle több helyen beszakadt és hiányos volt. A feliratok fémszálalás hímezése felbomlott, összekuszálódva lebegett, a hímezőszál kikopott, hiányzott, ahogy a portrékat kontúrozó hímezés is. A fényképet pomponos szalaggal keretezték, melynek kb. 1/3-a hiányzott. Az évszámokat díszítő rézspirálok felbomlottak, több közülük eltűnt.

Emléklap restaurálás előtt

Restaurált emléklap

A restaurálás a három részből készített emléklap részeinek különválasztásával kezdődött. A színes portrék leszedése után a műtárgy száraz, majd nedves tisztításon, fertőtlenítésen esett át. A papírlemez-kereten a rovarrágások és az ovális lyuk hiányai papírpépes kiegészítést kaptak, majd a keret és a lyukacsos karton is japánpapírra lett felkasírozva. A lefejtett fémszárlól és a rézspirálokról a korrózió mechanikusan, üvegszálás tollal lett eltávolítva. A pótláshoz a hiányzó rézspirálokhoz 0,2-es sárgaréz drótból új spirálok készültek, a fényképet keretező, hiányzó pomponos díszítő szalag vattából és fémszálás horgoló cérnából készült. A megtisztított, lyukacsos kartonra kasírozással kerültek vissza a retusált, színes portrék. A hiányzó kontúrozó hímezések pótlása az eredetinek megfelelően, láncöltéssel készült. A lefejtett fémszálak és a pomponos díszítő szalag visszavarrása átfogó öltéssel történt. A hiányzó feliratok hímezése szintén az eredetinek megfelelően készült el. A lapok összekasírozása, majd présben való száradása következett.

Faragó János, 1915-ben szolgált katonának emléklapjának mérete 43×57 cm. A színes olajnyomat poros, légyiszkos, töredezett, gyűrött volt. Középen, teljes hosszában erős törés, néhol kisebb papírhiány, repedezett szélek és töredezett festékréteg volt látható. A papír beázástól vízfoltos volt. Alján a katonára vonatkozó adatok kézírással készültek.

Olajnyomat restaurálás előtt

Restaurálás után az olajnyomat

Az olajnyomatról a vastag porréteg száraz ecsettel, majd latexszivaccsal lett eltávolítva. A nedves tisztítást többszöri öblítés majd savtalanítás, pufferolás követte.

A megszáradt nyomat megerősítése japánpapírra kasírozással, a hiányok pótlása japánpapíros kiegészítéssel történt. Az olajnyomat restaurálása a festékhiányok retusálásával fejeződött be.

A tervlap a Székesfehérvári M. K. V. Honvéd Ker. Parancsnokság épületének homlokzatát ábrázolja 1:100 méretarányban. Mérete 78×54 cm. A tervlap a parancsnoksági épület homlokzati rajzát mutatja. Tussal rajzolt, színesen festett tervrajz. Feliratozását tussal, az aláírásokat tintával jegyezték. Jobb alsó sarkában pecsét „M.K. Honvédelmi Minisztérium” felirattal. A tervlap poros, foltos, szélei töredezetten, szakadtak. Bal szélén hosszanti irányban 23 cm-es szakadás, közepén kb. 7×3-4 cm széles papírhiány, ill. közepénél, a széltől a dokumentum közepe felé 21 cm-es szakadás volt látható. Hajtásból eredően közepén és a jobb szélén a lap teljes hosszában a papír megtört, repedt, szakadt. A tervlap kiállíthatatlan állapotban volt.

Tervlap restaurálás előtt

Restaurálás után

A papír felületét borító por és egyéb szennyeződések szárazon, ecseteléssel, majd latexszivaccsal lettek eltávolítva. A kézirat és festett részek vegyszeres levédésével moshatóvá vált a dokumentum. A nedves tisztítás mosószeres langyos vízben történt. A műtárgy savtalanítását, pufferolását levegőn való szárítás követte.

A szakadt tervlap japánpapírra kasírozása búzakeményítővel, a hiányok pótlása, szintbehozása, valamint a repedések javítása tépett japánpapírral történt. Száradás után a festett tervrajzot szükség szerinti retusálás, majd préselés követte.

A cecei Csók István Emlékház gyűjteményéből egy varróasztalka belső textilborításának restaurálása ugyancsak intézményünkben készült el. A politúrozott varróasztalka lehajló lapjára 42×39 cm, a fiókos részek tetejére 48×10,5 cm, a fiókok közötti részre 16×14 cm-es fémszálás-sújtászinóros, fekete, metszett, üveggyöngyös hímzéssel díszített tükörbársonyt ragasztottak. A hímzést türkizkék ripszre varrták, ezt csirizes ragasztással rögzítették a szegetlen szélű tükörbársonyra. A 42×39 cm-es bársonyt 2 db kartonra csirizzel, majd ezt enyvvel a bútorlapra ragasztották. A bársony hátlapján rovar bábháló, a hímzések alatt rovarrágás nyomai voltak. A 48×10,5 cm-es bársonycsíkot 3 különálló darabból egymásra lapolással, a 16×14 cm-es hímzett bársonylapot közvetlenül a bútorlapra enyvvel ragasztották. A bársonyalap a használatból, napfénytől beszőrkült, a széle a szegetlenség miatt foszladozott, a fémszálás és sújtászinór hímzés fele felbomlott, összekuszálódott, kb. 1/5-e hiányzott, a gyöngyöknek kb. 2/3-a elveszett. A textilborítás állapota miatt, a varróasztal szekrénykéjét a kiállításokon mindig zárva tartották, a sokfiókos, kecses belső részt nem tudták bemutatni.

Textilborítások az asztalka belsejében

A textilek a bútorlapról mechanikusan lettek eltávolítva. A 42×39 cm-es bársonyalapról a hímzett ripszalap lefejtése után kiderült, hogy a hímzést másodlagosan használták fel. 10 db, korábban mást díszítő drapériából vágták ki a csíkokat s ezeket öltögették össze. Pontos elhelyezkedésükről 1:1-es rajz készült. A másik két bársonyt díszítő hímzés egy darabból állt. A ripszalap igen gyenge, foszladozó állapotban volt.

A lefejtett, hímzett ripszalapokról a port először szárazon, tüll anyagon keresztül gyenge porszívózással, majd nedves tisztítással távolítottam el. A szárítás, formára igazítva történt, majd ezt a ripszalappal megegyező, türkizkék színű selyemre lefogó öltéssel a hímzés visszavarrása, ill. a hiányzó fémszál és sújtászinór (házilag sodort fémszállal és sújtászinórral) és az elveszett gyöngyök pótlása követte. A bársonyalapra a restaurált hímzés átfogó öltéssel lett rögzítve. Az elkészült hímzett textilek a szélek visszahajtásával, méretre vágott kartonra, enyvvel lettek felkasírozva. Így elkerülhető – szemben a korábbi rögzítéssel – hogy a bársonyalap szélei felbomoljanak. A bútorlapra a restaurált hímzett bársonyalap visszaragasztása enyvvel történt.

Polcot fedő bársonylap

Legkisebb bársonylap

Felbomlott, összekuszálódott hímzés, hiányzó gyöngyök

Lefejtett hímzés helyén visszamaradt ragasztó és rovarrágás nyoma

Tudományos tevékenység

Vámos Gabriella
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.
gabriella.vamos88@gmail.com

2014

Publikációk:

Keszi Tamás leadta a 2013-as ΜΩΜΟΣ konferencián tartott előadásának kéziratát a konferencia szerkesztőbizottságának (címe: A nagyrévi kultúra szimbolikus ábrázolásokkal díszített urnái Kisapostag-Dunai-dűlő lelőhelyről. Alternatív javaslat a Budapest-Pannonhalmi úti edény ábrázolásának értelmezésére. (Two urns of the Nagyrév culture with symbolic imagery from Kisapostag-Dunai-dűlő. Suggestion for an alternative interpretation of the imagery of the vessel from Budapest-Pannonhalmi út).

Vámos Gabriella tanulmánya megjelent, a Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat V. évfolyamának 8. számában, A népi orvoslás és az alternatív gyógymódok kapcsolata (The connection between alternative and folk medicine) címmel, mely a 2013. október 30.-án megtartott Grynaeus Tamás emlékkonferencián megtartott előadásának bővített változata.

Vámos Gabriella részt vett a Vetésforgó I. Egyetemi dolgozatok az ELTE BTK Néprajzi Tudományos Diákköréből címmel kiadott tanulmánykötet szerkesztésben. Ugyanitt jelent meg tanulmánya, mely az Adatok a természetgyógyászat kutatásához a magyar néprajzi szakirodalomban címen érhető el.

Kutatási tevékenység:

Vámos Gabriella 2014. április 21-29. között Kolozsváron, Szamosújváron végzett kutatómunkát, ahol a Kidéhez kapcsolódó levéltári források digitalizálását végezte. A kutatómunkát Ilyefalvi Emese vezette, és az ELTE-BTK néprajz szakos hallgatói vettek benne részt.

Konferencia:

Keszi Tamás „Nagyrévi sírleletek és edénydepók Fejér megye keleti pereméről” című előadásával vett részt 2015. december 17-18-án az MTA és az ELTE Régészettudományi Intézet szervezésében rendezett, „A bronzkor kutatásának helyzete Magyarországon” című konferencián.

Buza Andrea és Keszi Tamás részt vett a Magyar Régész Szövetség által 2014. szeptember 25-én rendezett „Sodrásban: új megközelítések a magyar régészetben” című szemináriumon.

Tanulmányok:

Keszi Tamás folytatta az Iváncsa-laposi település leletanyagának feldolgozását (tárgyak fotózása, leírása). A 2013/2014-es tanévben befejezte PhD tanulmányait az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola régészeti programján. A tavaszi félévben elkészítette doktori disszertációjának (Kulturális változások a nagyrévi és vatyai kultúra idején) első fejezetét (terjedelem: 163 gépelt oldal, 144 fényképes-rajzos tábla). A fejezet a nagyrévi kultúra kialakulásának folyamatát vizsgálja az Iváncsa-laposi település kerámiaanyagának feldolgozott részének tükrében. A dolgozat eredményeit bemutató, a doktori iskola oktatói és hallgatói előtt tartott előadást és a kéziratot az oktatók elfogadták. Decemberben radioaktív szénizotópos vizsgálatot végeztünk 4, az iváncsai lelőhely települési objektumaiból vett állatsont-mintán. A múzeum történetében ez az első eset a C¹⁴-es kormeghatározás alkalmazására. A kapott adatok fontos hozzájárulást jelentenek a harangedényes, a makói, a somogyvári és a nagyrévi kultúra időrendi viszonyainak és kulturális kapcsolatainak tisztázásához.

Vámos Gabriella elvégezte a Mire jó a múzeum? A drámapedagógia, mint a felfedezés új módszere a csoportos múzeumi nevelésben, akkreditált múzeumi szakmai továbbképzést. A képzés elsősorban a drámapedagógiai módszerek múzeumi alkalmazására helyezte a hangsúlyt. A képzés a drámatanítás alapvető céljait és múzeumi alkalmazási lehetőségeit, a fontosabb képességfejlesztő gyakorlatokat, alapfogalmakat és legfontosabb munkaformákat mutatta be. A tanfolyamon történő részvételtől oklevél került kiállításra, melynek száma: 063/2015

Keszi Tamás elvégezte a Kulturális Örökség Menedzserek Egyesülete által szervezett „What makes heritage an experience?” című továbbképzést. A projekten résztvevő oktatók a kulturális örökség bemutatásával kapcsolatos nemzetközi tapasztalatokat osztották meg magyar szakemberekkel.

Publikációk:

Vámos Gabriella tanulmánya, a Menyasszonyi koszorúk az Intercisa Múzeum néprajzi gyűjteményében címmel megjelent az Alba Regia, Szent István Király Múzeum Évkönyve 43. számában.

Vámos Gabriella megírta tanulmányát, A Természetes Gyógyintézetek szerepe a 19. századi gyógyítási gyakorlatban címmel, amely a Minden dolgok folytatása. Tanulmánykötet a 60 éves Deáky Zita tiszteletére című kötetben fog megjelenni, várhatóan 2016 áprilisában.

Megjelent Keszi Tamás tanulmánya két, szimbolikus ábrázolásokkal díszített kispostagi, bronzkori urnáról a Magyar Régészet című folyóirat 2015. téli számában magyar (Pont, pont, vesszőcske – hová tűnt a fejecske?), illetve angol nyelven (Question of headless figures on Bronze Age urns).

Konferencia:

Keszi Tamás 2015. november 14-én „Pentelemonostora – tények és hipotézisek” című előadásával vett részt a Pentelei Monostor Konferencián. Az előadásban bemutatta a monostorra vonatkozó történeti és régészeti forrásokat, az értelmezésükkel kapcsolatos bizonytalanságot. A lelőhelyről származó nagy mennyiségű római és kisebb számú középkori lelet alapján új hipotézist fogalmazott meg a lelőhellyel kapcsolatban Ennek főbb pontjai: a) a római korban a Szalki-sziget még a szárazföldről tartozott b) az intercisai helyőrség és a barbárokkal folytatott kereskedelem kiszolgálását ellátó kikötőt a későbbi sziget északkeleti részén építették ki, c) a korai középkorban a nyugati irányba mozgó Duna leválasztotta a Szalki-szigetet a jobb partról d) az elhagyott római kikötő egy részét az Árpád-korban monostor céljára alakították át.

Vámos Gabriella szervezésében, 2015. június 4-én került megrendezésre, A néprajztudomány sokszínűsége és helye a társadalomtudományok rendszerében című konferencia, melynek céljaként egy olyan szakmai fórum létrehozása állt, amely a néprajztudomány, a folklorisztika, a társadalomtudományok képviselőit közös gondolkodásra sarkallja.

Kutatási tevékenység

Vámos Gabriella Kidében végzett terepmunkát 2015. február 1-8 valamint augusztus 3-8. között. A terepgyakorlatot Ilyefalvi Emese szervezte és az ELTE-BTK néprajz szakos egyetemi hallgatói is részt vettek a munkában, melynek célja tájházrendezés, tárgy-gyűjtés volt. Vámos Gabriella az említett időszakokban a településen élő evangéliumi szabadkeresztény gyülekezet faluközösségben betöltött szerepével kapcsolatban végzett kutatásokat.

Tanulmányok:

Vámos Gabriella 2015. szeptember 1-től felvételt nyert, a ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Magyar és összehasonlító folklorisztika doktori programjára. Kutatási témája: Munkásfolklore gyűjtések és 1950-es évek társadalmi átalakulása.

Az Intercisa Múzeum időszaki kiállításai 2014-2015-ben

Buza Andrea–Pongrácz Brigitta
Intercisa Múzeum, 2400 Dunaujváros, Városháza tér 4.
buzaandrea@gmail.com, bpongracz.intercisamuz@gmail.com

Az Intercisa Múzeum időszaki kiállításait elsősorban régészeti, néprajzi, történeti, valamint kortárs művészeti tematika alapján csoportosíthatjuk. A múzeum anyagának bemutatásán kívül fontosnak tartjuk, hogy más – hazai és külföldi – intézmény anyagának, helyi és környékbeli művészek művei bemutatásának is lehetőséget adjunk. Időszakos kiállításainkat két helyszínen, a múzeum első emeltén található kamarateremben valamint a második emeleti kiállítóteremben rendeztük meg, ezeken kívül külső kiállításaink is voltak.

A 2014. év kiállításai

Első emeleti kiállító terem

A 2013. évről áthúzódó Golubov Gábor emlékkiállítás után 2014. március 7-én egy időben két kiállításunk is nyílt. Perczel Józsefné néhai férje gyűjteményéből adományozott két alkalommal múzeumunknak tárgyakat, elsősorban 19-20. századi fegyvereket, melyeket a kamarateremben „*Egy féltve őrzött magángyűjtemény*” címmel mutattunk be. A kiállítást nyár végéig tekinthették meg az érdeklődők. Ezzel egy időben, a terem előterében nyílt meg és május 20-ig volt látogatható Aranyosi Sándor baracsi fegyverkovács „*A munkámra igényes, magyarságomra büszke mesterember vagyok*” című, saját készítésű fegyvereit bemutató tárlata.

2014. szeptember 12 - október 12. között tekinthették meg látogatóink *Az eltemetett múlt. Bronzkori temető Kisapostagon* című kiállítást. A bemutatott anyag 2004 nyarán a 6. sz. főút körforgójától nyugatra eső területen, Kisapostag-Kenderesen, került elő. A lelőhelyen nagyrészt a középső bronzkori Vátya-kultúra népességének telepmaradványai és a valószínűleg hozzátartozó temető került napvilágra. A kiállítás anyagát a temetőből előkerült urnák, a halottaknak útravalóul adott élelem – és italmellékletet tartalmazó tálak, bögrék valamint a ruházathoz tartozó bronztárgyak alkották.

2014. október 17-én nyitottuk meg Vachter János fotográfus, analóg fényképezőgépekkel, speciális technikákkal készített fotóit bemutató, *Lefelé a Dunán* című kiállítását, mely november 21-ig volt látható.

2014. december 5 – 2015. január 26. között várta az érdeklődőket a *Poznan-Budapest*

1956 című kiállítás, melyen az 1956-ban Poznanban július 28-án kitört népfelkelés valamint a budapesti forradalom során készült, Engelmayer Ákos volt varsói nagykövet által hosszú éveken keresztül gyűjtött, korábban többek között Budapesten, Moszkvában, Minszkben is kiállított fotókat tekinthették meg látogatóink.

Második emeleti kiállító terem

2014. március 7 – április 6. között Páhi Péter képzőművész „Betevő” című kiállítása várta az érdeklődőket, melynek társadalmi üzenetéről a művész a következőket nyilatkozta:

„A maradékból történő építkezés, amelynek fő célja, hogy egy-egy adott tárgyat más értelmezéssel ruházzunk fel, más feladatot bízunk rá, természetesen megmaradt, ám a Betevő című kiállítás másra koncentrál. Mindennapi függőségeinkről, fogyasztási szokásainkról, nagy evés-ivásainkról szól leginkább. De megpróbálkoztam ábrázolni és bemutatni a férfi-anyós kapcsolatot, vagy emléket állítani azoknak az arctalan ügyintézőknek, akik néha, vagy inkább gyakran belebúgják tartozásainkat a telefonba.”

Páhi Péter kiállítása a gyerekek számára is nagy élmény volt

2014. április 11 – június 1. között látogatóinkat a *Fejezetek Dunaiújváros sportéletéből* című kiállításra invitáltuk. A népszerű tárlat kaleidoszkóp-szerűen mutatta be városunk színes sportéletét. A kiállított tárgyak között látható volt Cserni Béla motorcsónak-versenyző világbajnoki aranyérme, Bojana Radulovics Sidney-i olimpián nyert ezüstérme valamint az Acélbikák trófeái.

Interjú Kercsó Árpád jégkorong-edzővel a Dunaújváros sportéletét bemutató kiállításon

A városunkban megrendezett Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem keretében 2014. június 13-án nyílt meg a Paddi Attila magánygyűjteményéből rendezett *Berán Lajos – Művész és magánember* című tárlat, mely szeptember 15-ig volt látható. Berán Lajos világhírű szobrász és éremművész, az Állami Pénzverő fővénköze erősen kötődött Dunapentéléhez, ahol sok időt töltött felesége családjánál.

A Berán Lajos munkásságát bemutató kiállítás megnyitója

A 2012-ben 27 évesen elhunyt, belga-koreai származású Kim Corbisier egykor a dunaujvárosi Széchenyi István Gimnáziumba járt, első önálló kiállításai is Dunaujvárosban voltak. Az Intercisa Múzeum és a Pepper Art Projects közös rendezésében szeptember 25-október 22. között bemutatott *Fészek – Kim Corbisier emlékkiállítás*on a festmények és grafikák mellett szerepet kaptak a filmek, fotók és a zene is. A művész több olyan műve is látható volt, melyek korábban kevésbé voltak ismertek a közönség előtt vagy még el sem készültek teljesen.

Múzeumunk bizonyos időközönként bemutatja, mely tárgyakkal gyarapodott az évek során régészeti, történeti és néprajzi gyűjteménye. Ezek elsősorban olyan tárgyak, melyekből önálló kiállítást nem lehet rendezni, nem töltenének meg egy kiállítótermet. 2014. november 14 – 2015. január 26. között a *Múzeumi séta a járásban. Az Intercisa Múzeum gyűjteménygyarapodása 2008-2014.* című tárlaton a bronzkortól a XX. századig terjedő időszakból származó tárgyakat láthattak az érdeklődők. A régészeti leletek egy részét a 2011-ben, Perkáta-Tó melléki dűlőben feltárt avar telep tárgyai alkották, másik része Boda Endre, Eva Kiss, Fodor Krisztián, Takács János, Tóth Zoltán ajándékként került gyűjteményünkbe.

A 2015. év kiállításai

Első emeleti kiállító terem

2015. február 27 – március 29. között *Légi oltalom és polgári védelem az 50-es 60-as években* című kiállításunkat Orosz Csaba tűzoltó alezredes, a Dunaujvárosi Hivatásos Tűzoltó-parancsnokság parancsnoka szervezte. Azzal a céllal, hogy a város lakossága és a diákok – a bemutatott egykori használati tárgyak, védelmi eszközök segítségével – közelebbről megismerjék a polgári védelem múltjának egy kis szeletét. A katasztrófavédelmi tárlat bemutatta azokat az eszközöket, térképeket, ruházati kiegészítőket, védőfelszereléseket, amelyeket az '50-es, '60-as években használtak a szakma képviselői.

2015. április 10-én nyílt meg az Intercisa Múzeum néprajzi anyagából válogatott *Kendermagtól a textilig* című néprajzi kiállítás, melyen a kenderfeldolgozás menetét ismerhették meg az érdeklődők. A téma sokszínűségének bemutatására a tárgyi anyagot gazdag fotóillusztráció egészítette ki. Az érdeklődők június 7-ig nézhették meg a tárlatot.

Interjú Orosz Csaba alezredessel a polgári védelmi kiállítás megnyitóján

A népi textilművességet bemutató kiállítás interaktív megnyitója

2015. június 26-án nyílt meg és a népszerűségére való tekintettel kétszer meghosszabbított záró időpont miatt szeptember 30-ig tartott nyitva a *Sztálinváros, te csodás!* című kiállítás. A bemutatott képzőművészeti, alkotások, írott dokumentumok, fényképek között helyet kaptak azok a tárgyak is, amelyeket a 2015. október 9-én elhunyt Békési György adományozott az Intercisa Múzeumnak.

A „Sztálinváros, te csodás!” kiállítás megnyitója

2015. november 25 – 2016. február 29. között láthatták az érdeklődők a *Múltba vezető csatornák. – A legújabb régészeti leletek Előszálláson* című kiállítást. 2014-2015-ben Előszálláson szennyvízcsatorna építését végezték, mely érintett régészeti lelőhelyeket is. A feltárások során előkerül római kori kelta valamint avar kori leleteket mutatta be kiállításunk.

Második emeleti kiállító terem

2015. január 30 – március 11. között Csepeli István dunaföldvári faragó, népi iparművész munkát tekinthették meg az Intercisa Múzeumba látogatók. Alkotásait már nem először tekinthették meg az érdeklődők nálunk, ezen a kiállításon pályafutásának legsikerültebbnek tartott munkáiból válogatott.

2015. március 27-én, nyílt meg, Kiss Anna képzőművész „*story-telling*” című kiállítása A tárlaton az alkotó a kiállítást megelőző három évben készült, a tarnszparencia jelenségkörét vizsgáló plexi- és fóliamunkáiból válogatott, valamint egy videó installációt is megtekinthettek az érdeklődők, 2016. május 10-ig.

Farkas Imre, Előszállás polgármestere a településén feltárt, régészeti leleteket bemutató kiállítás megnyitóján

Megnyitóinkon rendszeresen lépnek fel zenészek, együttesek.
Csepeli István fafaragó kiállításának megnyitója

2015. május 22 – július 5. között egy újabb képzőművészeti kiállításnak adott helyet intézményünk. Várnai Gyula Munkácsy Mihály- díjas képzőművész kiállítása „Láthatatlan városok” címmel várta a látogatókat. Az új és korábbi alkotásokat is bemutató tárlat címe Italo Calvino hasonló című művére utalt. A kiállításon Várnai olyan kérdésekre kereste a választ, mint az identitás, a kötődés vagy éppen a történelemszemlélet „megjelenítése” a művészetben.

Várnai Gyula, Munkácsy-díjas képzőművészünk kiállításának megnyitója

A Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségének kezdeményezésére, a jeruzsálemi Izrael Múzeum gazdag gyűjteményéből válogató vándorkiállítás készült, melynek létrejöttét Izrael Állam Nagykövetsége támogatta. A *Zsidó kéziratok és szertartási tárgyak a Jeruzsálemi Izrael Múzeum anyagából* című tárlat Szentendre, Kaposvár, Pécs, Karcag után 2015. szeptember 16 – október 15 között volt látható az Intercisa Múzeumban. A kiállításon többek között láthatóak voltak a mindennapi életben és a szertartások során használt zsidó hagyományokhoz kötődő vallási tárgyak, kéziratok, de megjelentek az 1947-ben felfedezett holt-tengeri tekercsek kicsinyített másolatai is. Közben a több évszázados együttélés során a magyar kultúra szerves részévé váló zsidóság kultúrájába, szertartásaiba, hagyományaiba is betekintheztünk a házasságlevelek, imakönyvek, Haggádák, dekoratív táblák, Tóra-díszek segítségével.

2015. október 30 – november 30. között mutattuk be a *Királyi ajándékok – Josip Broz Tito, egykori jugoszláv államfő koronás főktől kapott ajándékai* című tárlatot. A kiállítás anyaga a belgrádi Jugoszláv Történi Múzeumból érkezett. 55 nagyrészt arany és ezüst tárgy, például cigarettatárcák, teáskészletek valamint kitüntetések szerepeltek a tárlaton, de helyett kapott köztük néhány régészeti lelet is például egy, a Kr. e. 7-6. századból származó korinthuszi sisak illetve a Khmer Birodalom fővárosa, Angkor egyik templomából származó kötőredék is.

Ilan Mor, Izrael Állam nagykövete és Cserna Gábor, Dunaújváros polgármestere megnyitja az Izrael Múzeum anyagából összeállított kiállítást

Rade Drobac, Szerbia Köztársaság nagykövete interjút ad a Jugoszláv Történelmi Múzeum anyagából rendezett kiállítás megnyitóján

2015. december 18 – 2016. február 29. között láthatták az érdeklődők a „*Sár a tűzben – A kerámia története*” című kiállításunkat. Célunk az volt, hogy, hogy bemutassuk az agyag és az ember több tízezer éves történetét. A tárlaton láthatók voltak régészeti leletek az őskortól a török korig, néprajzi tárgyak habánoktól és pentelei fazekasoktól, valamint újkori csecse-becsék, különös tekintettel a szocialista iparművészet remekeire. A tárgyakat gazdag fényképanyag egészítette ki, hogy azt is megtekinthessék látogatóink, ami a múzeumból hiányzik

Külső helyszínen rendezett kiállítások

2015. évi központi költségvetésről szóló 2014. évi C törvény 3. mellékletében „Járásszékhely települési önkormányzatok által fenntartott múzeumok szakmai támogatása” jogcímen 66 millió forint pályázati forrás került elkülönítésre. Az összegből Balog Zoltán emberi erőforrások minisztere támogatási döntése alapján Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata 1.000.000 Ft támogatásban részesült. A támogatási összegből az Intercisa Múzeum két kiállítási típust – banner kiállítás illetve kamaratárlatok – valósít meg Dunaújvárosban, valamint a dunaújvárosi járás településein 2016. június 30-ig..

Az iskolákban 15 darab banneren, nagyméretű fényképeken mutatjuk be a dunaújvárosi járásban előkerült régészeti leletek. A bannerek 2015-ben a következő iskolákban láthaták: Szilágyi Erzsébet Általános Iskola 2015. október 9. – november 3., Dózsa György Általános Iskola 2015. november 3. – november 17., Gárdonyi Géza Általános Iskola 2015. november 17. – november 30. , Lorántffy Zsuzsanna Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium 215. november 30. – 2016. január 12.

A kamara kiállításokat a járás egy-egy településén rendezzük meg, mindenhol az adott településről előkerült régészeti leleteket láthatják az érdeklődők. Őszintén mondhatjuk, hogy nagy sikere van minden egyes ilyen jellegű kiállításnak. A helyieknek fontos településük múltja, érdeklődéssel fogadják a bemutatott tárgyakat. A múzeumban egyébként raktárban őrzött tárgyak így valóban közkinccsé válhatnak. A tárlatot 2015-ben két településen rendeztük meg a *Régészeti leletek Adonyból* című kiállítást 2015. november 6 – december 1. között az adonyi, a *Régészeti leletek Kisapostagról* című kiállítást 2015. december 3 – 2016. január 19. között a kisapostagi Polgármerteri Hivatalban tekinthették meg az érdeklődők.

Külső kiállításaink sorában néprajzi téma is helyet kapott. Az Intercisa Múzeum gyűjteményéből 2015. november 11-én nyílt meg a *Mezőföldi néprajzi értékeink* című kiállítás a Széchenyi István Gimnázium és Kollégiumban. A kiállítás 2015. december 1-ig volt látható.

A Dózsa György Általános Iskola pedagógusai tesztsort dolgoztak ki a diákoknak, amit a múzeum régészeti leleteit bemutató bannerek segítségével lehetett megoldani

Látogatók az Adonyban rendezett kamarakiállításon

Múzeumpedagógiai események (2014-2015)

Pongrácz Brigitta

Intercisa Múzeum, 2400 Dunaújváros, Városháza tér 4. bpongracz.
intercisamuz@gmail.com

A múzeumpedagógus szerepe és feladatai az Intercisa Múzeumban

Intézményünk múzeumpedagógusa fogadja az óvodák, iskolák jelentkezését, megszervezi, majd levezeti a kért foglalkozást. A foglalkozások levezetése mellett elvégzi az azzal járó dokumentációt. Részt vesz a foglalkozások tematikájának kidolgozásában, közreműködik előadások lebonyolításában.

2015. november 1-jével Kiss Anna múzeumpedagógust Pongrácz Brigitta váltotta.

Tanulás múzeumi környezetben

A múzeum komplex ismereteket képes interaktív módon közvetíteni. Ugyanis a múzeumi közegben minden adott ahhoz, hogy gazdag, sokrétű tudásanyagot adjunk át, ehhez élményközpontú módszereket használunk. Így sokkal hatékonyabb a tanulás folyamata a múzeumlátogató közönség, mindenek előtt a diákok könnyebben megjegyzik az átadásra kerülő információkat. A pedagógusok a hagyományos iskolai tanórák kiegészítéséül használják a múzeumokban összegyűjtött ismereteket, hiszen a kiállítások alkalmasak arra, hogy bemutassák a tárgyi emlékeket, amiről a gyerekek tömör megfogalmazásban olvashatnak a tankönyvekben. A múzeumi tanórák alkalmával igyekszünk teljes látókörű szemléletet kialakítani, illetve kiegészíteni az eddig megszerzett ismeretet. Ezekben az alkalmakon bátran kérdezhetnek a gyerekek, akár az egyéni érdeklődésükbe tartozó témakörből is, ezáltal segítjük a témában való elmélyülés lehetőségét, valamint új összefüggések felismerését. Olyan példákat hozunk, amelyek számukra is ismertek lehetnek olvasmányokból, versekből, rajzfilmekből. A lexikális tudáson felül szükségük van a diákoknak a tapasztalás útján megszerzhető ismeretekre. A foglalkozásokon szabadjára engedhetik képzeletüket, bátran kérdezhetnek vagy elmondhatják a véleményüket a témáról.

Továbbá szívesen alkalmazzuk a kooperatív tanulási módszereket. Ezekben a rendhagyó alkalmakon gyakran kiscsoportokba rendeződve dolgoznak a tanulók. A csoportmunka alkalmával jobban megismerik egymást a gyerekek, észreveszik egymás erősségeit és gyengeségeit. Megtanulják a feladatokat részegységekre bontani, minden feladatrésznek van egy felelőse, akit közös megegyezés alapján jelölnek ki, és aki felel

Történelemóra a múzeum restaurátorműhelyében

Gyermekcsoport a múzeum állandó kiállításán

a rábízott feladatokért. Időközönként ellenőrzik magukat és a csoport teljesítményét, bátorítják egymást. Megfigyelhető, hogy kinek milyen szerepe van a csoporton belül, és hogyan csiszolódnak egymáshoz a közös cél érdekében. Az erősen motivált team-et, onnan lehet felismerni, hogy képesek, hajlandók és tudnak együttműködni, türelmesek egymással, kompromisszumképesek, felelősségteljesek, megbízhatók, precízek és tudják, hogy összefogással meg tudják oldani a feladatokat. Általában élvezik a gyerekek ezeket a feladatokat, mert közben jókat nevetnek, szórakoznak, kedvesen élcelődnek, és így összekovácsolódva erős egységet alkotnak a projekt végén. Így sokkal élvezetesebb a tanulás.

Bejelentkezéskor minden pedagógusnak lehetősége van választani, hogy tárlatvezetést kér az állandó és/vagy időszakos kiállításokhoz, prezentációs előadást szeretnének meghallgatni, vagy pedig kézműves foglalkozáson részt venni. Minden esetben figyelembe vesszük a pedagógusok kérését, és ehhez alkalmazkodva, igazodva alakítjuk ki az órákat. Kiegészítjük az tananyagokat a saját múzeumi gyűjteményünkben található tárgyak bemutatása által, és készséggel elmondunk minden lényeges tudnivalót róluk.

Emlékszem, hogy általános iskolás diákként nagyon ritkán látogattuk a múzeumokat, majd a szakközépiskolai, művészeti tanulmányaim során évente többször sikerült eljutnom a híres múzeumokba, és megnézni a képzőművészeti kiállításokat. Manapság már pályázatok segítenek előrébb mozdítani a múzeumlátogatásokat, még hozzá úgy, hogy az iskolák és a múzeum között együttműködés alakuljon ki, sőt a pályázat rendszeres múzeumlátogatási alkalmakat vár el az iskoláktól a fenntartási évek alatt.

A múzeum több európai uniós pályázaton vett részt sikerrel, amelyek az elmúlt két évben is sok tennivalót adtak számunkra:

TIOP 1.2.2/08-1 - „Múzeumok iskolabarát fejlesztése és oktatási-képzési szerepének infrastrukturális erősítése” pályázat, amely felélénkítette az iskolák és a múzeum kooperációját. A pályázat célja az volt, hogy teljesen új, gyermekbarát foglalkoztató helyeket alakítsunk ki a múzeumban, ezzel is erősítve a múzeum, valamint az iskolák közötti együttműködést. Célunk az volt, hogy a múzeum be tudjon kapcsolódni az oktatásba, segítsen a diákoknak a megszerzett tudást elmélyíteni. Fontos, hogy a fiatalabb korosztályok is szívesen látogassák meg intézményünket és a foglalkozás után pozitív élményekkel távozzanak tőlünk. A pályázat keretén belül sikerült kialakítanunk egy előkészítő helyiséget a foglalkozásokhoz, valamint egy, a foglalkozások lebonyolítására alkalmas teret. Emellett számos, a foglalkozásokhoz szükséges eszközt is be tudtunk szerezni.

TIOP - 1.2.2-09/1-2010-0020 - „A kőkortól az újkorig” látványtár kialakítása. Ebben a pályázatban az előzővel szorosan összekapcsolódva alakítottunk ki két új, modern látványtárat, mely olyan raktárként funkcionál, melyet a látogató belülről is megtekinthet. Látványtárainkban régészeti, néprajzi és helytörténeti anyag kapott helyet.

TÁMOP -3.2.8/10/B-2010-0008 - „Múzeumok mindenkinek program - Múzeumok oktatási és képzési szerepének erősítése.” A pályázat keretén belül kerültek kidolgozásra a múzeumpedagógiai foglalkozások és múzeumi órák tematikái.

2014-es látogatottsági statisztikák:

53 alkalommal szerveztünk iskolai oktatást segítő múzeumpedagógiai programot, melyeken összesen 1090 fő vett részt. A látogatók között voltak óvodák, általános és középiskolák.

Gyermekcsoport a látványtárban

109 alkalommal került megrendezésre szabadidős gyermek- és felnőtt foglalkozás (melyek informális foglalkozások voltak, céljuk az ismeretterjesztés). Ezen összesen 3120 fő vett részt. Tartottunk speciális foglalkozást a József Attila Közalapítvány részére, emellett intézményünk helyet adott előadásoknak, tematikus műhelyfoglalkozásoknak, konferenciáknak is. Helyet biztosítottunk tánc táboroknak, valamint kollégáink kézműves tábort szerveztek az érdeklődőknek. Mindezek mellett rendszeresen tárlatvezetéseket tartottunk az intézmény kiállításában.

2015-ös látogatottsági statisztikák:

68 alkalommal szerveztünk iskolai oktatást segítő múzeumpedagógiai programot, melyeken összesen 1363 fő vett részt. A látogatók között voltak óvodák, általános és középiskolák.

161 alkalommal került megrendezésre szabadidős gyermek- és felnőtt foglalkozás, melyeken összesen 4618 fő vett részt. Ebben az évben is több alkalommal meglátogattak bennünket a József Attila Közalapítvány gondozottjai, helyet adtunk külsős előadóknak, tematikus műhelyfoglalkozásoknak, konferenciáknak, valamint városi rendezvényeknek is, tánc táboroknak.

Állandó és időszakos kiállításokhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai foglalkozások

Az időszakos kiállítások alkotják a múzeumi munka egyik legmozgalmasabb részét, viszont alkotói szabadságot adnak a kiállításokat szervező, rendező kurátoroknak. Hiszen minden tárlat egyedi, különböző, nincs két egyforma, egy picit mindegyik a szívünkhöz nő, miközben dolgozunk benne. Ez a fajta szeretet abban nyilvánul meg leginkább, hogy minden időszakos kiállítás alkalmával keressük szakmai szemmel azt a tárgyat, amelyik méltó, érdekes és egyediségével kitűnik. Figyelembe vesszük azt, hogy mennyi időt igényel az elkészítése, és hogy olyan tárgyat válasszunk, amit el tudunk készíteni együtt a gyermekekkel, illetve a felnőttekkel, s örömet is lelik benne. Továbbá nagyon fontos szempont a tárgyak formája, anyaga, mérete, díszítettsége. Ezt követően, amelyikbe beleszeretünk, azt kiemeljük a kiállításból, és elképzeléseink szerint, de korhűen feldolgozzuk. Ebben az esetben az alkotói szabadság kicsit szárnyalhat, így kísérletezhetünk különböző művészeti technikákkal, keresve azt, amivel a legszebb lesz az újjászülető tárgy.

A látogatók saját kezűleg alkotott műveket vihetnek haza, és ez sokkal jobb érzés, sokkal személyesebb emlék, mintha egy előre elkészített tárgyat megvásárolna. Ebben a műben benne van a látogató szíve, lelke, türelme és a saját ügyessége, ezáltal egyedi tárgyat alkot, és az elkészítés folyamata emlékezetes marad.

Középiskolások kézműves foglalkozáson

Jeles napokhoz kapcsolódó foglalkozások

Nagy sikerük volt a valamilyen ünnephez (húsvét, advent) kapcsolódó foglalkozásoknak is. A „*Múltba vezető csatornák – a legújabb régészeti leletek Előszállásról*” című időszaki kiállításunkra ellátogatottak hozzánk az Árpád Fejedelem Általános Iskola 1-8. osztályos tanulói, és megnézték a településükön feltárt régészeti leleteket. Ezt követően a „*Kalendáriumi kalandozások*” című múzeumpedagógiai foglalkozásokon vettek részt a növendékek. Az advent jeles napjaihoz kapcsolódó népszokásokkal ismerkedhettek meg játékos, interaktív vetélkedő formájában, drámapedagógiai elemekkel színesített feladatok által. Betekintést nyerhettek a Miklós-naphoz, valamint a Luca-naphoz kapcsolódó szokásokba, megismerték, hogy elődeink hogyan készültek a karácsonyra, milyen növényeknek, szokásoknak tulajdonítottak nagy szerepet az ünnepi készülődés során. Megtanulták, hogy miért készítettek anno hagymakalendáriumot, vagy miért faragtak Luca-széket a férfiak, vagy miért és hogyan jósolták meg jövődebőljük nevét a lányok. Továbbá, megismerkedtek a betlehemezés szokásával és jelentőségével. A foglalkozás végén mindenki elültethette a saját Luca-napi búzáját, amely akár az ünnepi asztal dísze is lehetett. A búzaültetés folyamata a következő lépésekben zajlott: vászonterítés asztalokra helyeztük a földdel teli tálakat, kiosztottuk a cserepeket, a díszítésre szolgáló csomagolópapír-csíkokat, amikkel peremdíszeket ragaszthattak, valamint ehhez a munkálathoz szükségük volt ragasztóra és pár szem búzára. Megkértük a gyerekeket, hogy első lépésként az előzőleg előkészített színes csillagokra írják fel a nevüket, és ragasszák fel az ünnepi hangulatú peremdíszeket a cserép felső harmadára, majd az apró karácsonyfa alakú színes, papír díszeket erősítsék fel. A dekorációs feladat végéhez érve elkezdtünk ültetni. Közben megmutattuk azt a mintadarabot, amit már néhány nappal azelőtt előkészítettünk. A diákok megtöltötték a cserepeket földdel és elültették a búzaszemeket. A tanulók úgy összekoszolták magukat, hogy az ültetést követően mindannyian sorban álltak, hogy kezet mossanak, majd elhagyták a múzeumot és visszamentek a tanórákra. Útravalóul megsúgtuk nekik a gyors csíráztatáshoz szükséges öntözési tanácsokat, hogy ugyanolyan szép búzájuk nőjön, mint nekünk. Nagyon élvezték a csoportos foglalkozásokat és a búza ültetést, valamint a kis kreatív feladatokat.

Az óvodás csoportok számára meghirdetett múzeumpedagógiai foglalkozás a „*Süssünk, süssünk valamit...*” címet viselte, ennek keretén belül minden óvodás elkészíthette saját mézeskalácsát. Megismerkedhettek közben a mézzel, mint a legrégebbi édesítőszerrel, amit az őseink is használtak.

Beszélggettünk arról, hogyan készül a méz, ki készíti, hogyan nyerik ki a méhkasból azt, valamint régen a gyerekek hogyan, mikor jutottak hozzá ehhez a csemegéhez. A mézes tészták régen és napjainkban is közkedvelt karácsonyi ünnepi sütemények voltak. Megterített asztal várta a kicsiket és a nagyokat. Az asztalon lévő kis tálakban sorakoztak a díszítésül szolgáló, különböző magvak és aszalt gyümölcsdarabok, mint például a mák, a dió, a napraforgómag, a tökmag, a lenmag és végül a mazsola. Majd mindenki odaállt a megterített asztalhoz, az előre kiszaggatott mézes tésztákat dekorálhatták saját elképzelésük szerint. Közben megszagolhatták az egész fahéj- és vanília rudakat, ezzel felébresztve érzékszerveiket.

Húsvétváró foglalkozás (2014)

Búzaültetés Luca-napra

A mézeskalácsok díszítése elmélyült figyelmet kíván

A néprajzi szoba várta a gyerekeket egy kis kalandos játékkal, közben kisütöttük a gazdagon díszített egyedi mézeskalácsokat. Az óvodásokat, illetve az általános iskola alsó tagozatos tanulóit meghívtuk a néprajzi szobába, ahol az előzetesen kiválasztott, modern korhoz kapcsolódó eszközöket, játékokat, textíliákat elrejtettük a néprajzi tárgyak közé, és a gyerekeknek meg kell keresni ezeket a kakukktojásokat. A gyerekek kiváló megfigyelő képességük révén elég hamar felismerték a néprajzi szobába nem illő tárgyakat, közben motiválták társaikat a játékban való részvételre, versenyeztek egymással. A néprajzi szobában történt nyomozói munka mindenkinek tetszett, és élvezetes kikapcsolódásnak bizonyult. Ezt követően a megtalált tárgy elődjéről megtudhattak minden fontos információt a gyerekek. Ilyen információk például: hogyan használták régen a mindennapokban, milyen különbségek mutatkoznak a régi és az új tárgyak között. Megtapinthaták például a kendert, amit összehasonlítottak saját, finom tapintású ruhájukkal.

Tárgytapogató

Az egész múzeumban mézeskalácsillat volt, ami ismerős volt a gyerekek számára a fűszerek megszaglása után. Az esemény alatt karácsonyi dallamokat hallgattunk. Az útravaló, finom mézes süteményeket megmutattuk a gyerekeknek. Nagyon örültek a sütiknek, sőt voltak olyan csoportok is, akik a helyszínen elfogyasztották a mézeseket, annyira izgatottan várták a kicsik, hogy megkóstolhassák a saját kezűleg készített munkájukat. A foglalkozás közben, illetve a távozás előtt több óvodás csoport készült egy-egy ajándékkal számunkra, előadták az óvodában közösen megtanult ünnepi dalokat egy kis tánccal. Élvezték a foglalkozást az óvodások és a kísérőik is.

Nagyrendezvények

A múzeum az elmúlt két évben több nagyrendezvényt is szervezett, illetve kivitelezőként vállalt bennük szerepet. Ezek egy része hosszabb-rövidebb hagyományra visszatekintő, országos program volt, de akadtak egyszeri események is, amelyek valamely helyi szervezet tevékenységéhez vagy városi eseményhez kapcsolódtak.

A „*Magyar Régészet Napja*” című országos rendezvényhez a 2014-2015-ös évben is csatlakozott az Intercisa Múzeum. A május végén tartott, két napos esemény fő célja, hogy az emberek közelebb kerüljenek a régészethez, és a látogatók megismerjék a legfrissebb kutatási eredményeket. Az érdeklődők betekintést nyerhettek a szakma műhelytitkaiba, helytörténeti ismeretekkel gazdagodhattak. Akik nem féltek attól, hogy piszkosak lesznek, rekonstruált sírok feltárásával kóstolhattak bele az igazi ásatások hangulatába. A gyerekeket kincskereső játékkal vártuk, lurkók ügyesen teljesítették a feladatot, nem torpantak meg az akadályok esetén sem. Közben kézműves foglalkozásra invitáltuk őket, ahol lehetőségük volt kipróbálni magukat a szövésben, bronz- és római kori ékszerek, római kori mozaik, valamint ládika és íróttábla készítésében.

Római ládikák készítése a Magyar Régészet Napján (2015)

Bronzkori sírrekonstrukció feltárása

Készül a római íróttábla a Magyar Régészet Napján (2015)

A „Múzeumok Éjszakája” című országos rendezvénysorozathoz szintén minden évben csatlakozik az intézmény. Az esemény 2014-ben június 21-én, 2015-ben pedig június 20-án szombaton került megrendezésre a Római Kori Kótár és Fürdő területén. A rendezvény tematikája az előző, több mint egy évtized alatt alakult ki. A délután folyamán a vendégek családi programokon vehettek részt. Ennek során különböző kézműves technikákat próbálhattak ki, vagy esetleg római kori játékokkal ismerkedhettek, sőt még római kori ruhákat és fegyverzetet is magukra ölthettek. Este felé szakember vezetésével tekinthették meg a kótár és a fürdő romjait, sötétedés után pedig vetített képes ismeretterjesztő előadásokat tartottak a múzeum régészei és néprajzosa. Szó volt az intercisai rómaiak életéről és még sok másról. Eközben főttek a többfogásos, finom, római ételkülönlegességek. Amint elkészültek, a jelenlévőket egy igazi, fenséges ókori pikniken láttuk vendégül. Az ókori menü kóstolóján, minden ételből kaptak egy is ízelítőt, volt húsos étel zöldséges körettel, és ezt követte a gyümölcsös édesség. Természetesen minden egy kicsit magyar ízlés szerint készült, mert az eredeti számunkra ehetetlen lenne. Az ételkészítési technológia is sokkal korszerűbb lett azóta, és számtalan fűszernövény és gabonaféle áll rendelkezésünkre.

Drótékszerek készítése a Múzeumok Éjszakáján (2015)

Vezetés a kőtárban a Múzeumok Éjszakáján (2015)

A római ételekre sokan kíváncsiak

Ételosztás Apicius-módra (2015)

Római fegyverpróba gyerekeknek... ...és felnőtteknek a Múzeumok Őszi Fesztiválján (2014)

A rendezvényeink családoknak szólnak

Minden év októberében kerül sor a „*Múzeumok Őszi Fesztiválja*” című rendezvénysorozatra. A múzeum hétköznapokon általános és középiskolás csoportoknak kínál fel különböző programokat (előadásokat, tárlatvezetéseket, műhelylátogatásokat). 2014. október 18-án, szombaton a családokat vártuk délutáni foglalkozásainkra. A látogatók beöltözhetek római kori ruhákba és fegyverzetbe, majd a kézműves foglalkozásokon elsajátíthatták a kiskönyv, illatbagoly, tobozbagoly valamint őszi kisváza és papírdísz elkészítésének lépéseit. 2015-ben eljött hozzánk Bognár Márta takácsmester, aki szakmájának kialakulásáról tartott előadást, majd bemutatót az érdeklődők számára, akik utána a gyakorlatban is kipróbálhatták az elméletben tanultakat. A sikeres foglalkozás után mindenki saját készítésű karkötővel térhetett haza. Németh Nóra fazekasmester előadása és bemutatója után bögréket díszíthettek gyerekek és felnőttek egyaránt.

Karácsonyfadíszek készítése a *Múzeumok Őszi Fesztiválja*n (2014)

Dunaújváros központjának 2013-ban megkezdett rehabilitációjához kapcsolódott az az úgynevezett szoft program, amelynek kivitelezésére a Bartók Kamaraszínház és Művészetek Háza és az Intercisa Múzeumot kérték fel a szervezők. A 2014. május 16-án a színházban sorra kerülő rendezvényen a múzeum dolgozói tartottak játszóházat iskolás csoportoknak és más érdeklődőknek, a felnőttek számára pedig ismeretterjesztő előadásokat a múzeum régészei. Ugyancsak ők nyújtottak szakmai segítséget a színház művészeinek Mithras-misztériumjátékuk színpadra állításában.

Az egykori televíziós gyermekműsor, a Cimborák sikereinek nyomán szervezett klubhálózat az egész országra kiterjedő szervezetté nőtte ki magát. 2015. július 4-9-ig a József Attila Könyvtár Cimborák Klubja országos tábort szervezett „SZIVÁRVÁNYORSZÁG” olvasó-tábor névvel. A dunaujvárosi cimborák mellett Balatonalmádiból, Békéscsabáról, Budapestről, Nyíregyházáról, Rácalmásról érkeztek gyerekek sátorozásra a Szalki-szigeti kempingbe. Itt két kortárs gyermekregénnyel ismerkedtek meg részletesen, az egyik egy dunaujvárosi szerző, Kálnay Adél *Szivárványország* című műve, a másik Molnár Krisztina Rita *Maléna kertje* című regénye volt. A tábor résztvevőit egyéb kulturális és turisztikai programokkal is várták a szervezők. A szocreál tanösvényen végigsétálva megismerték a város szocialista stílusjegyeket viselő épületeit és művészeti alkotásait. A szoborparkban Rohonczy István képzőművész tartott nekik vezetést, a múzeumban az állandó kiállítást tekintették meg. Végül ellátogattak a kőtárba is, ahol Medvegy Zsuzsa tartott nekik kézműves-foglalkozást.

Kézműves cimborák

Jószolgálati Otthon Közalapítvány

A Jószolgálati Otthon Közalapítvány két intézményegységből fogyatékkal élő felnőttek érkeznek hozzánk havonta egy alkalommal. Köztük vannak olyan emberek, akik családban nőnek fel, illetve élnek és a fejlesztő foglalkozásra mennek be a Jószolgálati Otthonba, azonban vannak olyan emberek is, akik ápolást és állandó gondozói jelenlétet igényelnek. Régóta tartunk speciális foglalkozást számukra, ezeken az alkalmakon pár perces, vetített képes és szöveges ismeretterjesztő előadáson vesznek részt. Az új információk iránt fogékonyak, érdeklődőek. Akár korábbi előadásokra is visszautalhatunk, vannak közöttük olyanok, akik nagyon készségesen segítenek a többieknek az emlékek felidézésében, és megosztják tudásukat másokkal. Vannak, akik egy-egy témakörhöz kapcsolódóan nagyon hasznos hozzászólásokkal tudják fokozni az előadás közérthetőségét, vagy a feldolgozás folyamatát. Témákat tekintve végig vesszük a történelmi korokat, és bemutatjuk a korhoz kapcsolódó, múzeumban található tárgyi emlékeket, esetenként kiállítást nézünk, vagy a jeles népi ünnepeket dolgozzuk fel. Minden foglalkozás egy tárgyalgatási feladattal zárul, ami a témához kapcsolódik. A tárgy elkészítésének lépéseit külön-külön minden asztalnál bemutatjuk.

Medvegy Zsuzsa előadása a Jószolgálati Otthon gondozottjainak

Kézműves nyári tábor az Intercisa Múzeumban

Stéfely Éva
stefelyeva@gmail.com

Intézményünk múzeumpedagógusa és munkatársai a múzeum közművelődési programjához kapcsolódó kézműves foglalkozásokra nemcsak a gyerekeket-tanulókat várják, hanem a felnőtt korosztályt is. Az elmúlt évek tapasztalata bebizonyította, hogy a gyerekeket kísérő pedagógusok, szülők egyaránt rácsodálkoznak, s örömmel vesznek részt a játszóházi foglalkozásokon, ismerkednek meg a régmúlt tárgyi emlékeivel, s azt követően a készítés technikájával. Mára elértük, hogy vannak állandóan visszatérő iskolai osztályok, illetve hogy egy-egy kiemelt hétvégi programra, vagy a naptári ünnepekhez kötődő játszóházi készülődésre már ismert családok látogatnak meg minket. Az iskolai csoportfoglalkozásokon általában 25-30 fő kb. 30-60 perc alatt ismerkedhet meg egy technikával, illetve készíthet valami egyszerűbb tárgyat. A hétvégi rendezvényeken általában 4 óra áll rendelkezésre 4-5 technika megismeréséhez. Mivel ilyenkor főleg családok keresik fel a múzeumot, egészen egyszerű és nehezebben elkészíthető tárgyakkal is várjuk vendégeinket. Mivel mindenki szeretne mindent kipróbálni, ebből következik, hogy újra az idő korlátozza a lehetőségeinket. Ezért vállaltuk, hogy nyári tábor keretein belül mutatjuk be az időigényesebb technikákat.

Az Intercisa Múzeum 2014. június 23-27-ig hirdette meg kézműves táborát 10-15 éves gyermekek számára. A tábor szervezését és vezetését restaurátor kolleganőmmel, Paálné Bakó Edittel vállaltuk. 10 gyermek jelentkezett erre az egy hétre, fiúk-lányok vegyesen, mindannyian komoly érdeklődést mutattak a különböző kézműves technikák iránt. Már az alapanyagok kiválasztásánál fontos volt számunkra, hogy természetes anyagokkal dolgozzunk majd, sorra belekóstolva a régi mesterségekbe.

Az idő hosszúsága megengedte, hogy olyan tárgyakat is alkothassunk, amelyek technikailag csak több napon keresztül kivitelezhetőek. Így egy napon belül több tárgy készítésével is foglalkoztunk, hogy hétfélegre minden elkészülhessen. Ezért kezdtük a kiskönyvvvel a hetet, hétfőn íveket hajtogattunk, ezeket felfűztük, a könyvtestet megelőzőkeltük, kedden táblát és borítóanyagot szabtuk és összeragasztottuk a táblát a gerinclemezzel. Szerdán beragasztottuk a könyvtestet a táblába és szükség volt még 2 nap száradásra a súlyok és deszkák alatt. Mindezt a restaurátorműhelyben készítettük, ahol olyan szerszámokat, gépeket használhattak a gyerekek, amit a normál életben nem is láthatnak.

Még hétfőn hozzákezdünk a pénztárca szövéséhez is, ehhez felvetettük a szövőkereteket a felvetőszállal és különböző színű gyapjúfonállal szőttünk. Péntekre mindenki összevarrta a szőtt csíkot, gombot és gomblyukat varrt rá. A gyors kezű szövők kosárka varrásával folytatták a technikák tanulását, ezt csak elkezdni nehéz és bármikor folytatható, tetszőlegesen befejezhető, így aránylag önállóan végezheték a munkát a „lyukas időkben”. Kedden még előkészültünk a táskanemezítéshez is, népi motívumokból válogattak a gyerekek, amit vékony nemezlapra átrajzoltak, majd kivágták. Következett a fárasztó szerdai nap, gyapjúból rátétes mintával táskát nemezeltünk. Úsztunk a szappanhabban, gyúrtunk, hengergettünk, csapkodtunk, pacsáltunk, aztán takarítottunk. Nemezeltünk még hajba való virágot, labdát és a táskához gombot. Csütörtökön táskafület sodortunk gyapjúfonalból, felvarrtuk a gombbal együtt a táskára. Délután újabb szövésfajttával ismerkedtünk, levendulabuzogányt készítettünk selyemszalaggal és még többen kedvet kaptak a körmönfonás elsajátításához, a végeredmény egy kis csiga-biga lett. Pénteken mindenki befejezte tárgyait és még ráadásaként előre beáztatott gyékényből babát kötöttünk.

A hét folyamán belaktuk az egész múzeumot, kiállítást néztünk, a restaurátor műhelyben és az udvaron is dolgoztunk. Ebédelni egy közeli étterembe sétáltunk el, majd az egyik pékségben mindenki kiválaszthatta a kedvére való uzsonnát, és a melegebb napokon még fagyiztunk is. Sok munkával telt a hét, de sok szép, hasznos tárggyal térhettek haza a gyerekek.

Az Intercisa Múzeumban tartott, ismeretterjesztő előadások

Farkas Lajos
Intercisa Múzeum 2400, Városháza tér 4.
igazgato.intercisamuz@gmail.com

Múzeumunk törekszik arra, hogy a gyermekeknek számára készült, gazdag múzeumpedagógiai előadás-kínálat mellett a felnőtt közönség érdeklődését is kiszolgálja. Számukra igyekszünk tekintélyes külső előadókat is meghívni.

2014

Klein András Miklós helytörténész vetítéssel egybekötött előadását 2014. május 23-án tartotta meg a múzeum II. emeleti előadótermében. Az előadás címe „A Dunai Vasmű első 50 éve” volt.

2014. június 21-én a Múzeumok Éjszakája nevű, országos rendezvénysorozat dunaújvárosi programja keretében Buza Andrea tartott előadást a kőtárban „Római esküvő” címmel. Ezt követően Keszi Tamás „Hogyan faragott a nő embert a majomból” című előadását hallgathatták meg az érdeklődők.

Lezsák Sándor a Magyar Országgyűlés alelnöke 2014. október 8-án tartott előadást a múzeum előadótermében „Himnusz kívülről, belülről” címmel. Az eseményen Lezsák Sándor felelevenítette a rendszerváltást előkészítő lakitelki találkozó körüli történéseket és az azt követő időszakot.

A parlament alelnökének, Lezsák Sándornak az előadása

Az „I. világháború kitörése” című előadás 2014. szeptember 26. pénteken került megrendezésre, Nagyné Hodik Mónika történész-régész szervezésében. Előadók a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetének és Múzeumának munkatársai voltak:

- Dr. Pollmann Ferenc (HM HIM Hadtörténeti Intézet tanácsosa): „A világháború előzményei”,
- Dr. Balla Tibor alezredes (HM HIM Hadtörténeti Intézet osztályvezetője): „A világháborúban való magyar részvétel”,
- Dr. Kovács Vilmos ezredes (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka): „Trianon következményei”.

2014. október 18-án Vámos Gabriella „A szőlő jótékony hatása és felhasználási módja a 19. századi természet-gyógyászatban” címmel tartott előadást a Múzeumok Őszi Fesztiválja dunaújvárosi rendezvényén.

Az év folyamán munkatársaink több ismeretterjesztő előadást tartottak felnőttek számára más városi intézményben és közelebbi, távolabbi településeken.

Keszi Tamás 2014. május 16-án tartott előadást „Mithras misztériumai” címmel a Bartók Kamaraszínház és Művészetek Házában, a Dunaújváros központjának rehabilitációjához csatlakozó soft-program keretében. „Hogyan faragott a nő embert a majomból?” című előadását 2014. szeptember 26-án Dunavescsén, a Vikár Béla Könyvtárban és 2014. november 20-án Vásárosnaményban, a Beregi Múzeumban hallgathatták meg az érdeklődők. Utóbbi helyen, november 21-én ugyanő tartott előadást „A római gladiátorok” címmel is.

Buza Andrea 2014. május 16-án tartott előadást „A római esküvő” címmel a Bartók Kamaraszínház és Művészetek Házában, a Dunaújváros központjának rehabilitációjához csatlakozó soft-program keretében. 2014. szeptember 26-án ugyanő Dunavescsén, a Vikár Béla Könyvtárban tartotta meg „A római esküvő” című előadását. 2014. november 20-án Vásárosnaményban, a Beregi Múzeumban „A római esküvő” címmel adott elő, november 21-én pedig a „Hogyan játszottak a római kori gyerekek és felnőttek” című előadását hallgathatták meg az érdeklődők.

2015

Az Intercisa Múzeum és a Vörösmarty Társaság Fejér Megyei vezetősége 2015. február 5-én „A Don-kanyar üzenete” címmel rendezett irodalmi estet. A műsort 13 költő műveiből összeállította Pásztor Bertalan. Előadók: Bardócz Éva, Barna József, Kollárné Jánosi Anna, ifjú Pálfalvi János, Pásztor Anna. A műsor után meghallgathattuk Bobory Zoltánnak, a Vörösmarty Társaság megyei elnökének beszámolóját az Oroszországban tett látogatásáról. Közreműködött a dunaújvárosi Quintia zenekar.

A Quintia a „Don-kanyar üzenete” című megemlékezésen

2015. február 19-én Farkas Lajos tartott előadást „Iszlám: vallás vagy terrorizmus?” címmel.

2015. március 26-án „A Biblia és a régészet” című előadássorozat első előadását dr. Kalla Gábor, az ELTE BTK Régészeti Intézetének docense tartotta „Bábel tornya (Genézis 11:1-9) és a mezopotámiai toronytemplomok” címmel.

2015. április 17-én Borhy Anna filmrendező Dunaújvárosról és a Dunai Vasműről szóló utolsó, eddig még be nem mutatott, 30 perces filmjét vetítettük le. A filmhez bevezetőt mondott Klein András Miklós, dunaújvárosi helytörténész.

2015. május 15-én került sor az „Atyafiságos üdvözlettel! Cecének és minden magyar falunak” című szociográfiai kötet bemutatójára. A szerzőkkel, Menyhártné Dr. Zsiros Máriaival és Dr. Menyhárt Ferencsel Sente Tünde, településszociológus beszélgetett a kötet keletkezési körülményeiről valamint a kutatást követő tanulságokról.

2015. május 29-én „Régészet és néprajz kapcsolata a temetkezési szokások példáján” címmel Vámos Gabriella tartott előadást a Magyar Régészet Napja alkalmából.

Klein András Miklós bevezetőt mond Borhy Anna filmjének vetítése előtt

2015. június 4-én újabb könyvbemutatót tartottak múzeumunkban. „A néprajztudomány sokszínűsége és helye a társadalomtudományok rendszerében” elnevezésű konferencia keretében a „Ráolvasások” című kötetek alkotóit láttuk vendégül.

A Múzeumok Éjszakájának kőtári rendezvényén előadást tartott 2015. június 20-án Vámos Gabriella „Szent Iván-napi népszokások”, Buza Andrea „A római öltözködés” és Keszi Tamás „Gladiátorok” címmel.

2015. július 15-én Szabó Nil rendező (TSA-K Műhely) „Élet-mentés” című misztikus-romantikus filmjét tekinthették meg látogatóink. A vetítést követően kötetlen beszélgetésre került sor a rendező részvételével. Az esemény szervezője Vámos Gabriella néprajzkutató volt.

2015. október 19-én Farkas Lajos az iszlámról tartott előadást a baracsi Faluházban. Az előadás összefoglalta a legfontosabb információkat a világvallásról. Bemutatta az iszlám és a nyugati kultúrában szocializálódott emberek világnézetében és szokásaiban rejlő különbségeket, és ezzel tágabb keretbe helyezte a jelenleg is zajló menekültügyi folyamatokat.

2015. november 12-én dr. Boross Péter, volt magyar miniszterelnök „A Rendszerváltás körül kialakult és a jelenlegi migráns helyzet alakulása” címmel tartott előadást.

2015. november 27-én Farkas Lajos „A brioni titkos találkozó” címmel tartott vetítéssel egybekötött előadást, amely Nyikita Hruscsov, szovjet pártfőtitkár és Josip Broz Tito, jugoszláv államfő titkos, a magyarországi 1956-os események végkifejletét eldöntő találkozáját mutatta be.

Boros Péternek, Magyarország miniszterelnökének köszöntése

Előadás a titokzatos Titóról

Közönségkapcsolatok

Farkas Lajos

Intercisa Múzeum 2400, Városháza tér 4. igazgato.intercisamuz@gmail.com

A múzeumi kommunikáció azért elsődleges, mert az a tapasztalat, hogy még szakmai körökben is, amikor Dunaújváros neve felmerül, az emberek akaratlanul is társítják a szocialista városképpel. Minden eszközzel azon leszünk, hogy népszerűsítsük az Intercisa Múzeumot, hogy ne a szocialista jelző rögzüljön a városhoz. Igaz a történelmet nem szeretnénk meghamisítani, sőt nem is kell, valóban egy a szocialista időben keletkezett új ipari városról van szó, de szeretnénk mindenhol ráirányítani a figyelmet arra a szakmai és tudományos munkára, ami itt múzeumi téren folyt és folyik a mai napon is. Elég csak annyit megemlíteni, Dr. Visy Zsolt tanár úr szavaira hivatkozva, hogy a Nemzeti Múzeum római kori és kőtári gyűjteményének nagy része éppen innen Dunaújvárosból származik!

Törekszünk arra, hogy a médiákkal – partnerség, a tájékoztatás mikéntje – ne csak meghívókkal történjenek, hanem minél több személyes jellegű találkozásra is kerüljön sor. Fontosak a sajtótájékoztatók, hisz tudatában vagyunk azzal, hogy akivel a média nem foglalkozik, az nem is létezik. Időszakonkénti jelenléttel, pl. múzeumi percekkel is lehet a médiában jelen lenni, nem csak a nagy eseményekről tudósítani, hanem a sok kis történésről folyamatosan beszámolni, állandóan szerepelni mind az írott, mind az elektronikus médiákban. A különböző látványos rendezvényekkel ébren kell tartani a figyelmet. Az elmúlt két évben több időszaki kiállítást, előadást, múzeumpedagógiai programot szerveztünk. Minden esetben 2 alkalommal tájékoztattuk a dunaújvárosi írott és elektronikus sajtót. Először az eseményt megelőző 10. napon, majd 2-3 nappal a megnyitó előtt és így rögzült az emberek tudatában az esemény.

Az internet és ezen belül a saját honlap a legegyszerűbb, de egyben a legszerteágazóbb kommunikációs forma, mert könnyen hozzáférhető és hatalmas mennyiségű információt lehet rajta megosztani minimális költséggel. A weboldal további előnye, hogy a látogatókkal vagy érdeklődőkkel, akár kétoldalú kommunikációt is lehet folytatni. Ez fontos eszköz, főleg a vidéki kis múzeumok kezében, mert így rögtön meg lehet szólítani az internethasználó közönséget. Lehetőség van a visszajelzések elemzésére, relatíve rövid időn belül. Mi az Intercisa Múzeumban a honlapunkon minden alapvető információt közlünk, magáról az intézményről, történetéről, munkatársakról, az állandó és időszaki kiállításokról, a kiadványokról és ajándéktárgyakról és az aktuális eseményekről. Itt mutatjuk be a Hónap Műtárgyát is, annak ellenére, hogy azt a helyi média is leközi. Fontos kiemelni az elérhetőségeket, mert ez az alapja a fent említett kétoldalú kommunikációnak. Ezért történik a honlap folyamatos frissítése. Egy jól működő mai múzeumnak nyitottnak kell lennie és erre megfelelőbb a saját, naprakész honlap.

A honlapunkat úgy fogjuk fejleszteni a következő években is, hogy a naprakészség mellett, azért bizonyos betekintést adjon a múzeumi életbe, felcsigázza az érdeklődést, és esetleg elhozza a most a honlapot böngésző embert a múzeumba. Amikor a látogató belép a múzeumba, először a portással, jegykezelővel és teremőrrel találkozik, nem mindegy hogy milyen benyomást tesznek ezek a munkatársak a látogatóra. Így van ez a honlappal is, mert ez az első felület, ahol is szembesül a múzeummal a netező egyén.

A meghívó kérdése is ide tartozik, mert legyen a meghívó nyomtatott, vagy elektronikus, a rendezvény tükrét képezi, hisz ezzel szembesül először a látogató. A jó meghívónak figyelemfelkeltőnek kell lennie, de tartalmazni kell, az összes, a rendezvénnyel kapcsolatos tudnivalókat, mert egy kicsi hiba is képes zavart okozni.

A különböző közösségi oldalakon való megjelenés szintén fontos, mert ezeket az oldalakat nagyon sokan használják, főleg a fiatalok körében, és ők jelentik a jövő múzeumlátogatói nemzedékét. Ők fogják eldönteni, hogy a mai szemmel nézett érték megmarad-e a következő évtizedekben is. Ezek a közösségi oldalak lehetőséget biztosítanak arra, hogy kitáruljon a világ a múzeumunk számára, de az Intercisa Múzeum is ismertté válik szerte a világon. Ezzel a lehetőséggel élni kell és követni, hogy bármilyen, ezen a téren jelentkező változásra azonnal tudjunk reagálni.

A múzeum Facebook-oldalát kedvelők száma elérte az 1.480-at. (Összehasonlításul: MNM 16.485 kedvelő, Szent István Király Múzeum: 1.637 kedvelő.) A felületet folyamatosan használjuk tevékenységünk bemutatására, rendezvényeink promóciójára.

Összességében fontos a látogató véleménye, hiszen ettől függ, ismerősei is eljönnek-e, továbbá a helyi döntéshozók és fenntartók, illetve esetleges későbbi támogatók segítik-e a múzeum munkáját.

Az Intercisa Múzeum gazdálkodása

Virág Tímea, gazdasági vezető

Dunaújvárosi Gazdasági Ellátó Szervezet, 2400 Dunaújváros, Dúzsza György út
35/a, gazdvez.dgesz@gmail.com

Az Intercisa Múzeum 2013. január 1-jétől komoly szervezeti átalakuláson esett át. A Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága égisze alól kilépve önállóan működő és gazdálkodó intézménnyé vált. Fenntartója Dunaújváros Megyei Jogú Város Közgyűlése lett. A gazdasági feladatok ellátása a József Attila Könyvtár gazdasági csoportja hatáskörébe került, és zökkenőmentesen működött 2015. március végéig. Ekkortól a Fenntartó – jogszabályi kötelelemnek eleget téve – a Dunaújvárosi Gazdasági Ellátó Szervezethez (GESz) csoportosította át mindkét intézmény gazdasági dolgozóit és ezzel a feladatok ellátását is. Az eltelt csaknem fél év tapasztalatai alapján az átalakítás nem okozott zavart az intézmény működésében, a GESz és a Múzeum közötti együttműködés kiegyensúlyozott, a feladatellátás mindkét részről zavartalan.

Az Intercisa Múzeum állományi létszáma jelenleg 16 fő, a szakmai feladatokat ellátó személyzet 12 fő, ebből 2 régész, 2 történész, 1 néprajzkutató, 1 múzeumpedagógus és 1 restaurátor.

Az intézmény 2015. évi módosított költségvetési főösszege 65.237 ezer forint volt, melynek 61%-át a személyi juttatások és járulékaik tették ki. A 20 millió forintos dologi előirányzat több, mint felét az energia kiadásokra költöttük. A közel 4 millió forintos beruházási kiadások között szerepelt a munkánkat könnyítő gépjármű beszerzése. Pályázati forrásnak köszönhetően két öltözet korhű római kori ruhával bővült a gyűjteményünk.

A beruházások részben a saját bevételek nem várt növekedésének köszönhetően valósulhattak meg. Az eredetileg tervezett 1.909 ezer forint helyett 6.377 ezer forint bevételünk folyt be számottevően a régészeti feltárások kapcsán, bár fontos megjegyezni, hogy az előző évekhez képest kiállításaink is „jól teljesítettek”.

A bevételek túlnyomó részét – a költségvetés 84%-át – most is a finanszírozási bevételek tették ki, mely összesen 53.896 ezer forintot jelentett az intézménynek.

Intercisa Múzeum
2400 Dunaújváros, Városháza tér 4.

A kiadásért felel Farkas Lajos, az Intercisa Múzeum igazgatója

Felelős szerkesztő Keszi Tamás

Megjelent A/5-ös formátumban
Ívterjedelem 24 nyomdai ív
Megjelent 300 példányban
Papírminőség: műnyomó, 115 g

Az évkönyv az Extra Média Nyomda Kft gondozásában készült
Felelős vezető Szabó Dániel, ügyvezető
8000 Székesfehérvár, Fecskepart 4054/1.

